

UNIVERZA EDVARDA KARDELJA
V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

D. 1971d

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

XXXV : 1-2

1940

IZDALO ZGODOVINSKO DRUŠTVO V MARIBORU

Vsebina. — Table des matières.

I. Razprave. — Dissertations (1—59).

Smodič A., Nove laténske najdbe na Dravkem polju (Neue Laténefundé auf dem Draufelde). — Kos M., Stanje in naloge slovenske kolonizacijske zgodovine (L'état et les tâches des recherches historiques sur la colonisation du territoire slovène). — Blaznik P., O metodah proučevanja kolonizacijske zgodovine (Les méthodes des recherches historiques sur la colonisation du territoire slovène). — Mišič F., Ledinska in hišna imena okoli Luč (Die Flur- und Hausnamen in der Umgebung von Luče). — Kociper S., Pravne starine iz ormoškega okraja (Rechtsaltertümer aus dem Gerichtsbezirke Ormož).

II. Izvestja. — Rapports (59—78).

Mravljak J., Chemenaten, Caminata — Kluže. — Mušič M., Gradivo iz dobe romanike in gotike v mariborski stolnici (Matériaux des époques romane et gothique dans la cathédrale de Maribor). — Baš F., O Rečici kot trgu (Deux documents de la bourgade de Rečica). — Ilešič F., Drobiž o Antonu Kremplu (Divers concernant l'écrivain Antoine Krempl). — Soklič J., Davorin Trstenjak v Starem trgu (Davorin Trstenjak à Stari trg près de Slovenj Gradec). — Ilešič F., Ljutomerski in ptujski advokat dr. Jakob Ploj (Docteur Jacques Ploj, avocat à Ljutomer et Ptuj).

III. Nekrologi. — Nécrologie (79—82).

Prof. Gabrijel Majcen (F. Baš). — Dr. Vladimir Travner (F. Baš). — Prof. dr. Ferdo Šišić (F. Baš). — Šolski svetnik Emilijan Lilek (F. Baš).

IV. Slovestvo. — Littérature (83—110).

Radnóti A., Die römischen Bronzegefäße von Pannonien (J. Košar). — Glauert G., Landschaftsbild und Siedlungsgang in einem Abschnitt der südöstlichen Kalkalpen (Ostkarawanken und Steiner Alpen) und seinen Randgebieten (F. Baš). — Wallner E., Gissübel und Ramsau (J. Kelenina). — Lang A., Die Salzburger Lehen in Steiermark bis 1520 (M. Kos). — Stelč F., Ptujaska gora (F. Baš). — Stelč F., Slovenske Marije (F. Golob). — Mravljak J., Kmetiski upori na Slovenskem (F. Baš). — Pahor J., Matija Gorjan (B. Grafenauer). — Goričar M., Donesek k postanku in pisavi rodbinskih priimkov in krajevnih imen med Slovenci (S. Bunc). — Gorše M., Doktor Valentin Zarnik, narodni buditelj, pisatelj in politik (J. Dolar). — Mal J., Zgodovina slovenskega naroda (F. Baš). — Lah L., Druga knjiga spominov (J. Glaser). — Spominski zbornik Slovenije (M. Miklavčič). — Jeraj J., Slovenci in Jugoslavija (F. Baš). — Statistični pregled šolstva in prosvete (dr. J. Tomišek). — Pivec-Stelč M., Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo (dr. J. Tomišek). — Jug S., Bibliografija slovenske zgodovine za l. 1938 in 1939 (J. Glaser). — Šlebinger J. in Marentič J., Bibliografija slovenske kmetijske literature v letih 1919—1938 (J. Glaser). — Wester J., Splošno kazalo za 40 letnikov Planinskega vestnika (F. Baš). — Berkopec O., Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykopyt a národopis v Jugoslavii (J. D.). — Glonar J., Stare žalostne (J. Glaser). — Mirk V., Naša pesem v Podravju (G. Zafošnik). — Danckert W., Das europäische Volkslied (G. Zafošnik). — Geramb V., Steirisches Trachtenbuch (F. Baš).

V. Zapiski. — Notices (111—112).

Prehod iz bronaste v železno dobo (F. Baš). — Desetina (J. Mravljak). — Wolf Hugo in Slovenci (J. Glaser). — O čutari (F. Baš). — Mravljinjaki na Pohorju (J. Glaser).

Uredila *Franjo Baš* in *Janko Glaser*

Za vsebino prispevkov odgovarjajo pisatelji.

Letna članarina ZDM, oziroma naročnina ČZN: 50.— din, za inozemstvo 60.— din.

Knjigotrška cena letnika: 75.— din.

Za uredništvo ČZN in Zgodovinsko društvo v Mariboru odgovarja ravnatelj *Janko Glaser*.

Tisk Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru, odgovarja ravnatelj *Stanko Detela*.

Formin.

Med njivami na terasi, ki polagoma pada proti potoku Zvirinčici, so zadeli v letih 1935 do 1939 v gramoznici Jožefa in Terezije Kolarič na Forminu (občina Gorišnica, parc. št. 74) na obsežno laténsko in rimsko grobišče. V globini približno 50—70 em so izkopal, žal brez strokovnega vodstva, večje število planih grobov, deloma žarnih deloma skeletnih, z bogatim inventarjem. Ker ni bilo več mogoče dobiti natančnejših podatkov o grobovih samih, se moramo omejiti le na opis najdb.

Grobni inventar⁵ obsega v glavnem 12 železnih mečev, 9 osti sulie, 4 nože, verige za pripenjanje mečev na opasač, vzbokline ščitov, železne in bronaste fibule, zapestnice, žare s pepelom in dve skledi. Polcg teh latènskih najdb imamo iz istega grobišča tudi rimske: žare, vrče, čašč, skodelice, oljenke, steklene posode, bronaste fibule, dve zreali, žlički itd. Tako predstavlja forminsko grobišče dve kulturni dobi, laténsko in rimsko.

1. Latènske najdbe.

A. Meči.

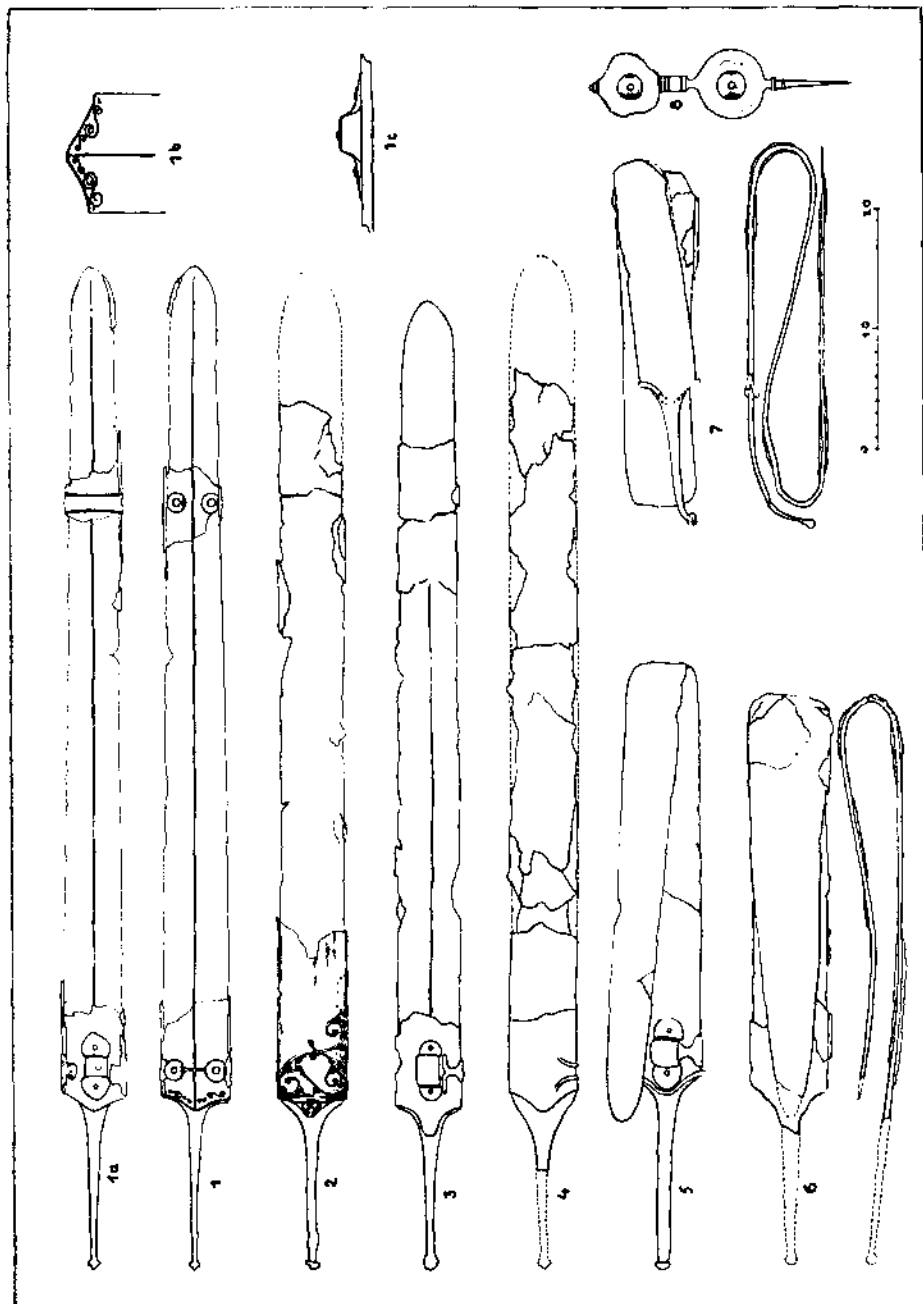
1. 18,5 em dolg in povprečno 0,6 cm debel meč (I, 1—1e)⁶, katerega rezili se vlečeta od ročaja, kjer je najširši (4,2 cm), skoro vzporedno ter se polagoma združita v topo zaokroženo konice. Sredina obeh strani je ojačena z grebenom. Deloma meč še tiči v pločevinasti nožnici, ki je zgoraj prilagljena zvončasti prestrežni ploščici ročaja. Zunanja stran nožnice je zgoraj okrašena z dvojno, večjo in manjšo simetrično spiralo. Pod njo in na nožnici, ohranjeni na spodnji polovici meča, je vezalna zapona v obliki dveh okroglih ploščic, od katerih preide spodnja na notranji strani v 1,4 cm širok, nekoliko upognjen trak. Gornja notranja stran nožnice ima kljukico za pritrditev nožnične verige na opasač. Ročaj se konča zgoraj v glaviču.

2. Od rje zelo poškodovan meč (I, 2) meri danes še 59 em. 5 em široko in 0,6 em debelo rezilo je po sredini ojačeno z grebenom. K meču je verjetno spadal gornji del nožnice s svojevrstnim, predvsem v volutali stiliziranim rastlinskim ornamentom (pril. sl. 1). Krepki ročaj se konča na vrhu v glaviču.

3. Dobro ohranjen 78 em dolg meč (I, 3) prehaja šele proti koncu v topo zaokroženo konico. 0,6 em debelo rezilo je na obeh straneh precej skrhano in izlomljeno ter meri 4,5 cm na najširšem delu pri ročaju, ki se konča v

⁵ Na tem mestu se moramo s priznanjem zahvaliti g. Vladimiru Miklu, trgovcu pri Sv. Marjeti niže Ptujja, ki je zbral vse na Forminu izkopane predmete, jih shranil v svoji zbirki starin ter jih odstopil muzeju v Ptuj. deloma pa zamenjal za druge, njegovim zbirkam primernejše eksponate.

⁶ Zaznamovanje z rimskimi številkami (I, 1) kaže na priobčene risbe (I), na katerih so upodobljeni predmeti označeni arabsko (1); zaznamovanje samo z arabskimi številkami pa se nanaša na fotografske reprodukcije najdb, priobčene kot slike deloma med besedilom deloma na prilogah.

Рисба I. Меџа (1—7) и џелезен оков (8) « Formina.

glaviču. Delno ohranjena nožnica ima na notranji strani z zakovico pritrjeno obešalno kljukico. Ojačevalna zapon, ki drži oba tanka pločevinasta lista nožnice skupaj, ima obliko pahljače.

4. Slabo ohranjen, v spodnjem delu ukrivljen meč (I, 4) z odlomljeno konico je dolg 65 cm, okoli 5,5 cm širok in 0,8 cm debel ter ima ohranjene fragmentarne kose nožnice in na njej pod ročajem kos vezalne zaponc.

5. Razmeroma tanek, na sredi upognjen meč (I, 5), z nožnico 91 cm dolg, do 4 cm širok in 0,6 cm debel, ima deloma dobro ohranjeno nožnico, prestrežno ploščico z zvončastim presekom, obešalno kljukico in del vezalne zaponc. Ročaj se konča v glaviču.

6. Močan in širok, a slabo ohranjen meč (I, 6). Na sredi je upognjen in prelomljen na dve polovici. Ročaj z glavičem je odlomljen. Sedanja dolžina znaša še 75 cm, širina rezila 6 cm, debelina 0,7 cm. Razmeroma široko rezilo meča se konča v ostro konico, ki je nekoliko odbita. Na nekaterih mestih so še sledovi nožnice.

7. V obliki črke S ukrivljen meč (I, 7), 88 cm dolg, 0,7 cm debel in 4 cm širok. Ima na obeh straneh še ostro rezilo in dokaj ostro, a odlomljeno konico. Prestrežna ploščica med reziloma in ročajem ima značilno obliko zvončastega preseka. Od tau se ročaj, ki je nekoliko ukrivljen, vse bolj zožuje do malega glaviča na vrhu. Nožnica je deloma ohranjena.

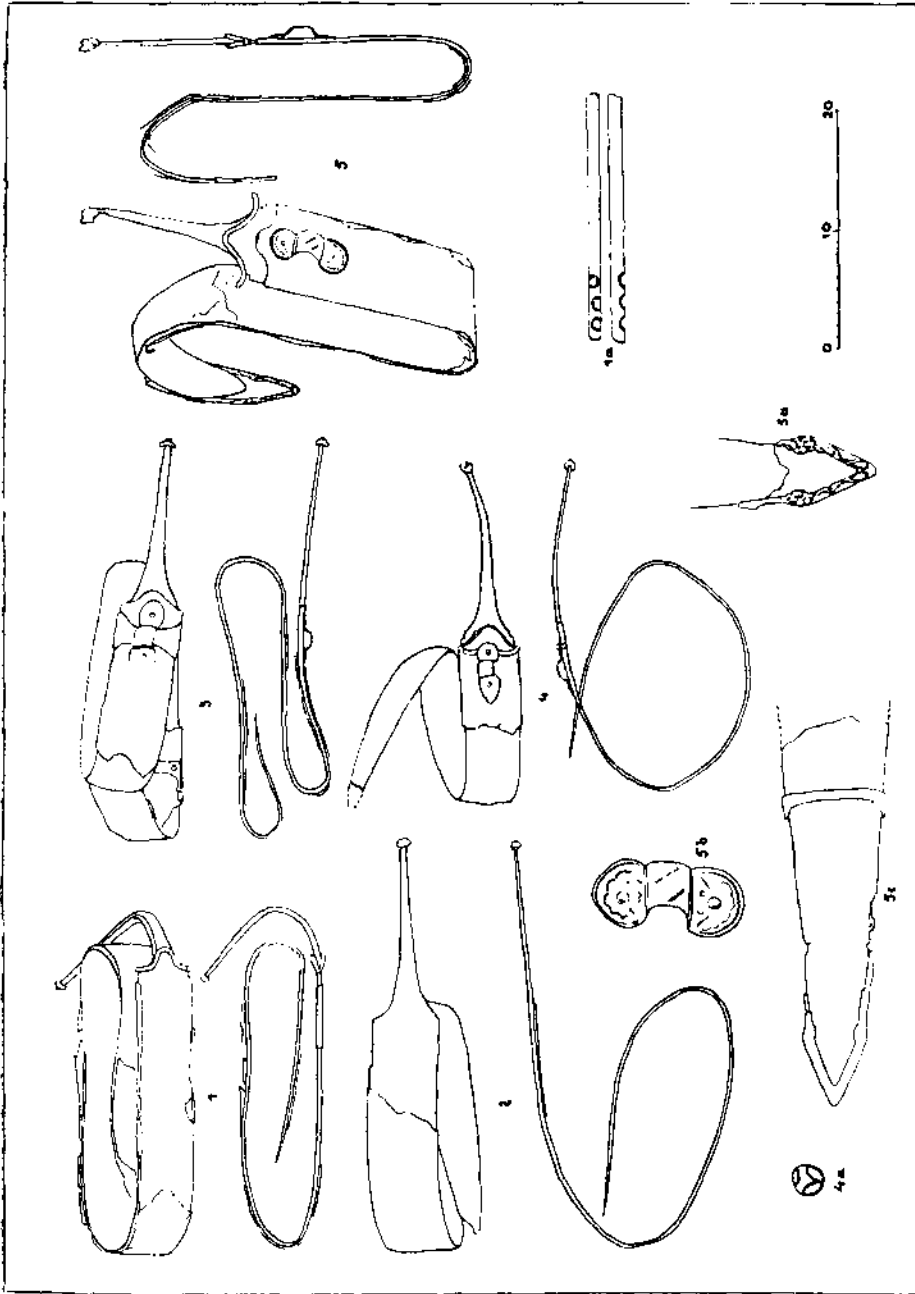
8. V klopčič ukrivljen meč (II, 1), 98 cm dolg, pri ročaju, ki ima glavič, 5 cm širok in 0,6 cm debel. Nato se obe rezili enakomerno zožujeta proti ostri konici. Tanka žlezna nožnica je skoraj popolnoma ohranjena, le njen okvir je kakor pri ostalih mečih večinoma odpadel. Ohranilo pa se je mnogo odlomkov ter okvirjev, ki so podobni majhnim žlebovom. Na zgornjem delu takega žlebička so tri s krog obrobene luknjice (II, 1a).

9. V zanko ukrivljen meč (II, 2), 84 cm dolg, pod ročajem 6 cm širok in 0,6 cm debel. Konica je še precej ostra. Deloma ohranjena nožnica je na vnanji strani okrašena z ornamentom, ki je sestavljen v glavnem iz različnih mehurčastih krogov (pril. sl. 2). Na ročaju je pritrjen klobučast glavič.

10. Ukrivljen meč (II, 3) s topo konico, 84 cm dolg, pod ročajem 4 cm širok in 0,7 cm debel. Razmeroma dobro ohranjena nožnica ima na notranji strani obešalno kljukico. Na drugi strani vidimo na spodnjem delu po eno vezalno zaponc; prva je na sredi močno usločena in gre skozi obešalno kljukico, druga je le preprost trak, samo na eni strani usločena in pritrjena na nožnico. Ročaj se konča v majhnem glaviču.

11. Močen, v spiralo ukrivljen meč (II, 4), dolg 86 cm; največja širina znaša 5 cm, debelina 0,7 cm. Na nekaterih mestih, kjer je odpadla nožnica, opazimo po sredini meča ojačevalni greben. Konica je na kraju še prilično ostra in prav na koncu odlomljena. Vezalna zaponc na notranji strani je pod ročajem pritrjena z zakovicami na običajno obešalno kljukico. Klobučasti glavič na vrhu ročaja je okrašen s šilastimi črtami in krog (II, 4a).

12. V obliki črke S ukrivljen meč (II, 5—5 e in pril. sl. 3). Spada med

Risba II. Meči s Formina.

najlepše in najbolj ohranjene najdbe s Formina. Dolžina 81 cm, širina pri ročaju 5,5 cm, debelina 0,6 cm. Ko so ga ukrivili, je skočil nekoliko iz nožnic, katere okvir je popustil. Na zunanji strani je nožnica okrašena z lepim stiliziranim in nesimetričnim rastlinskim ornamentom. Prilicno ostra komica tiči še v nožnici, ki je na koncu okrašena. Na spodnjem delu nožnice je na robovih širša, na sredini ožja vezalna zapona. Prestrežna ploščica je na obeh straneh ročaja popolnoma ohranjena. Konce ročaja z glavičem na vrhu je nekoliko ukrivljen in od rje poškodovan.

Semkaj sodi tudi železen okov⁷ (I, 8), ki sestoji iz dveh okroglih, preklknjanih ploščic, ki sta zgoraj in spodaj šilasto podaljšani. Današnja dolžina znaša 11 cm. Verjetno spada h kakemu meču ali opasaču.

B. Verige za obešanje mečev na opasač.

Kelti so svoje meče navadno obešali na opasač s srednje dolgimi verigami iz železa ter so nosili meče ob desni strani boka. Take verige najdemo skoraj vselej v grobiščih srednjelatenske dobe. Posebno lepe primere poznamo iz Mokronoga⁸ in iz nekropol jugozapadne Madžarske. V splošnem razločujemo pri teh verigab dva dela, daljšega 40—60 cm, in krajšega, 10—15 cm dolgega. Oba sestojita iz zavito pletenih, okroglih členkov. Daljši ima na zgornjem koncu večji ali manjši obroč, nato se veriga postopoma zožuje ter prenela na drugem koncu s kavljem in gumbom. Krajša veriga ji je podobna, a ima na obeh koncih zanko. Priprava odgovarja današnjim verižicam, ki jih nosijo častniki na sabljah, ter je omogočala, da se je obešal meč više ali niže.

1. Okrog 50 cm dolga, kači podobna veriga (pril. sl. 4, 1). Posamezni členki so na površini stolčeni v nekake gube, ki so na vrhu puncirani. Spodaj pa gladki.

2. Podobna, samo mnogo močnejša, ploščata in puncirana veriga z deloma še gibljivimi členki (pril. sl. 4, 2). Od 3 cm širokega obročka ali zanke se veriga polagoma zožuje proti sklepnemu kavlju, ki ima na koncu majhen profiliran gumb. Dolžina približno 50 cm.

3. Lepa veriga z gibljivimi členki iz profilirane žice (pril. sl. 4, 3). Na zgornjem koncu je iz žice obroč s premerom 5 cm, na spodnjem običajni kavelj z gumbičem. Dolžina okrog 50 cm. Enak primer navaja Fr. pl. Tompa iz madžarskih grobišč,⁹ podobnega poznamo iz Mokronoga.

4. Veriga iz pletenih oziroma uvitih členkov iz debele železne žice (pril. sl. 4, 4). Dolžina 58 cm.

5. Slična, samo nekoliko močnejša veriga enake dolžine (pril. sl. 4, 5).

6. Močna železna veriga iz pletenih členkov (pril. sl. 4, 6). Dolžina okrog 67 cm.

⁷ Našel W. Schmid 1936 z rimsko keramiko, izkopano na njivi Janca Muršca na Forminu št. 6 prav blizu naše gramoznice.

⁸ Drenik K., Funde aus den gallischen Gräbern bei Naßenfuß in Unterkrain. Taf. II, 1, 2.

⁹ Tompa F. v., 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936. 24/25. Bericht d. Röm. Germ. Kom. 1934/35, Taf. 53, 6, 7.

Poleg naštetih železnih verig imamo še mnogo manjših kosov, ki so tako zarjaveli, da ni mogoče določiti več njih prvotne oblike in dolžine. Ohranjenih je tudi nekaj krajših verig ali dvojnih členkov od opasačev (pril. sl. 4, 7 a—d).

C. Osti sulic.

Prevladujejo železne osti sulic z ozkimi listi, ki se sicer znatno razlikujejo po dolžini, le malo pa po obliki. V enem samem primeru imamo sulično ost s širokim listom. Večinoma so osti še v dobrem stanju, tudi železno jedro je zdravo, ker so jih plameni grmade obdali s plemenito patino.

1. Dolga železna ost sulice z zelo ozkim listom, ki se enakomerno zožuje proti (zdaj odlomljeni) konici (III, 1). Po sredini lista je na obeh straneh oster, izrazito trikoten ojačevalni greben, debel 1,5 cm. Nad odprtino tuleca je ozka proga z dvema luknjicama, v katerih se še nahaja žrebelj, s katerim je bila ost pritrjena na leseni del sulice. Sedanja dolžina 39 cm, tulec 7 cm, največja širina lista 5 cm.

2. Ost sulice z ozkim listom, ki se je v ognju nekoliko upognila (III, 2). Na obeh straneh lista trikoten greben, ki sega do konice. Tik nad odprtino tuleca dve ozki, vzporedni progi, nad katerima se nahaja luknjica z žrebljem. Dolžina 42,5 cm, tulec 7 cm, največja širina lista 6 cm.

3. Ost sulice z ozkim listom, ki ima po sredini na obeh straneh do vrha ojačevalni greben (III, 3). Nad odprtino tuleca je globoka proga z luknjico. Dolžina osti 7,5 cm, tulec 7,5 cm, največja širina 4 cm.

4. Zelo močno od rje razjedena ost sulice, ki je prelomljena na dva dela (III, 4). Nad odprtino tuleca je globoka proga z dvema luknjicama. Ojačevalni greben po sredini lista. Sedanja dolžina 28 cm, tulec 7,5 cm, širina približno 3,5 cm.

5. Ost sulice z ozkim listom, ki je od ognja nekoliko ukrivljena (III, 5). Ojačevalni greben po sredini lista na obeh straneh, nad odprtino tuleca luknjica. Dolžina 28 cm, tulec 4,5 cm, širina lista 4,5 cm.

6. Podobna ost kakor prejšnja, samo bolj koničasta, tudi od ognja nekoliko ukrivljena (III, 6). Ojačevalni greben, dve luknjici nad odprtino tuleca. Dolžina osti 27 cm, tulec 7,5 cm, širina lista 4,3 cm.

7. Po sredini ukrivljena oziroma zložena ost sulice z ozkim listom, ki je zelo močno trpela od rje (III, 7). Ojačevalni greben na sredini lista sega kakor pri vseli ostalih osteh do vrha. Nad 2,5 cm široko odprtino tuleca je luknjica z žrebljem. Dolžina 39 cm, tulec 5,7 cm, širina lista 6 cm.

8. Kratka, skoraj popolnoma ohranjena ost sulice z ozkim listom (III, 8). Izrazit, trikoten ojačevalni greben po sredini lista sega do konice. Nad odprtino tuleca luknjica. Dolžina 25 cm, tulec 6 cm, širina lista 4 cm.

9. Ost sulice s tankim, zelo širokim listom, ki je pri tulecu zaokrožcu točno v polkrog (III, 9). List je od rje močno razjeden. Po sredini ojačevalni greben, ki se nadaljuje do odlomljene konice. Rja je luknjico na tulecu

popolnoma pokrila, da je ni videti. Sedanja dolžina osti znaša 32 cm, tulca 6,5 cm, največja širina lista 10 cm.

Preden so odprli gramoznico, so pred leti na tamkajšnji njivi našli še eno, močno zarjavelo železno ost, ki so jo pa zlomili in zavrgli.

Č. Okova za sulice.

Ohranila sta se le dva železna okova za sulice (Lauzenschuhc), in sicer stožčaste oblike. Daljši meri po dolžini 7 cm, v premeru 2,5 cm (III, 10). Krajši s premerom 2,5 cm je le 3 cm dolg ter je bil pritrjen na leseni drog z dvema kratkima žrebličkoma, ki sta še v luknjicah tik pod robom okrogle odprtine (III, 11). Oba okova sta iz močne železne pločevine.

D. Osti pušic.

Tu pa tam, le poredkoma najdemo tudi v keltskih grobovih železne osti pušic. V našem primeru imamo tri, ki se znatno razlikujejo od običajnih, ker so več ali manj podolne konicam sulic in imajo votle tulec.

Po dolžini merijo z daljšimi ali krajšimi tulci vred povprečno 10 cm. Najširši del lista znaša 2,6—3 cm in tvori pred prehodom v tulec na vsaki strani zelo oster kavelj. Po sredini lista vidimo šibek ojačevalni greben. Votli tulec pri konici III, 12 je kratek in okrogel (2 cm), pri konici III, 13 nekoliko daljši (3,5 cm), pri tretji (III, 14) je odlomljen.

E. Noži in britve.

Med forminski grobni inventar spada tudi značilni latènski udarni nož iz železa, podoben onemu, ki se že nahaja v ptujskem muzeju in ga je objavil V. Skrabar,¹⁰ ali onim, ki so jih izkopali v Drešnji vasi pri Celju,¹¹ Mokronogu in drugih kranjskih najdiščih,¹² ter dve železni britvi, podobni nožu.¹³

1. Kratki ročaj težkega udarnega noža je upognjen navzdol ter se konča z 2 cm debelim obročem (III, 15 in na pril. sl. 5); na ročaju je še močen obroč. Ob ročaju je hrbet debel 2 cm, a se proti konici polagoma zožuje. Ostrina je radi obrabljenosti ali rje skrhana. Rezilo 27,5 cm dolgo, na najširšem delu 7,5 cm široko, celotna dolžina noža 40 cm.

2. Tanka železna britev (III, 16 in na pril. sl. 5), prvotno 21 cm dolga, 0,2—0,3 cm debela, se končuje v kratek, profiliran ročaj z obročkom. Tanko rezilo je dobro ohranjeno, le konica je odlomljena. Najširši del rezila meri 5,3 cm.

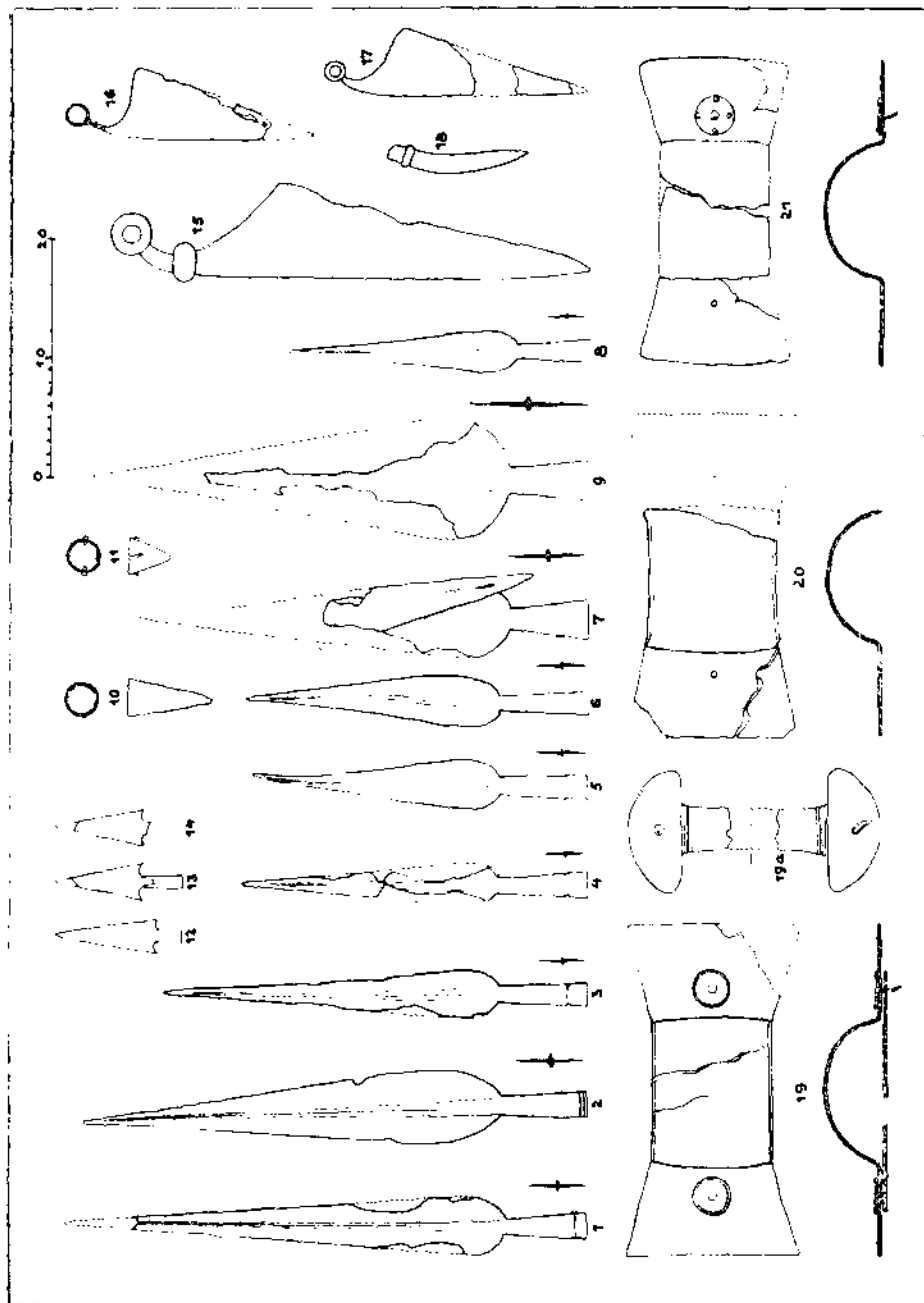
3. Druga železna britev (III, 17 in na pril. sl. 5) prehaja iz hrbita skoraj

¹⁰ Skrabar V., l. c., 148.

¹¹ Riedl E., l. c.

¹² Rutar S., Gräberstätten aus der La Tène-Zeit in Krain. MCK 1891, 138—40.

¹³ Déchelette J., Manuel d'archéologie. Paris 1927. IV, 785, Fig. 553.

Risba III. Ostri sulice (1--9), okovna za sulice (10--11), ostri puščic (12--14), noži in britve (15--18) ter vzbockline na ščitih (19--21) s Formina.

naravnost v majhen obroček ter je na tri dele prelomljena. Verjetno je bila tudi 20—21 em dolga, njen najširši del znaša 5,2 em.

4. Nožič z navzdol ukrivljenim rezilom (III, 18) je 11,5 em dolg in 1,7 em širok. Med rezilom in železnim jedrom ročaja, ki je delno odlomljen, je ojačevalni obroček. Debelina hrbtna, ki se proti konici zožuje, 0,25 em.

F. Vzbokline na ščitih.

Keltski ščiti so bili navadno leseni, ovalne oblike in v srednji laténski dobi na sredini zunanje strani okovani s približno 10 em širokimi in 30 em dolgimi ploščami, ki so v srednjem delu tvorile značilen svod ali vzboklino¹⁴ banjaste oblike. Na notranji strani imajo ščiti večinoma za ročaj ozko, na dve železni ploščici nakovano zapono. Na Forminu izkopane vzbokline pripadajo tem preprostim oblikam srednjega latèna, so brez okrasa, iz tanke pločevine in zato slabo ohranjene, vendar lahko rekonstruiramo njih prvotne oblike. Ta tip prevladuje tudi v Mokronogu,¹⁵ mnogo bolj pa še na jugozapadnem Madžarskem.¹⁶

1. Močno ukrivljena železna vzboklina (III, 19 in na pril. sl. 5); osnovna oblika ji je pravokotnik, na obeh koncih pa je priključen trapez z osnovnico približno 14 em. Iztegnjena dolžina celotne vzbokline znaša okrog 35 em. Srednji del je nekoliko ožji, njegovi robovi pa so na kraju profilirani s tanko, vprasnjeno črto. Oba trapezasta dela imata v sredini luknjico, v kateri je žrebelj s 5 cm široko, okroglo in ploščato glavico. Na rohu sta žrehlja profilirana, slično kakor vzboklini. Eden od njiju je 3 em dolg. Na notranji strani vzbokline se nahaja železen okov z glaviceama, podoben gobi v prerezu (III, 19 a); z njim je bila vzboklina pritrjena na leseni ščit. Ker je okov haš na sredini prelomljen, se njegova dolžina ne da določiti.¹⁷

2. Prejšnji zelo podobna, nekoliko manjša vzboklina (III, 20 in na pril. sl. 5). Ohranjeni trapezasti del (eden je odpadel) je na robovih malo zaokrožen ter ima na sredini luknjico za pritrjevanje. Iztegnjena dolžina vzbokline znaša 30 em.

3. Železna vzboklina (III, 21 in na pril. sl. 5) ima za osnovnico elipso. V obeh trapezastih delih sta na sredini luknjici. V eni še tiči žrebelj z okroglo in ploščato glavico (premer 5 cm), na kateri so štiri majhne zakovice. Osnovnica trapezov meri 13 em, iztegnjena dolžina vzbokline okrog 30 em. Na sredini je vzboklina razpočena in prelomljena, nekateri deli ob robovih so radi rje odpadli.

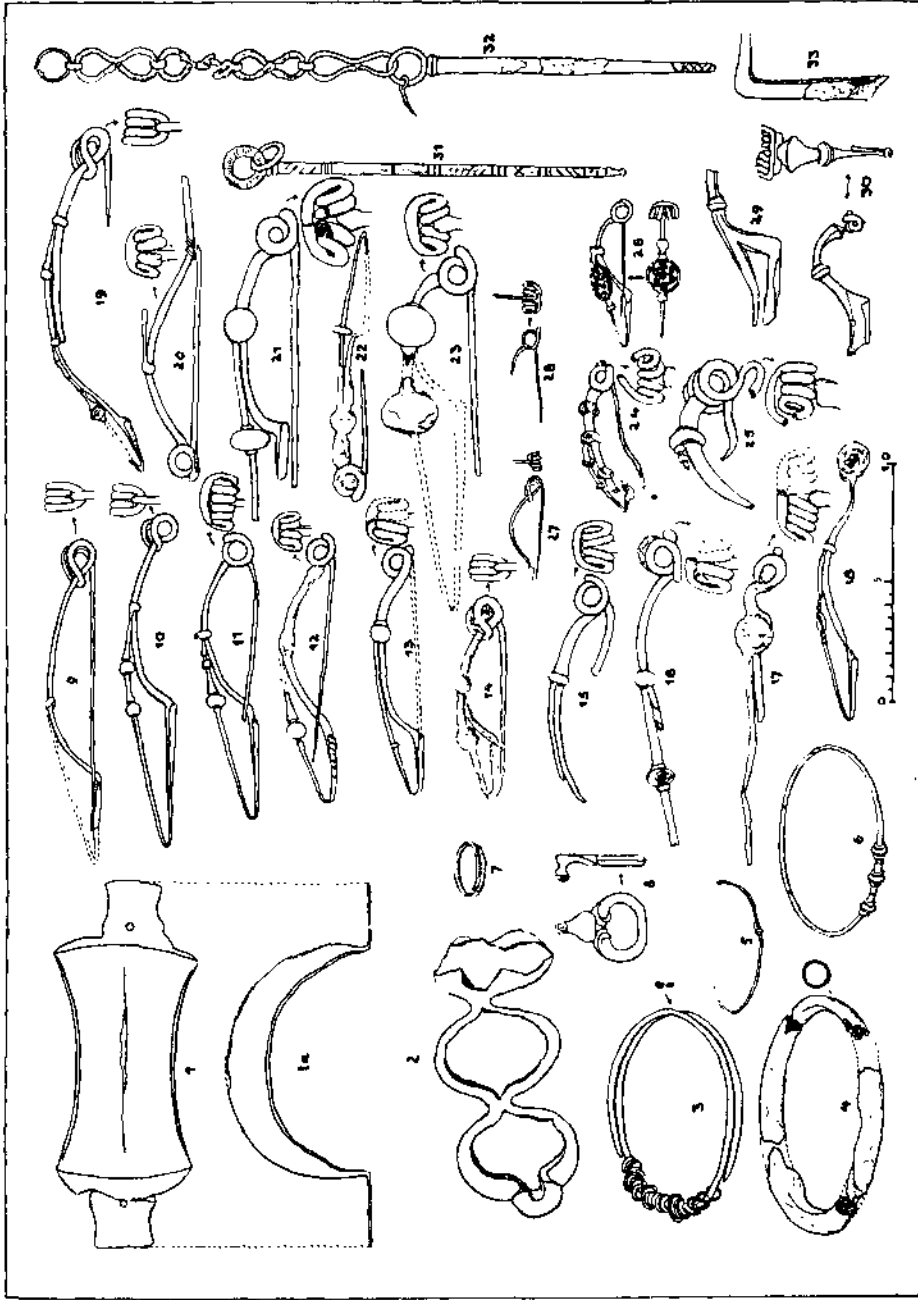
4. Ročaj z notranjega dela ščita iz tanke, a močne železne pločevine (IV, 1 in 1 a in na pril. sl. 5). Dolžina 15 em, širina in višina po 6 em. Rohovi

¹⁴ Déchelette J., l. c., Fig. 495, 1.

¹⁵ Drenik K., o. c., Taf. II, 4.

¹⁶ Tompa F. v., l. c., Taf. 55, 3.

¹⁷ Drenik K., o. c., Taf. III, 1; Déchelette J., l. c., Fig. 495, 5; Bittel K., Die Kelten in Württemberg, Röm. germ. Forsch. 8. Taf. 3 C.

Riška IV. Ročaj s štita (1 - Lal.zapestnice (2 - 6), prstan (7), -pona (8), fibule (9—30), igli (31—32) in kavelj (33) s Formina.

ročaja so profilirani, po sredini je greben, ki tvori do obeh robov na vsako stran globok žleb.

G. Zapestnice in drugi kovinasti predmeti.

1. Trije členki velike skledičaste zapestnice iz bronu (IV, 2). Premer posameznih jajčastih in votlih skledic znaša 4,2 cm. Na sklepni skledici je priprava za zapiranje obeh krajnjih členkov.

2. Nekaj večjih fragmentov obroča, ki je v marsičem podoben gornji zapestnici, a ga tvorijo le tri velike skledice iz bronu. Običajno so nosili Kelti take in slične obroče na nogah. Ker pa je bil obroč iz tanke pločevine, kateri je bil primešan priličen odstotek kositra, je oksidacija že tako napredovala, da so votle skledice danes popolnoma izmaličene, zvite in stolčene, da niti ne moremo točno ugotoviti njih prvotne oblike. Na Madžarskem izkopani lepi obroči nam nudijo verno sliko takega nakita.¹⁸ Premer posameznih skledic znaša okrog 8 cm.

3. Dvojna, masivna, v obliki špirale zavita zapestnica iz železa (IV, 3). Na njej je nanizanih kot okras mnogo večjih (1,5 cm) in manjših (0,8 cm) obročkov iz tanke železne žice. Premer zapestnice znaša 8,5 cm.

4. Na štiri kose prelomljena votla zapestnica iz železa (IV, 4). Premer 10 cm, debelina 1 cm.

5. Odlomek otroške zapestnice, pletene iz tanke železne žice (IV, 5).

6. Na pet delov prelomljena bronasta zapestnica s tremi profiliranimi gumbi (IV, 6). Premer 8 cm.

7. Prstan s premerom 2,5 cm, zvit v špiralo iz debelejše žice (IV, 7).

8. Bronasta profilirana spona s kavljem za opasač, 4 cm dolga, 3 cm široka in 0,5 cm debela (IV, 8).

H. Fibule.

Za laténsko dobo so značilne fibule, ki so večinoma iz železa, redkeje iz bronu. Prve najdemo na Forminu čišče od drugih, pogrešamo pa doslej zgodnjelaténske fibule, pri katerih je rt kot nadaljevanje ležišča igle ukrivljen k loenju, a še ne spojen z njim. Večina forminskih fibul pripada srednji laténski stopnji, kjer je ležišče igle združeno s pomočjo obročka ali kroglice z loenjem. V poznem laténu odpade tudi ta obroček in cela fibula sestoji iz enega samega kosa. Iz tega poznolaténskega tipa, zlasti iz igel s trikotno predrto ocklico ali okvirjem, se je kasneje razvila cela vrsta provinciálnih fibul, predvsem t. zv. noriško-panonska fibula, ki jo najdemo tudi na Forminu med grobnim inventarjem iz rimske dobe.

1. Podolgovata, srednjelaténska fibula iz železa (IV, 9) je povsem preprosta in gladka. Ozka peresovina z iglo sestoji iz 4 zavojev žice, rep je odlomljen in z majhno jagodo pritrjen k loenju. Na kraju ležišča igle je majhen žlebiček. Sedanja dolžina 12 cm.

¹⁸ Tompa F. v., l. c., Taf. 56, 6, 7.

2. Železna srednjelatenska fibula s peresovino, ki ima 4 zavoje debele žice (IV, 10). Dolgo ležišče igle prehaja v ostrokoten rt, rep ima dve kroglici in je nato pritrjen s tretjo, nekoliko manjšo k ločenju. Igla je odlomljena, njeno ležišče pa ohranjeno. Dolžina 14 cm.

3. Jako lepa podolgovata srednjelatenska fibula iz železa (IV, 11). Peresovina sestoji iz 6 ovojev in podvite žice. Malo poškodovana igla je na koncu odlomljena, njeno podolgovato ležišče na začetku zaznamovano s plitvim žlebičkom. Nazaj ukrivljeni rep ima poleg majhne jagode še drobno kocko ter je nato pritrjen na hrbet loenja s pomočjo kroglice. Dolžina 12 cm.

4. Podolgovata srednjelatenska fibula iz železa (IV, 12). Peresovina z iglo ima 4 zavoje in podvito žico. Ležišče igle je okrašeno z žlebički, nazaj ukrivljeni, profilirani rep nosi na sredini jagodo in je na mestu, kjer bi moral biti pritrjen na ločenj, od rje poškodovan in odlomljen. Dolžina 11,3 cm.

5. Močna, podolgovata srednjelatenska fibula iz železa (IV, 13). Njena peresovina je sestavljena iz 4 zavojev in podvite žice. Igla je odlomljena. Kratki, nazaj ukrivljeni rep nosi na vrhu malo jagodo in je pritrjen na ločenj s profilirano, ploščato jagodo. Dolžina 10,8 cm.

6. Od rje zelo poškodovana mala srednjelatenska fibula iz železa (IV, 14), vendar še lahko ugotovimo njeno prvotno obliko. Peresovina sestoji iz 4 zavojev debele in podvite žice. S kroglico okrašeni rep je pritrjen na ločenj z nekoliko manjšo jagodo. Dolžina 8,6 cm.

7. Odlomek podolgovate srednjelatenske fibule iz železa (IV, 15). Peresovina iz 4 zavojev in podvite žice. Del loenja, del igle z njenim ležiščem in košček repa so odlomljeni. Rep je pritrjen na ločenj s ploščato jagodo. Sedanja dolžina 9,8 cm.

8. Podolgovata srednjelatenska fibula iz železa (IV, 16). Njena močna peresovina sestoji iz 4 zavojev in podvite žice. Na konci je igla odlomljena, njeno ležišče, del loenja in repa manjkajo. Nazaj zavilani rep je okrašen z dvenia jagodama, z večjo in manjšo, ter je nato pritrjen s kroglico na ločenj. Sedanja dolžina 13,5 cm.

9. Odlomek podolgovate samostrelske, srednjelatenske fibule iz železa (IV, 17). Ohranjena je le polovica prvotne iz 8 zavojev in podvite žice sestojee peresovine ter del loenja in repa z močno kroglico. Sedanja dolžina 13,7 cm.

10. Od rje na peresovini zelo razjedena srednjelatenska fibula iz železa (IV, 18). Manjka ji del peresovine in igle, ohranjeno pa je njeno ležišče in profilirani rep, ki nosi na vrhu okroglo, vodoravno ploščico, na površini okrašeno z dvema poševnima črtama. Rep je pritrjen na ločenj s profilirano jagodo. Dolžina 11,8 cm.

11. Podolgovata srednjelatenska fibula iz železa (IV, 19). Ohranjeno ležišče igle je okrašeno z žlebički, tudi lepo profilirani rep ima na sredi jagodo z vprasnjenimi krogi. Nato se nadaljuje v 4 členkih, ki so podobni drobnim koščicam na prstih človeške roke. Z majhno jagodo okrašeni rep

je združen z ločenjem z drobno kroglico. Peresovina sestoji iz 4 zavojev močne žice. Sedanja dolžina okrog 11,5 cm.

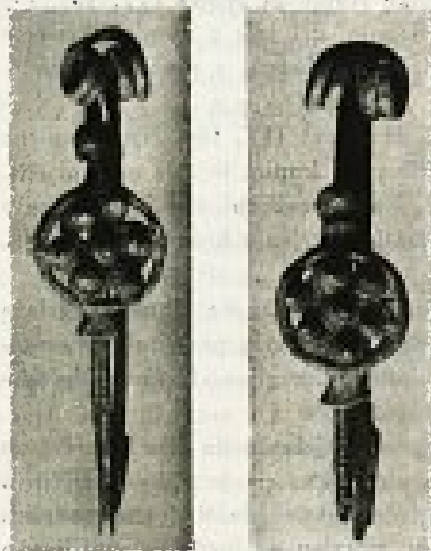
12. Podolgovata srednjelatenska fibula iz železa (IV, 20): Peresovina je sestavljena iz 4 zavojev in podvite žice. Igla je na konici odlomljena, njeno ležišče okrašeno s tremi poševnimi nabreklinami. Na loenju je pritrjena profilirana jagoda; košček repa manjka. Sedanja dolžina 13 cm.

13. Zelo močna srednjelatenska fibula podolgovate oblike (IV, 21). Peresovina ima 4 zavoje in podvito žico. Del igle in njenega ležišča je odlomljen, enako tudi košček repa. Na slednjem in na hrbtu po ena večja jagoda. Sedanja dolžina 13,5 cm.

14. Močno poškodovana srednjelatenska fibula iz železa (IV, 22). Peresovina je sestavljena iz več zavojev in podvite žice. Rep, ki je okrašen s ploščico, je s kroglico pritrjen na loenj. Sedanja dolžina približno 11,5 cm.

15. Odlomek železne srednjelatenske fibule, ki ima na hrbtu ločna krogla (IV, 23). Tudi na repu je bila enaka krogla. Peresovina sestoji iz 4 zavojev in podvite žice. Igla je na koncu odlomljena, tudi ostali deli fibule manjkajo. Sedanja dolžina 9,5 cm.¹⁹

16. Čvrsta srednjelatenska fibula iz bronu (IV, 24): Na loenju vidimo 3 jagode z nazlebrano oziroma narezano površino. Tudi na repu sta dve manjši jagodi, okrašeni na isti način. Ležišče igle je močno poškodovano, peresovina sestoji iz 4 zavojev in podvite žice. Sedanja dolžina približno 8 cm.²⁰

Sl. 6—7. Srednjelatenski fibuli s Formina.

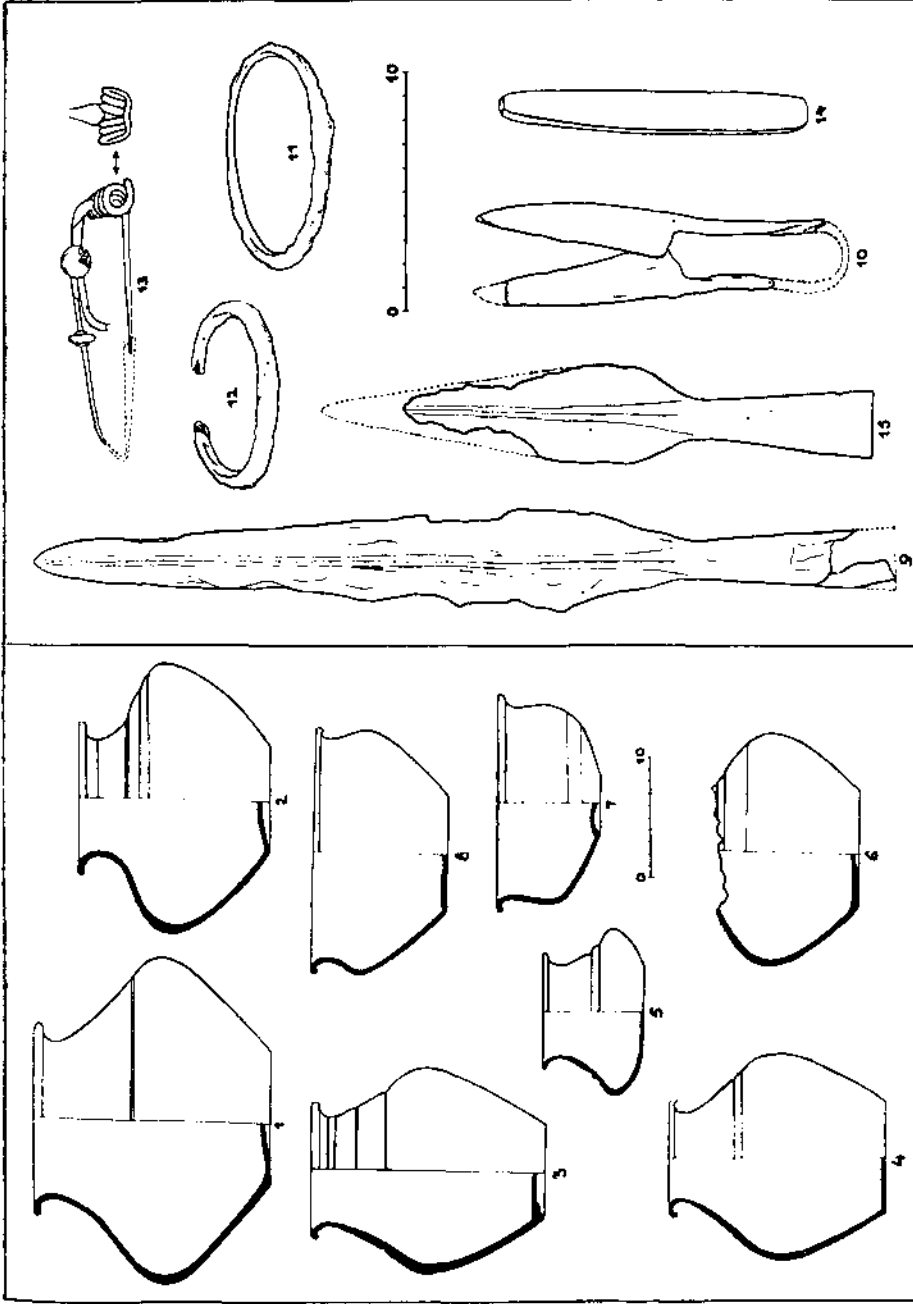
17. Podobna, samo mnogo močnejša in preprostejša srednjelatenska fibula iz bronu (IV, 25) ima na hrbtu jagodo v obliki obroča. Nje se še drži košček repa z dvema obročkoma. Konica igle, njeno ležišče in večji del repa manjkajo. Peresovina je sestavljena iz 4 zavojev in podvite žice. Sedanja dolžina 7,5 cm.

18. Dve majlni, skoraj popolnoma enaki in zelo lepi srednjelatenski fibuli iz bronu (IV, 26 ter sl. 6 in 7), podobni mokronoškim.²¹ Na repu je vodoraven disk, spleten iz dveh zavojev tanke žice. V njem je 7 iz žice napravljenih bradavičic, ki so v medsebojni zvezi. Pri obliki sestoji peresovina iz 4 zavojev in podvite žice.

¹⁹ Fiala F., (Wiss. Mitt. aus Bosnien u. Herzegovina, VI 1899, 103, Fig. 153) navaja enak primer iz Sanskega mosta.

²⁰ Déchelette J., l. c., Fig. 535, 2.

²¹ Drenik K., l. c., Taf. V, 12, 13.

Rtiba V. Zare in skleda (1—8) Formina. ost sulice (9), škarje (10), zapestnici (11—12), fibula (13) in oslica (14) iz Stojneev.
ost sulice (15) iz Skorbe.

Ležišče igle je pri eni malo nažlebano, pri drugi ne. Sedanja dolžina 6 cm.

19. Enostavna bronasta srednjelaténska fibula brez repa (IV, 27), ki bi jo po obliki skoraj že lahko prištevali k zgodnjem rimskim provincialnim fibulam. Sedanja dolžina 4,6 cm.

20. Odlomek prejšnji podobne bronaste srednjelaténske fibule brez repa (IV, 28). Ležišče igle je odpadlo. Sedanja dolžina 4,6 cm.

Nekaj odlomkov železnih fibul, ki vse pripadajo srednjelaténskemu tipu, nisem vzel v seznam, ker so od rje ali od ognja preveč poškodovane, da bi mogle sliko bistveno izpopolniti.

I. Laténska keramika.

Keramika iz forminskega grobišča sestoji iz nekaj izvrstno ohranjenih žar z ostanki pepela in kosti ter dveh ličnih skled. Njihove oblike so preproste, stene gladke, okrašene le z linearnimi črtami. Vse je izdelano že na lončarski plošči iz fine, dobro mešane glinice in brez primesi peska. To nam dovoljuje, da uvrstimo forminsko grobišče na konec laténske kulture.

Po obliki in načinu izdelave se forminska keramika krije s keramiko iz Feldkirehena na Koroškem,²² iz Drešnje vasi in iz madžarskih najdišč.²³

1. Popolnoma ohranjena, gladka in svetlosiva žara dvojnostožčaste oblike (V, 1). Na rami je okrašena s plitvo, komaj vidno črto. Okrogli rob na odprtini je zavrt lahko navzven. Višina 19,5 cm, največji premer čez trebuh 27 cm, zgoraj pri odprtini 16 cm, na dnu 11,2 cm.

2. Nizka, trupasta žara iz gladke, sive glinice z ozkim vratom (V, 2). Zgornji okrogli rob je zavilhan nekoliko navzven. Pod vratom in na rami je okrašena s 3 plitvimi črtami. Višina 16 cm, premer zgoraj 12,5 cm, čez trebuh 22,2 cm, na dnu 9,5 cm.

3. Visoka, temnosivkasta, gladka žara loncu podobne oblike (V, 3 in sl. 8, leva žara). Nad trebuhom je do vratu okrašena s 4 vzporednimi črtami, rob nad njimi zavilhan navzven. Višina 19,5 cm, premer zgoraj 11,7 cm, čez trebuh 17,5 cm, na dnu 8,2 cm.

4. Gladka, temnosiva, skoraj črna žara (V, 4 in sl. 8, srednja žara). Okrogli, nekoliko odbiti rob je zavilhan navzven, na rami sta dve ornamentalni, vzporedni črti. Višina 18 cm, največji premer 17 cm, zgoraj in na dnu po 9,5 cm.

5. Mala, sivorjava žara (V, 5 in sl. 8, desna žara). Na močno stisnjeneu trupu tvorita dve vzporedni črti 0,7 cm širok pas. Del vratu in rame sta odbita. Višina 8,2 cm, premer čez trebuh 14 cm, zgoraj 9,8 cm, na dnu 8 cm.

6. Sivorjava, pepelkasta trehušasta žara z odbitim zgornjim delom (V, 6). Na rami okrasek plitve črte. Sedanja višina 13 cm, premer čez trebuh 20,4 cm, na dnu 10,5 cm.

²² Dolenz H., Carinthia I, 129, 210, Abb. 1a, 1b, 1c.

²³ Tompa F. v., l. c., Taf. 54.

7. Črna, nekoliko trebušasta skleda z laliko uavzveni zavitiim robom (V, 7). Na spodnjem delu trebuhla s premerom 17,8 cm sta dve vzporedni črti. Višina 8,6 cm, premer na dnu, ki je nekoliko vdrtlo, 4,8 cm.

Sl. 8. Laténske žare s Formina.

8. Malo večja, razbita črna skleda z zavilhanim robom (V, 8). Višina 11,5 cm, zgornji premer približno 21 cm, spodnji 10 cm.

2. Rimske najdbe.

Kakor v drugih laténskikh najdiščih na Dravskem polju in v Drešinji vasi imamo tudi na Forminu opravka poleg laténske tudi z rimskimi najdbami. Znano je, da so v bližini forminske laténske postojanke proti koncu prejšnjega stoletja odkopali na njivi kneta Kelenea rimsko grobnico, ki je bila tlakovana s šesterokotno opeko, ter so v njej našli žaro in lonec z novci. Nekaj teh opek in drugih zidakov z različni pečati, n. pr. C. IVL. AGILIS, M. IVNI FIRMINI, Q. S. P., CCC,²⁴ dalje košček mozaika in drugih keramičnih fragmentov se še danes nahaja v Miklovi zbirki pri Sv. Marjeti niže Ptuja.

Najdbe rimskih novcev, celo zlatnikov cesarja Tita, Magne Urbice in Honorija, niso redke. Posebno važna je nadalje sled verjetno rimske ceste, ki vodi od Sv. Marjete v smeri proti Forminu. Po vsem tem, posebno pa po odkritju zgodnjerrimskih žarnih grobov iz 1. stoletja po Kr., ki so jih izkopali v plasteh laténske nekropole, sklepano, da je tukaj ali v neposredni bližini morala biti, kakor smo omenili že uvodoma, rimska naselbina. Morda

²⁴ Kleuene J.-Saria B., Archäologische Karte von Jugoslawien, Blatt Ptuj, str. 5, 19. sl.

so nam ravno te najdbe migljaj, kje naj iščemo rimsko Remisto, ki jo znanstveniki lokalizirajo pri Zavrču, torej pri kraju, ki leži onstran Drave nasproti Formina. Brezdvomno so forminsko laténsko grobišče uporabljali tudi v rimski dobi in rimske provincialne fibule z odtenki in odsevi laténske dobe dovoljujejo domnevo o kontinuiteti naselbine iz laténske v rimsko dobo. Žal nimamo točnejših podatkov o grobovih samih, zato moremo podati le seznam najvažnejše v njih najdene rimske keramike, stekla in kovinastih izdelkov.

A. Keramični izdelki.

1. Spodnji del velike, temnosive žare iz fine, gladke gline (VI, 1). Sedanja višina 27,5 cm.
2. Sivopepelkasta, deloma razbita žara iz debelozrnate gline, naprasnjena z metlico (VI, 2). Višina 19,2 cm.
3. Trebušast, rdeče pobarvan vrč z ročajem (VI, 3). Višina 33,5 cm.
4. Rjav vrč z ročajem (VI, 4). Višina 23 cm.
5. Svetlorjav vrč s poškodovanim izlivom na vratu ter z ročajem s tremi zlebovi (VI, 5). Višina 21,2 cm.
6. Svetlorjav vrč z dvema ročajema, ohranjen le fragmentarno in brez dna (VI, 6). Na trebuhu dva dvojna obroča v reliefu, med njima črtkaste proge, izvršene s koleščkom. Rob na izlivu profiliran. Višina 16 cm.
7. Svetlorjav vrček z odbitim vratom in ročajem (VI, 7). Višina 11,6 cm. Nekaj še posebej ohranjenih spodnjih delov in vratov raznih vrčev, tudi vrča s črtkasto ornamentiko, kaže isto glino kakor gori navedeni izdelki.
8. Deloma razbita čaša iz grobe gline s podvitim robom (VI, 8). Višina 10,6 cm.
9. Tipičen noriški, sivorjav tronožnik iz debelozrnate gline (VI, 9). Na zgornjem delu pod robom so 3 precej izbočeni reliefni obroči. Višina 8,6 cm. zgornji premer 16 cm.
10. Rdeča sigillatna skodelica z nekoliko natrtim in navzven upognjenim robom (VI, 10). Višina 4,2 cm, zgornji premer 16,2 cm.
11. Prejšnji podobna, le nekaj nad polovico ohranjena skodelica iz črne gline z navzven upognjenim robom (VI, 11). Višina 4,4 cm, zgornji premer 14,6 cm.
12. Rjava, nekoč rdeče pobarvana skodela z deloma odbitim robom in trupom, na katerem je 7 pasov s črtkasto ornamentiko (VI, 12). Višina 6,6 cm, zgornji premer 13,8 cm.
13. Podobna, deloma poškodovana rjava skodelica s tremi pasovi črtkaste ornamentike (VI, 13). Višina 5 cm, zgornji premer 10,6 cm.
14. Skodelica iz sive gline (VI, 14). Višina 5,4 cm, zgornji premer 11,2 cm.
15. Podobna, mala skodelica iz fine sive gline (VI, 15). Višina 5,4 cm, zgornji premer 10,3 cm.
16. Še manjša skodelica iz fine sive gline (VI, 16). Višina 5,2 cm, zgornji premer 8,5 cm.

17. Odlomek male škodlice, ki je okrašena na robu v barbotinski tehniki s pasom, sestavljenim iz dveh vrst drobnih pikic, in bršljanovim listom (VI, 17). Višina 5,3 cm.

18. Siv lonček iz zelo tanke gline (VI, 18). Na trupu je pas, ki je okrašen s črtkasto ornamentiko.

19. Majhen, rdeč, položen lonček (VI, 19). Višina samo 2,2 cm.

20. Siv, močan krožnik z visokim podnožjem iz gladke gline (VI, 20). Na dnu je več koncentričnih krogov s pasom črtkaste ornamentike in v podplatu nečitljiv pečat. Višina 3,8 cm, zgornji premer 15,8 cm.

21. Podoben, le tanjši, lepše izdelan krožnik z visokim podnožjem (VI, 21). Na dnu je v podplatu pečat L GAVI in več koncentričnih krogov s pasom črtkaste ornamentike. Mogoče je izdelovatelj identičen s soimenjakom, ki ga v Poetoviju poznamo po pečatu na opeki CIL III 4677. Na spodnji strani krožnika je vprasanjen križ. Višina 3,6 cm, zgornji premer 16,2 cm.

22. Del podnožja in stene rdečega krožnika iz terre sigillate, ki je okrašen z masko, delfinom in festoni (VI, 22 in 22 a). Višina 4,2 cm, zgornji premer 17 cm.

23. Popolnoma cela, rdeča tvrdkovna oljenka s pečatom PHOETASPI na dnu (VI, 23). Dolžina 11,8 cm, premer 8 cm, višina 4 cm. Da je bila rabljena, kaže ožgani nosok za stenj.

24. Rjava tvrdkovna oljenka s pečatom STROBIL (VI, 24). Dolžina 10,5 cm, premer 7 cm, višina 3,5 cm.

25. Siva oljenka z deloma odbitim noskom (VI, 25) ima na pokrovu med tremi luknjicami igralsko masko, na dnu pečat STROBIL. Dolžina 8 cm, premer 5,8 cm, višina 3 cm.

B. Kovinasti predmeti.

1. Odlomek večje bronaste fibule z delno ohranjeno eoklico, ležiščem igle in hrbtom, ki je okrašen s profilirano jagodo (IV, 29). Dolžina 7 cm.

2. Bronasta, prejšnji podobna fibula z odlomljeno iglo (IV, 30). Pervovina sestoji iz 8 ovojev in podvite žice. Kakor na prejšnji se tudi na tej noriško-panonski provincialni fibuli poznajo bistveni znaki poznolatenske dobe. Dolžina 5,8 cm.

3. Ploščata igla iz železa (IV, 31). Po vsej dolžini je lepo okrašena deloma z vodoravnimi žlebički deloma s križci. Kot glavica služi s črticami našlehan obroč, v katerega je pritrjen še manjši obroček. Dolžina 17 cm.

4. Gladka in ploščata igla iz bronu z obročem na vrhu (IV, 32). Na njeno je pritrjena železna verižica s štirimi, osmici podobnimi členki, ki so med seboj povezani z majhnimi obročki. Na kraju je zopet obroček. Celotna dolžina verižic z iglo znaša okrog 28 cm, igle same 14 cm.

5. 6,5 cm dolg kavelj iz železa (IV, 33).

6. Izvratno ohranjeno konveksno zrcalo brez ročaja iz tako zvane bele kovine (VII, 1; A zunanja, B notranja stran). Notranja stran je okrašena s koncentričnimi krogi. Premer 7,5 cm. Na zrcalu so še na vseh krajih sledovi, kjer je bil pritrjen ročaj.

7. Podoben predmet, zrcalo, tudi iz tako zvane bele kovine, le s to razliko, da je tu okrašena s koncentričnimi krogi zunanja stran (VII, 2).

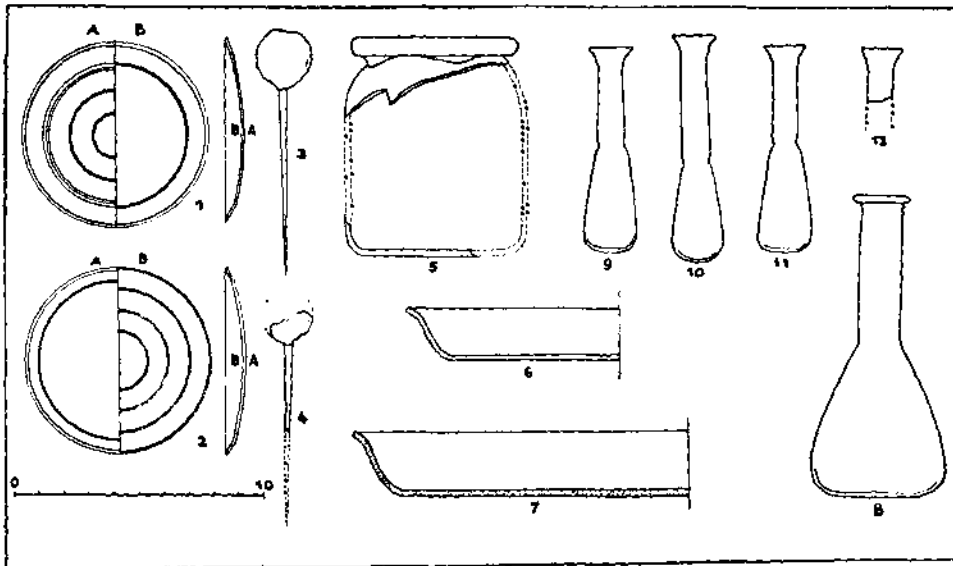
8. 9,7 cm dolga žlička iz zlitine bronu in srebra (VII, 3).

9. Fragment enake žličke (VII, 4). Dolžina 4,8 cm.

C. Stekleni predmeti.

1. Zgornji in spodnji del četverooglate žare, tako zvano konservno steklo (VII, 5).

2. Odlomek nizkega krožnika iz brušenega, temnozelenega, prosojnega stekla (VII, 6). V središču dna sta dva mala koncentrična kroga. Premer 12,6 cm, višina 2 cm.

Risba VII. Kovinasti zrcali (1—2) in žlički (3—4) ter stekleni predmeti (5—12) s Formina.

3. Odlomki zelo lepega krožnika iz stekla millefiore (VII, 7). Podoben fragment je tudi v grajskem muzeju na Gornjem Ptuju. Prevladujejo temno-, za temi svetlozelena, rumena in rdeča zrnea. Na dnu je plitev krog. Premer okrog 27 cm. Oba izdelka spominjata zelo na rimsko dragoceno posodo.

4. Stožčasta, modrozelenkasta steklenica z dolgim vratom (VII, 8). Dolžina 15,5 cm.

5. Tri cele in vrat četrte stekleničice za dišave, solznice (VII, 9—12).

Stojnci.

Na isti način kakor na Forminu so spomladi 1937 odkopali v gramoznici posestnika Andreja Vinecka v Stojncih štev. 89 (parc. štev. 699/2 in 700/1) dobro ohranjen vojaški grob iz laténske dobe. Tudi tukaj je bil muzej prepozno obvešččen o najdbi, zato se uoremo opirati le na izpovedi delavcev, ki poročajo, da so v globini 0,50 m našli še dobro ohranjeno okostje, poleg njega pri glavi železno ost sulice, ob trupu škarje, dve zapestnici, srednje-laténsko fibulo, nožič in kamenito oslico za brušenje. Keramičnih ali drugih predmetov baje ni bilo. Iz bližine tega najdišča poznamo keltski zlatnik od Sv. Marka niže Ptuja in približno streljaj stran od najdišča, nekako pri 11. kilometrskem kamnu banovinske ceste Ptuj—Borl, v smeri proti Dravi, so že večkrat našli pri poljskih delih razno rimsko zidovje in tudi lep marmornat kapitel majhne solice.²⁵ Kmetje splošno imenujejo ta kraj »Staro mesto« in zatrjujejo, da so tam že pogosto izorali rimsko opeko in novce: v bližini se nahajajo v Vapočicah tudi rimski grobovi.

Celotna grobna najdba je prišla v mestni muzej v Ptuj.

V grobu se je poleg okostja nahajal sledeči inventar:

1. Železna ost sulice z ozkim listom, ki se polagoma zožuje proti razmeroma topi konici (V, 9). Po sredini ima na obeh strah uočen ojačevalni greben, ki sega do vrha. Ostrina lista je radi rje izlomljena in skrhana, tudi v spodnjem delu na tulcu so precejšnje poškodbe. Dolžina 36 cm, tulec 9 cm, največja širina lista 5 cm.

2. Železne, približno 16 cm dolge škarje tipične oblike iz druge laténske dobe (V, 10). Rezilo je pri obeh delih 8 cm dolgo. Spodnji konec škarij učinkuje kakor pero, a je odlomljen.

3. Masivna, gladka in okrogla zapestnica iz železa s premerom 9 cm in debelino 0,7 cm (V, 11).

4. Masivna, nesklenjena zapestnica ovalne oblike iz železa, katere osi znašata 7,8 in 6,5 cm, debelina 1 cm (V, 12).

5. Kamnita, prizmatična oslica iz škriljevca (V, 14). Dolžina 12,5 cm. Poznajo se na njej še sledovi rje nožiča s širšim rezilom, ki ga je rja popolnoma razgrizla in so ga delavci zavrgli.

6. Srednjelaténska fibula iz železa, prelomljena na tri dele (V, 13). Široka presovina sestoji iz 6 zavojev in podvite debele žice. Locenj je ob presovini nekoliko nabrekli, rt repa je odlomljen. Na locnju je običajna kroglica, na nazaj upognjenem repu majhen disk.²⁶

Skorba.

V poslednjih letih so odkrili še dve nadaljnji laténski najdišči. Prvo je deloma že znano grobišče na obronku Studenčnic v Skorbi, ki sem ga

²⁵ Klemenec J.-Saria B., l. c., 69, 72.

²⁶ Poročilo o najdbi sem objavil v Jutru 22. julija 1937 (s sliko).

omenil uvodoma, drugo je v Ptujju na Panorami. Na njivi pri državni ljudski šoli, tik ob meji med Skorbo in Spodnjo Hajdino, so l. 1935. izkopali od rje nekoliko poškodovano, močno železno ost sulice, ki ntegne biti od bližnje latenske nekropole v Skorbi, oddaljene le nekaj sto korakov. Danes se ost nahaja v latenski zbirki ptujskega muzeja (V, 15).

Po dolžini meri še 19,5 cm, največja širina lista znaša 4 cm, tulec je dolg 7,5 cm. Na obeh straneh lista je močno izbočena ojačevalna proga, na tulcu pa najloma luknjica za pritrnitev osti na leseni drog.

Ptuj (Panorama).

L. 1938. so na severnem pobočju Panoram našli pri kopanju jam za sadno drevje prosto v zemlji masivno, tipično latensko zapestnico iz bronu, okrašeno z bradavičastimi vzboklinami²⁷ (sl. 9). Zapestnica je izvrstno ohranjena, le na enem delu oboda prelomljena in nekoliko oksidirana. Premer 6,4 cm, debelina 0,8 cm. Nahaja se danes v grajskem muzeju grofa Herbersteina v Ptujju.

Verjetno je bila na Panorami, morda tudi na grajskem hribu, keltska naselbina, za kar govorijo poleg te najdbe tudi keramični fragmenti.

Kljub temu bomo le težko dobili o njej jasnejšo sliko, ker se brez dvoma krijejo latenske kulturne plasti z rimskimi. Kakor znano, je bila Panorama v rimski dobi z vilami gosto zazidana in morebitni keltski sledovi ali ostanki so že takrat izginili.²⁸

Sl. 9. Latenska zapestnica s Panoram.

Opisane najdbe so pomembne, ker v mnogem izpopolnjujejo naše dosedanje znanje o latenski kulturi severovzhodne Slovenije. Etnično pripisuje sodobna znanost latensko kulturo Keltom, ki so se naseljevali na Slovenskem od IV. stoletja po Kr. dalje, ko so prodrli na Balkan. Zdi se, da so močnejše keltske skupine prodrle vzdolž Drave na Dravsko polje okoli 220 pr. Kr., ko so se morale unakniti iz Gornje Italije zmagovitim Rimljanom.

Naši kraji so sprejeli keltski element večinoma le v vrlinjih plasteh. Sicer se je v zadnjih desetletjih pokazalo, da tudi Slovenija ni bila brez širših latenskih kulturnih skupin, toda kjer so, n. pr. Mokronog ali Podzemelj, nastopajo povsod pozno in na kulturnih hallstattskih podlagah²⁹. Ne velja pa to v vsem za naše ozemlje, kjer nastopajo latenski spomeniki na Forminu, v Stojnehi in v Skorbi zelo samostojno ter se le pri keramiki deloma nasla-

²⁷ Déchelette J., l. c. Pl. XII, 16.

²⁸ Iskreno se zahvaljujem grafu Jožefu Herbersteinn-Proskau, da je zapestnico, ki je njegova last, dovolil fotografirati in objaviti.

²⁹ Schmid W., Römische Forschung in Österreich 1912—1924. XV. Bericht d. Röm. Germ. Kom. 1923/24, 190—4.

ujajo na predhodne hallstattske prvine. Kakor n. pr. v Drešnji vasi tako se tudi v Skorbi, Stojncih in na Forminu laténska kultura neposredno nadaljuje v rimski.

Po forminskem grobnem inventarju sodeč, spadajo naše nove laténske pridobitve skoro izključno v srednjo laténsko doho (po P. Reineckeju C). to je v čas od 3. do približno začetka I. stoletja pr. Kr. P. Reinecke je že opozoril³⁰, da so v srednjem laténu vzdolž južnega roba Vzhodnih Alp mrtvece navadno sežigali, v ostalih predelih laténske kulture pa pokopavali. Sežiganje mrlíev je točno ugotovljeno v mnogih srednjelaténskih nekropolah od Bače preko Sv. Mihaela pri Postojni, Slepščka pri Mokronogu, Veliéne pri Žužemberku do Podzemlja in Kolpe. Podobno kaže tudi laténsko grobišče na Forminu poleg skeletnih istodobne žarne grobove. Temu odgovarja tudi tipika inventarja. Tako so meči dobri primeri srednjega laténa, kovani iz najboljšega železa; njihovim železnim nožnicam, ki so mnogo bolj ohranjene ko ostalo železje, je bilo primešanih verjetno še nekaj drugih kovin, mogoče baker ali svinec. Ornamenti na nožnicah se približujejo stiliziranim rastlinskim ornamentom z Dolenjskega, še bolj pa z Madžarskega. Kar velja za meče, velja tudi za železne osti sulic in konice puščic. Škarje kot laténski grobni inventar niso redke, neobičajnejša pa je oslica. Oblikovno tipično srednjelaténski so udarni nož in železni britvi.

Številno orožje in močne železne fibule kažejo, da so bili na Forminu in v Stojncih pokopani predvsem pripadniki vojaškega stanu, torej socialno vrlunje plasti, ki je bila nosilec in predstavnik nove, z zahoda uvedene kulture.

Tudi večina forminskih fibul ima tipološko srednjelaténski značaj in le pri nekaterih imamo že poznolaténske sledove; jasne poznolaténske vplive pa najdemo na zgodnjericinskih provincialnih fibulah. To je pojav, kakršne vidimo na istočasnih rimskih nagrobnikih s keltskimi imeni ali v ari, posvečeni keltskemu vojnemu bogu Marmogiju, ali v predrimskih božanstvih Nutrices Augustae, pa tudi v keltski noši, ohranjeni n. pr. na rimskem medaljonu z Vurberga³¹. Povsod novi kulturni tok sedimentira na prejšnji plasti.

Po legi nam laténske postojanke na Dravskem polju dovoljujejo sklep, da je olistajala v keltski dobi prometna pot, ki je vzdolž Drave vezala vse laténske dravskopoljske postojanke³²: Pobrežje pri Mariboru, Sv. Janž na Dravskem polju, Skorba, Hajdina, Ptuj, Markovci, Stojnci, Formin, Hardek pri Ormožu in Središče. Po tej poti so tudi mogle priti v naše kraje pričujoče laténske najdbe, ki predstavljajo zlasti na Forminu in v Stojncih v razvoju Dravskega polja novo, zahodno kulturo.

³⁰ Reinecke P., Leichenverbrennung bei den Mittelaltencelten Süddeutschlands. Mainzer Zeitschrift VIII 1914, 111 sl.

³¹ Abramič M., l. c., 25 sl.

³² Klemenc J.-Saria B., l. c.; Saria B., Archäologische Karte von Jugoslawien. Blatt Rogatec.

Na zaključku svojega poročila se toplo zahvaljujem za pomoč in za nasvete g. dr. M. Abramiću, direktorju arheološkega muzeja v Splitu, in g. dr. B. Sariji, univ. profesorju v Ljubljani, ki sta mi stala ves čas mojega inventariziranja spredaj objavljenih najdb kot strokovnjaka ob strani.

Zusammenfassung.

Neue Latèneefunde auf dem Draufelde.

In den Jahren 1935—1939 wurden in Formin (Gemeinde Gorišnica, Bezirk Ptuj) in einer Tiefe von 50—70 cm Flachgräber aufgedeckt. Es waren teils Urnen-, teils Skelettgräber und enthielten Grabbeigaben, welche der Latène- und der frühromischen Kaiserzeit angehören. Das größtenteils eiserne Latèneinventar umfaßt 12 Schwerter (Zeichnung I, 1—7 und II, 1—5; Abbildungen 1—3), 9 Lanzen spitzen (Z. III, 1—9), 2 Lanzen schube (Z. III, 10—11), 1 schweres Hiebmesser (Z. III, 15; Abb. 5), 2 Rasiermesser (Z. III, 16—17; Abb. 5), 1 Messerchen (Z. III, 18), mehrere Schwertketten (Abb. 4), 3 einfache Schildbuckeln (Z. III, 19—21; Abb. 5), eine eiserne Handhabe eines Schildes (Z. IV, 1—1a), zahlreiche eiserne und bronzene Fibeln verschiedenster Typen (Z. IV, 9—28), davon zwei aus Draht geflochtene (Abb. 6—7), einfache und Schalenarmbänder (Z. IV, 2—6), 1 Ring (Z. IV, 7), 1 Gürtelschnalle (Z. IV, 8) und Keramik (Z. V, 1—8; Abb. 8), welche Ähnlichkeit mit den Latèneefunden aus Skorha, Drešinja vas, Feldkirchen in Kärnten und Südwestungarn aufweist. In die römische Zeit gehören Urnen, Krüge, Schüsselchen, 1 Becher, 1 norische Dreifußschüssel, Teller mit Fußsohlenstempel und Öllämpchen (Z. VI, 1—24), frühromische norisch-pannonische Fibeln (Z. IV, 29—30), 2 Spiegel (Z. VII, 1—2), 2 Löffelchen (Z. VII, 3—4), 2 Nadeln (Z. IV, 31—32), 1 eiserner Hacken (Z. IV, 33), Fragmente einer Konservenglasurne, Tränenfläschchen, Bruchstücke eines Millesfortellers und ein dunkelgrünes Glas tellerchen (Z. VII, 5—12). Ziegelcrete mit Stempeln, keramische und Mosaikfragmente, Straßenspuren und zahlreiche Münzfunde deuten auf eine frühromische Siedlung in Formin hin, deren Anfänge wohl in die Latènezeit reichen. Sämtliche Latèneefunde gehören der Mittellatènestufe, Reinecke C, an. 1937 wurde in Stojnci (Gemeinde Sv. Marko, Bezirk Ptuj) ein Soldatengrab mit 1 Lanzen spitze, 1 Scherre, 1 Messerchen, 2 Armbändern, 1 Fibel — alles aus Eisen — und 1 Wetzstein aus dem Mittel-Latène (Z. V, 9—14) ausgegraben. In Skorha (Gemeinde Slovenja vas, Bezirk Ptuj) wurde 1935 eine Lanzen spitze (Z. V, 15), auf Panorama oberhalb Ptuj aber 1938 ein bronzenes Warzenarmband (Abb. 9), beides dem Mittel-Latène angehörend, gefunden. Mit der Veröffentlichung dieser neuen Latèneefunde wird auf die Wahrscheinlichkeit eines Verkehrsweges, der alle Latènestationen auf dem Draufelde (Skizze auf S. 1) verband, hingewiesen und wegen des selbständigen Auftretens der Latèneelemente die Vermutung ausgesprochen, daß in Formin, Stojnci und Panorama keltische Latènesiedlungen als unmittelbare Vorgänger der römischen aufzufassen sind. Fast alle veröffentlichten Latèneefunde befinden sich im städtischen Museum in Ptuj.

Stanje in naloge slovenske kolonizacijske zgodovine.¹

Milko Kos.

Zbrali smo se na robu Ptujskega polja, čigar naselitveno raziskavanje pomenja važen mejnik v zgodovini proučevanja kolonizacije na slovenskih tleh. Mislim na delo znanosti tako prezgodaj odtrganega Vladimirja Levčeva na njegove Ptujске študije, ki so v tretjem, že po piščevi smrti leta 1905. izišlem oddelku podale podobo starejše kolonizacije zgornjega Ptujskega polja na način in z metodami, ki so bile do tedaj v raziskavanju naselitve slovenskih in sosednjih dežel nenavadne in nove.² V smereh Meitzenovih študij in mnogokrat navezujoč na teze in hipoteze Peiskerjeve gre agrarno-zgodovinsko in kolonizacijsko raziskavanje Levčevo. Mnogo tega, posebno kjer se je Levee le prenašlo usmeril v pota svojih omenjenih učiteljev, ni vzdržalo pred kritično presojo — postavim teza, da se je prvotna in starejša slovenska kolonizacija držala pretežno goratega sveta in ni silila v ravnine in doline rek —, vendar je po drugi strani raziskavanje mladega slovenskega učenjaka dalo tudi celo vrsto novih izsledkov in predvsem pokazalo na primeru majhnega dela slovenske zemlje pota, ki morejo pripeljati preiskavanje kolonizacije na naših tleh do novih vidikov in izsledkov. Tega se zavedamo posebno, če primerjamo dela, ki so pred Leveem, čeprav z zrelišča nemškega naseljevanja in prodiranja med Slovence, obravnavala zgodovino kolonizacije zemlje, ki je bila nekdanj ali je pa še slovenska. V mislih imam predvsem raziskavanja K ä m m e l o v a in K r o n e s o v a: K ä m m e l o v o leta 1879. objavljeno knjigo o začetkih nemštva na avstrijskih tleh do konca karolinške dobe in kot nadaljevanje tega dela njegovo razpravo iz leta 1909. o nemški naselitvi krajin na jugovzhodu od začetka 10. do konca 11. stoletja ter Kronesovo delo iz leta 1889. o nemški naselitvi vzhodnih alpskih dežel.³ K ä m m e l o v a in K r o n e s o v a raziskavanja se gibljejo v smereh, ki jih moremo danes označiti že za zastarele. Zgodovina kolonizacije ni strogo ločena od drugih panog historične vede. Politična zgodovina, širjenje krščanstva, historična topografija in geografija, genealoška raziskavanja, začetki mest in meščanstva,

¹ Z nekaterimi dostavki spopolnjen referat na drugem zborovanju slovenskih zgodovinarjev 7. septembra 1940 na Ptujski gori.

² V. Levee, *Pettauer Studien I—III, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 28, 29, 35 (1898—1905).

³ O. K ä m m e l, *Die Anfänge deutschen Lehens in Österreich bis zum Ausgange der Karolingerzeit, 1879.* — F. K r o n e s, *Die deutsche Besiedlung der östlichen Alpenländer, 1889.* — O. K ä m m e l, *Die Besiedlung der deutschen Südostmarken vom Anfange des 10. bis gegen Ende des 11. Jahrhunderts (Jahresbericht des städtischen Gymnasiums zu St. Nikolai, Leipzig 1909).*

vse to in še drugo gre pod naslovom naselitvene zgodovine. Od ved, ki jih zgodovinar kolonizacije šteje med svoje pomožne, je v večji meri uporabljena komaj toponomastika, pa še ta na nezadosten način. Vendar ne gre to delo, predvsem Kämmelevo, podcenjevati; še do danes je to edini večji poizkus, ki v zaključni obliki podaja zgodovino starejšega naseljevanja Nemcev na vzhodnoalpska tla.

Metode kolonizacijske zgodovine so se od ohih časov pred 50 in 60 leti močno spopolnile, razširile in poglobile. Prvi je nekatera nova raziskovalna pota za kolonizacijsko zgodovino slovenske zemlje, in to ravnine, ki se razprostira pred našimi očmi, uporabil — kot že povedano — Vladimir Levce. Iz katastrske mape je razbiral talne načrte in zemljiško razdelitev vasi na Ptujskem polju in našel, da se ta od ene do druge razlikuje, sešteval in odšteval je zemljo, spadajočo pod posamezne vasi ter menil, da je dognal prvotno po načrtu izvedeno izmero Ptujskega polja na tako imenovane kraljevske kmetije, ki pa da so razdeljene zopet na manjše kmetije gospodarskega značaja, med njimi tudi slovenske. Nič manj ko v desetih pasovih in etapah je bilo po Levcu od konca 10. do konca 12. stoletja kolonizirano Ptujsko polje, a to iz dveh izhodišč, Maribora in Ptuja. Levčevo delo privlačuje po načinu, ki je bil v našem zgodovinopisju za začetek stoletja novost, dalo je vsega upoštevanja vredne izsledke, zašlo pa v napake, ki jih najdemo v delih o naselitveni zgodovini še danes pogostokrat, posebno pri onih, ki se tej historični vedi približujejo od geografske strani: Levce je preveč zaupal katastrskim mapam, menil je iz njih več razbrati, ko je stvarno v njih, preveč je iskal v poteku kolonizacije zakonitosti in načrtnega reda. Po pravici je to Levcu zamerila kritika, od katere je na prvem mestu omeniti Dopschev obsežen pretres Levčevega dela in njegovih izsledkov.⁴

Pravilna je pa bila Levčeva raziskovalna pot, ki iz študija podrobnosti skuša doseči splošne izsledke. Posamezno selišče, pa naj je to vas, zaselek ali samotna kmetija, mora biti izhodišče raziskovanja vsake kolonizacije. Pri tem gre važna vloga vprašanjem, ki jim je Levce posvetil veliko pažnjo, kakšen je talni načrt dotičnega selišča, kako so v njem razporejena posamezna poslopja kmečkih domačij, kakšna je razdelitev zemljišča, ki k posameznim seliščem oziroma kmečkim domačijam spada. O vsem tem imamo danes zgodovinarju dobrodošle razprave od geografske strani: S i d a r i t s c h e v o za Štajersko, S e h m i d o v e za Koroško in M e l i k o v o za celotno Slovenijo.⁵ To so dela, ki so jih napisali geografi, ki gledajo na te pojave predvsem kakršni so danes, ki jih opisujejo in ni, naravno, njihova prvenstvena naloga

⁴ A. Douach, Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenstaven (1909), posebno str. 52 dalje.

⁵ M. Sidaritsch, Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzogtum Steiermark, 1925. — J. Schmid, Siedlungsgeographie Kärntens, Carinthia I, 118, 119 (1928—1929), 124, 125 (1934, 1935). — A. Melik, Kmetiska naselja na Slovenskem, Geografski Vestnik, 9 (1933).

raziskovati in vpraševati po historičnih razlogih, ki bi mogli pojasniti, zakaj ima ta ali ona vas tak ali drugačen talni načrt, zakaj je pri tej vasi taka, pri drugi zopet drugačna zemljiška razdelitev. To je naloga zgodovinarjeva, ki se mora v ta vprašanja poglobiti, in če se pokaže, da so omenjeni pojavi historičnega nastanka in vzroka, uporabiti jih v zgodovini kolonizacije. Pri tem mora zgodovinar poizkusiti, da prodre pri proučevanju življenjskega pota naših selišč tudi po času čim dalje nazaj, pokazati mora, kako je naseljenost kulturne pokrajine nastajala in se razvijala, rastla ali propadala, ugotoviti mora najstarejše tipe hiš, vasi in zemljiške razdelitve, določiti njihovo razprostranjenost v prostoru. Vas v gruči in zemljiška razdelitev na delce, na primer, se smatra po pravici za enega starejših tipov naših selišč oziroma zemljiške razdelitve. Toda vasi v gruči nikakor niso tako enotne, da bi jih bilo mogoče prištevati vse eni skupini, med njimi je dovolj tipičnih razlik, ki jih bo mogoče kdaj mogel kolonizacijski zgodovinar s svojega stališča utemeljiti in razložiti. Po drugi strani se je razdelitev na delce izkazala mnogokrat za produkt sorazmerno mlajšega časa, na primer razdelitve nekdanje vaške skupne zemlje. Kolonizacijski zgodovinar se mora tudi v teh stvareh pred vsako prisiljeno zakonitostjo čuvati; ne gre en tip selišč na splošno pripisovati eni dobi, drugega drugi. Pri uporabi zemljiške razdelitve, talnega načrta selišč in podobnega za namene kolonizacijske zgodovine mora zgodovinar postopati z veliko previdnostjo, ki bo pojave omenjenih činiteljev šele prevzel, če bo zanje našel tudi potrdila od drugih strani. Naloga kolonizacijskega zgodovinarja bo, pod temi vidiki proučiti zemljiško razdelitev in talne načrte naših vasi. Pa tudi talnim načrtom naših mest, ki morejo biti prav tako važen zgodovinski vir, bo moral posvetiti še posebej svojo pozornost.

V manjši meri je Levee v svojih raziskavanjih kolonizacije Ptujkega polja uporabljal imena krajev in oseb. Krajevna imena, med katera je šteti tudi ledinska, so neprecenljiv pripomoček za študij kolonizacijske zgodovine. Toponomastika je kolonizacijskemu zgodovinarju pomožna veda prvega reda. Toda tudi tu je velika previdnost na mestu. Predvsem ni naloga zgodovinarja imena razlagati; imena pravilno raztolmačiti je naloga jezikosloveca, imena zbrati, ugotoviti na podlagi virov najstarejše oziroma najbolj zanesljive oblike in kraje pravilno lokalizirati, to pa je naloga zgodovinarja. Kolonizacijski zgodovinar bo s hvaležnostjo uporabljal take zanesljive razlage slovenskih krajevnih imen, kakor so jih podali, da omenim le nekatere domače, jezikosloveci Miklošič, Štrekelj, Pintar ali Ramovš, seveda s svojih vidikov in za svoje namene. Naloga slovenskega kolonizacijskega zgodovinarja bo razčleniti krajevna imena območja, čigar naselitev preiskuje, po skupinah in vrstah, a te bo zopet skušal uvrstiti po kronološkem redu. Za določitev etap kolonizacije mu bodo s takega vidika razvrščena krajevna imena mogla dobro služiti, seveda ob vsej potrebni previdnosti in upoštevaje izsledke, do katerih je prišel drugačnim putem. Kajpak se interesi zgodovinarja in jezikosloveca ne krijejo; kar prvega mnogokrat zanima, je za

drugega brez pomena in narobe. Zgodovinar se bo na primer moral vprašati, katera imena spadajo v plast predсловenskega relikta, kake vrste so ta imena, kako in katera so Slovenci prevzeli, katera slovenska imena se nanašajo na razmere, ostanke, prebivalce itd. predсловenske dobe, katera slovenska krajevna imena veljajo za najstarejša, katera spadajo v plast prve večje ekspanzije, katera so v zvezi z osebami-nosilci ali posredovalci kolonizacije, katera se nanašajo na stara prometna pota, katera datirajo iz dobe velikega krčenja v poznem srednjem veku, ali se da ime kraja povezati s tipom selišča, kaj je prvotni pomen nazivov »vas«, »selo«, »dvor«, ali pomeni neslovensko krajevno ime novejše dobe vedno naseljence ne-Slovencea in še mnoga druga vprašanja. Torej cela vrsta livaležnih nalog, ki jih bo slovenski kolonizacijski zgodovinar s pridom reševal, posebno, če bo na primerjalni način upošteval podobna preiskavanja drugih narodov, v prvi vrsti seveda slovanskih in nam sosednjih. Med slovanskimi narodi so se s temi vprašanji pečali posebno Poljaki, od drugih naj omenim metodično važno delo Selwarzovo za sudetske dežele in Eberlovo za bavarska krajevna imena.⁶ Velike vrednosti so za kolonizacijskega zgodovinarja zbirke lišnih in ledinskih imen ter historično-topografski leksikoni. Od ledinskih imen mu bo mogla biti v prid zbirka slovenskih ledinskih imen, ki jo je pred desetletji organizirala Slovenska Matica, od leksikonov naj pa omenim kot za slovensko kolonizacijsko ozemlje posebno važne: za srednjeveško Štajersko Zahnov, za Zgornjo Avstrijo novi Seliffmannov, za srednjeveško Ogrsko Csánkijev.⁷ Upamo pa, da bo zgodovinarju kolonizacije slovenske zemlje koristil tudi historično-topografski leksikon srednjeveške Slovenije, ki se pripravlja v okviru publikacij jugoslovanskega odbora mednarodne unije akademij.

Na besede o koristi toponomastike za kolonizacijsko zgodovino naj navežem nekaj malega iz poglavja lingvistika in kolonizacijska zgodovina. Naloga zgodovinarjeva je budno slediti izsledkom lingvистa, posebno pa še dialektologa med njimi. Kako lepo sovpadajo meje naseljitvenih območij in slovenskih dialektov, mi je nemalokrat pokazala Ramovševa karta slovenskih narečij in govorov.⁸ Kolonist nosi svoj govor s seboj; kraji, v katere in do katerih se širi ta ali drugi slovenski govor, nakazujejo pogostokrat smeri in meje slovenskih kolonizacijskih tokov. Jezikovna geografija, ki skuša na kartografski način določiti obseg jezikovnih pojavov, in naseljitvena zgodovina se moreta na najbolj srečen način spopoljuvati.

⁶ Mimo starejših del Piekosińskiego in Wojciechowskega primerjaj St. Rospond. Zagadnienie osadnictwa slowańskiego w świetle toponomastyki, Kwartalnik historyczny, 52 (1938). — E. Schwarz, Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle, 1931. — B. Eherl, Die bayerischen Ortsnamen als Grundlage der Siedlungsgeschichte (1925, 1926).

⁷ J. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, 1893. — K. Schiffmann, Historisches Ortsnamen-Lexikon des Landes Oberösterreich, I, II (1935). — Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában. Krajevna imena za Prekmurje v II. (komitat Vas, 1894) in III. zvezku (komitat Zala, 1897).

⁸ F. Ramovš, Dialektološka karta slovenskega jezika (1931).

S toponomastiko in lingvistiko pa vrsta pomožnih ved za zgodovinarja kolonizacije še od daleč ni izčrpana. Naselitveni zgodovinar ima opraviti v veliko večji meri s posrednimi ko z neposrednimi viri. Letopisi, kronike in tudi listine povedo, vsaj v naših krajih, na neposreden način o naselitvi le mimogrede kaj malega; zgodovinar kolonizacije je prisiljen iskati svoje izsledke s pravilno aplikacijo drugih ved.

Ena poglobitvinih med njimi je, če nadaljujemo njihovo vrsto, arheološka veda. Zgodovinar slovenskega naselitvenega območja se mora vprašati, kateri predeli naše zemlje so bili naseljeni že pred prihodom Slovencev; arheolog mu bo s podatki o raznih najdbah, starih poteh, utrdbah, seliščih, grobovih itd. dajal na to odgovor. Arheološka karta Jugoslavije, ki izhaja v okviru publikacij jugoslovanskega odbora mednarodne unije akademij, je naselitvenemu zgodovinarju nad vse dobrodošla. Slovenijo je doslej obdelal S a r i a na listu Ptuj, list Rogatec je pa tudi že gotov, ni pa še objavljen.⁹ Arheološka karta nam pomaga reševati vrsto nalog, ki v slovenski naselitveni zgodovini še niso niti načete. Takó vprašanje, ki mu zgodovinar kolonizacije drugod posveča mnogo pozornosti, kje se je razprostirala tako imenovana prapokrajina (Urlandschaft), to je, najprej kultivirani predeli neke dežele; dalje s tem v zvezi vprašanje, kje se je nekdej na Slovenskem širil gozd in kje ga že od starine ni bilo. Z gozdom so še v zvezi vprašanja, kako so se gozdne meje spreminjale, pomikale v gore navzgor ali pa zasegale že kultivirano zemljo, kje in kako nastajajo selišča na izkrčenih gozdnih tleh itd. Vprašanje o kontinuiteti med prebivalstvom ter kulturo pred Slovenci in slovensko dobo je tudi naloga, ki se je bo moral slovenski naselitveni zgodovinar pravilno in z vso zmerno preudarnostjo lotiti; kaj se je iz antike rešilo v slovenske čase, koliko je starega prebivalstva ostalo in se stopilo s Slovenci, kje imamo opraviti zgolj s kontinuiteto kulturne zemlje, kje nemara celo z naselitveno kontinuiteto. Ali najdemo na mestu ali v bližini predslovenskih selišč tudi že stara slovenska, kakšen vpliv na naselitev in selitve imajo antična še ohranjena pota in potne smeri, kje je najti staroslovenske grobove v bližini antičnih. Staroslovenska arheologija, ki naj bi razjasnjevala s svojega zrelišča staroslovenska selišča in njihovo kulturo ter pomnožila število znanih staroslovenskih naselbin in grobišč ter znanje o njih, je pri nas ena najbolj zanemarjenih ved, ko bi morala biti ena najbolj negovanih.

Cerkveni zgodovinar bo zgodovinarju kolonizacije pojasnil, kje so potekale meje starih prafarâ. Presenetljivo lepo vključujejo mnogokrat meje farâ kolonizacijska območja istega naselitvenega izvora. Razumljivo, kajti številne starejše fare — ne vse — so se naslonile na prirodne edince iste ali sorodne kolonizacijske ekspanzije, nastale so v nje žarišču in združevale še nadalje s svojim cerkvenim središčem ljudi, pripadajoče istemu kolonizacijskemu območju. Nove fare pa se pogostokrat ustanavljajo na in za

⁹ Archäologische Karte von Jugoslawien: Blatt Ptuj (1936).

zaključeno območje novo izkrcene in naseljene zemlje ter glede uvejâ z ujum sovpadajo. Karta nekdanje farne razdelitve na Slovenskem bo mogla dati zgodovinarju slovenske kolonizacije še marsikatero dragoceno pojasnilo ali pobudo. Tudi študij patrocinijev in desetinskih dajatev more kolonizacijskemu zgodovinarju, seveda ob stalni primerjavi in podpori z izsledki, pridobljenimi na drugačen naèin, razložiti marsikaj.

Prav tako ho mogla pravna zgodovina dati kolonizacijskemu zgodovinarju v gotovih primerih prav dragocene migljaje in oporo. Kot na farne meje mora kolonizacijski zgodovinar buduo paziti na meje deželkosodnih okrajev. Ponekod je mogoèe ugotoviti sovpadanje mejâ deželkosodnih okrajev z mejami zakljuèenih kolonizacijskih obmoèij. Dragoceno pomoè najde v tem oziru zgodovinar kolonizacije v karti deželkosodnih okrajev in v razlagah k njej.¹⁰ Enotne oblike sodstva in enotna podsodnost v doloèenih okrajih kaže večkrat na stara kolonizacijska obmoèja enotnega nastanka. V teritorialnem oziru zaključena zemljiška gospostva nastajajo pogostokrat na ozemlju, ki je bilo šele v kasnejšem obdobju kolonizacijskega razvoja izkrceno in naseljeno.

Vrsta ved, ki služijo kolonizacijskemu zgodovinarju kot pomožne, in z njimi naloge, ki se mu v rešitev nudijo, seveda s tem še niso izèrpane. Čas mi ne dopušèa, da li o njih z vidika kolonizacije razpravljaj podrobneje. Omenim naj jih zgolj v bežuem pregledu. Za zgodovinarja naseljenosti morejo biti prav tako važni izsledki umetnostnega zgodovinarja, narodopisca kot antropologa, seveda pravilno gledani in tako uporabljani, da morejo s pridom služiti zgodovinskemu raziskavanju. Tudi prirodnih ved kolonizacijski zgodovinar nikakor ne sme prezreti. Geografijo, ki vsaj delno spada mednje, sem že omenil; seveda se metoda kolonizacijskega zgodovinarja razlikuje od one geografa. Poudarim uaj le pomembnost vršajev, gorskih teras, obvodnih jež in vodnih tokov za zgodovino naselitve. Geolog ho kolonizacijskemu zgodovinarju povedal, kakšna so tla tega ali onega kolonizacijskega obmoèja. O kakovosti in s tem donosnosti tal se ho zgodovinar kolonizacije moral prav tako pouèiti; ni vseeno, kje se širi zemlja publica, kje zaèno na vodi revna kraška tla, kje najdemo težko orno zemljo. Če se klimatolog peèa tudi s klimo v preteklosti, ho zgodovinarju sprememba te na slahše ali boljše mogla eventualno pomagati, da ho, mimo drugih vzrokov, našel še enega za padanje ali dviganje števila èloveških selišè v doloèenih obdobjih.

Naloge, ki čakajo zgodovinarja slovenske kolonizacije, so torej kaj mnogostranske in prav radi tega tudi težavne. Ni lahko najti do njihove rešitve

¹⁰ Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer, I. Abteilung, Die Landgerichtskarte, Lieferung 1—4 (1906—1929). K temu komentar (Erläuterungen), ki ga je za Štajersko in Istro napisal H. Pirchegger, za Koroško M. Wutte in A. Jaksch, za Kranjsko Lj. Hauptmann, za Goriško A. Mell.

povsod prava metodična pota. O teh posebej razpravljati ni moja naloga.¹¹ Poudariti hočem le eno: izhodišče vsakega sistematičnega študija slovenske kolonizacije morajo biti poedinosti; od njih gre pot k splošnemu. Torej na primer študij vasi s pripadajočim vaškim območjem; ugotoviti je pri vasi njeno prvotno jedro, očistiti jo je tako rekoč vseh elementov kasnejše kolonizacije in poznejšega krčenja, najti v taki »pravasi« stare grunte in staro gruntarsko zemljo. Od ene vasi bo vodila pot raziskovalca k sosednjim, k eni stari vasi se bodo pridružile druge starejše, združene po starih potih, ki tako pogostokrat kažejo, da je ob njih iskati selišča starejšega nastanka; pokazala se bodo naselbinska jedra in naselbinska območja, mogoče že tudi kolonizacijski tokovi, sledeči prastarim prometnim črtam. Podoba kolonizacije večjih zaključenih enot, omejenih po narodi in pogostokrat sovpadajočih s političnimi, zemljiško-gospodskimi, cerkvenimi in sodnimi mejami, nam bo postajala jasnejša. Kot primer takó usmerjenih raziskovanj naj navedem Blaznikovo razpravo o kolonizaciji Selške in Poljanske doline.¹² K vasem se bodo kot nov element naše kolonizacije pridružili srednjeveški gradovi, za njimi pa mesta, trgi in rudarski kraji z raznovrstnim, po svojem izvoru in sestavi še tako malo preiskanim prebivalstvom. Kdo je voditelj kolonizacije na deželi in v meščanskih naselbinah, se bo glasilo nadaljnje vprašanje. Osebi kolonista bo moralo biti posvečeno posebno poglavje, kdo je ta, ali je staroprebivalec ali prišlek od drugod, kdo je njegov gospodar, katera so bila njegova posebna selitvena pota ali z drugimi besedami, kakšna je notranja kolonizacija nekega ozemlja. Pri vsem tem drobnem delu ne sme zgubiti kolonizacijski zgodovinar iz vida celote, po drugi strani pa mora budno paziti, da ne zapade niti v napačno generalizacijo, niti v neutemeljeno klasifikacijo, ali pa v iskanje prisiljenih zakonitosti ali pravilnosti. Vsa previdnost velja pri vsem tem vsestransko pravilni aplikaciji izsledkov ved, ki sem jih zgoraj imenoval pomožne vede kolonizacijske zgodovine.

Šele ob takem postopku se bomo mogli približati rešitvi glavne naloge. splošni zgodovini kolonizacije Slovencev in slovenske zemlje, ki bo med drugim pokazala, da se naš narod pred drugimi ni le umikal, marveč pokazal v toku svoje zgodovine tudi znatno kolonizatorično aktivnost in si s tem ohranil zemljo, na kateri prebiva še danes.

¹¹ O načinih in poteh raziskovanja kolonizacijske zgodovine alpskega nemštva, veljavnih v mnogih ozirih tudi za proučevanje kolonizacijske zgodovine Slovencev, je primerjati razpravo, ki je dala pobudo tudi nekaterim mojim izvajanj: E. Klebel, Forschungswege zur mittelalterlichen Siedlungsgeschichte des Deutschtums im Südosten, Südostdeutsche Forschungen, III (1938), 1—43. — Kratkemu orisu istega pisca Die mittelalterliche deutsche Siedlung im deutsch-magyarischen und deutsch-slowenischen Grenzraum (v zborniku Die südostdeutsche Volksgrenze, 1934, 31—51, 61—78) bi se pa dalo v marsikaterem oziru močno ugovarjati.

¹² P. Blaznik, Kolonizacija Selške doline, 1928; Kolonizacija Poljanske doline (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 19, 1938).

O metodah proučevanja kolonizacijske zgodovine.¹

P a v l e B l a z n i k.

Proučevanje kolonizacijske zgodovine ima nalogo, da se bavi s temeljnimi vprašanji naše preteklosti. Pri tem delu ne prilaja v poštev samo reševanje problema naseljenosti v ožjem smislu besede: katero ozemlje je bilo prej naseljeno, katero kasneje, kdo je bil kolonizator, kakšne narodnosti so bili kolonisti, kako se je prebivalstvo kasneje mešalo — odgovoriti je marveč treba tudi na vprašanje, kakšno je bilo razmerje med naseljencem in zemljiškim gospodom, kakšen je bil socialni ustroj v posameznih dobah, v kakšnem gospodarskem položaju je živel naseljence, kakšne so bile upravne razmere itd. Številni in važni problemi torej, do katerih jedra je mogoče priti s pomočjo zelo različnih virov.

Najvažnejši vir za proučevanje naselitvene zgodovine so brez dvoma urbarji. Že najstarejši urbarialni zapiski, ki segajo za naše ozemlje prav v 12. stoletje, nam nudijo zelo dragocene podatke za takratno naseljenost na naših tleh, dasi so še redkobesedni. A že iz 13. stoletja so ohranjeni veliki, splošni urbarji, v katerih je označena vsaka naselbina posebej z imenom. a v sleherni vasi je zaznamovano število kmetij. Seznam služnosti nam že precej plastično predstavlja takratno gospodarsko in socialno življenje našega kmeta. Še v konce 15. stol. pa segajo obsežni tako zvani reformirani urbarji. V njih dobimo pri vsaki posamezni naselbini kmete z imeni; pri vsakem kmetu so omenjene služnosti, ki jih je bil dolžan opravljati svoji gosposki. Prava sreča, da je tega nepreocenljivega urbarialnega gradiva za naše ozemlje toliko ohranjenega, kakor je razvidno iz Kosovega urbarialnega seznama. ki upošteva le dobo do 1500, a zaznamuje kar 95 zapovrstnih števil!²

Zanesljivo proučevanje kolonizacijske zgodovine je omogočeno zlasti tam, kjer imamo na razpolago za isto ozemlje urbarje iz različnih časov. Tak primer velja zlasti za loško freisinško ozemlje, čigar kolonizacijska zgodovina je od vseh slovenskih pokrajin tudi najbolj raziskana. Od prvih skromnih zapiskov iz 1160 pridemo preko dveh splošnih urbarjev iz 1291 in 1318 v leto 1500., kjer se začneja dolga vrsta podrobnih urbarjev, ki segajo prav v leto 1714. Kako poučno je primerjati naseljenost 16. stoletja z ono iz 13.! Pojavljajo se povsem nove naselbine, da, popolnoma na novo naseljena ogromna ozemlja, kjer je še pred stoletjem sameval napregleden gozd. Primerjamo lahko število kmetij v posameznih naselbinah z onim iz 13. stol. Vidimo, da je ostalo število kmetij, kjer se je prva kolonizacija obnesla, stoletja in stoletja nespremenjeno. Pred oči nam stopa socialni po-

¹ Koreferat na drugem zborovanju slov. zgodovinarjev 7. sept. 1940 na Ptujski gori.

² Kos M., Urbarji salzburške nadškofije, 1939, VII—XXIV.

ložaj našega kmečkega prebivalstva. Doba 13. stoletja je v posameznih vaseh, da, v celih županijah poznala v splošnem enotno plast — vsi plačujejo enake dajatve. Deloma že 15. in 16. stoletje, zlasti pa doba od 17. stoletja dalje je v tem oziru drugačija. Ker je bila zemlja že načrtno porazdeljena, ni bilo tedaj več prostora za pravega kmeta-uovinca. V urbarjih naletimo zato tedaj na nov tip — na kajžarja. Ta si je pomagal z uživanjem skupne zemlje v gozdu in na paši. Opomogel si je takrat, ko je prišlo do delitve skupne zemlje, od katere je pripadlo starejšim kolonistom, t. j. gruntarjem več, mlajšim — kajžarjem manj. Kajžarji, ki se pojavljajo po delitvi skupne zemlje, tudi na to ugodnost ne morejo več računati.

Kakor urbarji za starejšo, podobno je temeljni vir za proučevanje novejših kolonizacijskih zgodovine zemljiškega knjiga. Zgodovina zemljiške knjige pri nas še ni napisana in bi bila vredna posebne študije. Imenjska knjiga (Giltbuch) 16. stol., terezijanski in jožefinski kataster so verjetno njene glavne razvojne oblike. Najbolj znano in popolno obliko zemljiške knjige pa tvori franciscejski kataster s svojimi mapami iz dvajsetih let 19. stoletja, ki jih originalne hrani Mapni arhiv v Ljubljani. Dodani so jim seznam posestnikov in parcelni protokoli. Podrobno delo na podlagi katastrskih map je sicer nenavadno zamudno, a nas zato vodi do prav zanesljivih rezultatov, zlasti če imamo na razpolago tudi urbarialno gradivo.

S pomočjo map lahko ugotavljamo prvotni tip parcelacije, kakršen se je ohranil bolj ali manj izrazito v teku stoletij. Naletimo na enotno in razdrobljeno parcelacijo. Vidimo samotne kmetije, pri katerih je ves svet — polje, gozd in paša — v enotnem kompleksu razporejen okrog stanovanjskega in gospodarskega poslopja. Daleč proč — mogoče uro hoda ali še več — je prvi sosed. Tudi pri aglomeraciji samotnih kmetij dobimo zemljo v enotnem kompleksu, ali vendar so sosedje v neposredni bližini. Ugotavljamo zaselško razdelitev, ki je že razdrobljena. Vsak kmet v zaselku ima sicer največ zemlje pri svojem poslopju, ali ostale parcele so pomešane med seboj. Še bolj razdrobljena je razdelitev na delce; vaško polje je razdeljeno na celo vrsto enot; kolikor gruntarjev je v vasi, toliko delcev je v vsakem kompleksu. Kolonizator je hotel doseči, da bi imel vsak kmet zemljo v dobrem in slabem svetu; zato je zemljo tako razdrobil, da odpade na posameznike često 20—30 malih parcel polja. Drugje dobimo zopet izrazito progasto razdelitev. Hiše stojе v vrsti; v širini domačije je dolga proga. Vsak posestnik ima le eno tako progo. — S to oznako sem se omejil samo na glavne tipe, ki nam nakazujejo potek kolonizacije. Jasno je, da se je vršilo naseljevanje pri samotnih kmetijah le po posameznikih. Tudi pri aglomeraciji je možno, da so se kolonisti naseljevali posamič; lahko so pa kolonizirali zemljo tudi v družbi — predvsem tam, kjer naletimo v enotnem polju ene naselbine na več skupin poslopij; vsaka skupina se je verjetno naselila istočasno. Ali pri ostalih tipih je povsem gotovo, da je bilo naseljeno prebivalstvo vsake enote istočasno, načrtno, ker je sicer taka parcelacija nemogoča. — Prav zanimivo

je primerjati urbarialne zapiske in razmere, ki se zrealijo iz katastrskih map. Poglejmo le dva primera v Poljanski dolini! V Lučnali naletimo v urbarju 1291 na štiri hube, 1318 jih je bilo pet. Katastrska mapa iz 1825 ima zarisane štiri grunte v zaselški razdelitvi; prvi štirje podložniki so torej krčili zemljo v družbi in se tudi skupno naselili. Peta luha je samotna kmetija. — V Ravnali sta bili 1318 dve hubi, 1500 jih je bilo pet. Oba stara grunta imata razdeljeno zemljo na zaselški način. Od treh mlajših sta dva v aglomeraciji, tretji je samotna kmetija.

Na podlagi same parcelacije je možno sklepati tudi na starost naselbine. V splošnem je namreč danes uveljavljeno načelo, da je treba šteti med starejše tipe one s skupnim agrarnim sistemom — torej naselbine s prvotno skupno organizacijo, med temi zlasti tip z razdelitvijo na delece. Ne smemo pa trditi nasprotno, da bi namreč izvirale vse samotne kmetije in njih aglomeracije iz zadnjih par sto let, ker dobimo nekatere take tipe tudi v času največjega kolonizacijskega razmaha.

Katastrska mapa pa tudi sicer bistveno dopolnjuje urbarje. Urbarji so namreč namenjeni samo posesti posameznih gospodk. V njih je zaznamovana le posest, ki je nesla dohodke gosposčini. Ni pa upoštevana zemlja, ki se je odtujila. V marsikateri naselbini je bilo samo par kmetij last te gosposke, ostale so bile v drugih rokah. Urbar nas torej lahko zapelje na napačno pot. Pač pa pokaže staro stanje katastrska mapa, če imamo opravka s sklenjeno naselbino po starem kolektivnem principu. Omenjam samo en primer. Vas Trata na Sorškem polju je zaznamovana v urbarjih 1291/1318 z eno samo kmetijo. Urbar iz l. 1500. pozna tu že dve hubi: ena je bila last posvetne, druga last cerkvene gosposčine. V urbarju 1563 se pojavijo nakrat še tri kmetije, ki so bile last grajske kaplanije. Katastrska mapa kaže, da je na Trati pet gruntov v zaselški razdelitvi. Brez dvoma je bilo torej tam pet hub že od vsega početka.

Katastrska mapa nam pa tudi nudi dober vpogled v socialni ustroj našega kmeta v preteklosti. Tako daje dragocene podatke o nastajanju kajžarskih posestev. Kaže, kako so se številne kmetije obdržale stoletja in stoletja predvsem tam, kjer jih ni zajel promet. Na takih tleh niso redki primeri, da tvori gruntarska vas in gruntarsko polje celoto, kamor kajžar sploh ni imel dostopa. V tem slučaju se je razvila kajžarska naselbina na robu stare gruntarske na skupni gozdni in pašniški zemlji, ki jo je moral na novo pridobiti kulturi. Marsikje je bilo seveda drugače. V prometnih krajih, v cerkvenih središčih mnogi grunti niso mogli vzdržati. Začeli so se drobiti; na njih razvalinah so zrastle številne kajže, ki so se torej zajedle v staro vaško jedro. Često je bil razvoj kajžarstva tako močan, da je bilo treba ustvariti novo vas; v takih naselbinah dobimo seveda izključno le kajžarski življ.

Na podlagi katastrske mape je možno rekonstruirati tudi obseg starih kmetij. Vendar je treba biti pri tem delu oprezen. V poštev pridejo le one naselbine, kjer se je obdržala vsaj večina prvotnih gruntov do začetka 19.

stoletja. V nasprotnem primeru je čisto že prav težko ločiti kajžarsko polje na bivših gruntarskih tleh od onega, ki ga je kajžar kultiviral v kasnejših časih. Tudi gruntarji so v poznejših stoletjih marsikaj na novo kultivirali, dokupili ali priženili. Pri rekonstrukciji je treba predvsem odšteti vse gozdove in pašnike, zakaj ta zemlja je bila prvotno vsa v skupni lasti vasi, soseske ali srenje. Dalje mora odpasti v svrhu dosege kolikor mogoče verjetne prvotne odmere vse kajžarsko polje, ki leži osamljeno ali pa na periferiji gruntarskega; enako ne smemo upoštevati gruntarskih in kajžarskih njiv ter travnikov, ki leže osamljeni sredi gozdov ali pašnikov; ti so bili očitno pridobljeni kulturi šele kasneje. Odšteti je treba tudi vse njive in travnike, kjer naletimo na ledinska imena gmajna, gorajte, rovt, laz in podobno; ta imena so značilna za polje, ki ob naselitvi še ni bilo kultivirano. Tako ostane končno le tista zemlja, ki jo je po vsej verjetnosti kultiviral kolonist ob svoji naselitvi. Ker lahko predpostavljamo, da so vsaj na splošno odpadli v isti naselbini enaki deleži na posameznike, smemo poiskati povpreček, če seveda vemo, koliko je bilo tam kolonistov. Rekonstrukcija nam pokaže, da grunti nikakor niso bili enaki po obsegu. Razumljivo je seveda, da je grunt v dolini in ravnini, kjer je zemlja boljša, manjši ko oni v goratem svetu; enako grunt na prisojnih krajih ne dosega po obsegu onega na osojnih predelih. Tako je razvidno iz razmer v Poljanski dolini, da meri polje večine kmetij 10—17 oralov. Starejše hube so v glavnem manjše, kar gre večinoma na račun ugodnejše lege in boljše zemlje, ki so si jo prvi kolonisti še lahko izbirali. Naletimo pa likrat na primere, kjer so nastale razlike prav gotovo tudi zaradi neenakega postopanja gosposke do posameznikov. Tako nas u. pr. preseneča razlika med Dolenjim Brdom in Predmostom v Poljanski dolini. Obe naselbini sta bili ustanovljeni verjetno precej istočasno na ugodnem prostoru, a vendar odpade na grunt v prvi 6,4, v drugi pa 21 oralov.

Marsikatero vprašanje pomagajo razvozlati poleg parcelacije tudi druge etnografske razmere. Seveda ne smemo pretiravati. Tako je danes že zavrženo mnenje, da bi predstavljale okrogle vasi stare slovanske naselbinske tipe. Podobno je treba odbiti označevanje tipov hiše na slovenskih tleh s termini kot havarska, frankovska hiša.³ Saj zanikavajo najnovejši etnografi naziranje, da se kažejo v tipih hiš plemenske razlike.⁴ Seveda ne gre tajiti, da so na razvoj hiše, kmečke domačije vplivali najrazličnejši faktorji, poleg geografskih tudi zgodovinski; marsikje se kažejo vplivi kasnejših doseljencev⁵. Natančnejša raziskovanja bodo mogoče pokazala, da je v oblikah naših kmečkih domov »nemara še ohranjena marsikje dediščina iz posameznih dob kolonizacije«⁶. V tej zvezi naj omenim tudi kozolec. Vsa Gorenjska predstavlja osrednji predel, kjer kozolec popolnoma gosposduje⁷. V tem sklenjenem

³ Prim. Melik, Slovenija, 1936, str. 571.

⁴ Melik, l. c., str. 569.

⁵ Melik, l. c., str. 566.

⁶ Melik, l. c., str. 560.

⁷ Melik, Kozolec na Slovenskem, 1931, str. 33.

ozemlju pa vendar naletimo na primere, ki so zelo poučni. Tako tirolski Soričani do polpretekle dobe kozolca sploh niso poznali; namesto tega so postavljali kope — imenovane »sehober«. Podobne razmere so bile tudi v bavarskem Bitnju na Sorškem polju. Šele pred sto leti je odjenjala moč navade, ki so jo prinesli kolonisti iz svoje stare domovine. Začeli so postavljati kozolce, kakršne so že od nekdaj imeli vsi njihovi sosede.

Pri študiju kolonizacijskih problemov je treba upoštevati tudi k r a j e v n a in l e d i n s k a i m e n a. Dragocena so predvsem zaradi tega, ker so muoga iz onih časov, iz katerih nimamo še nobenih pisanih poročil. Na podlagi teh imen si je možno ustvariti precej jasn vpogled v kulturo tal na naši zemlji ob slovenski naselitvi. Krajevna imena, ki so se ohranila iz pred-slovenske dobe, dalje ona, ki kažejo na staro naseljenost (sestavljenske z ajdovski, nekatera gradišča in pod.) poleg tistih, ki nas spominjajo na pred-slovensko prebivalstvo (Lah, Laško, Lahovče itd.) — vsa ta imena dokazujejo, da Slovenci ob svojem prihodu niso našli na popolnoma prazno, neobdelano zemljo. Tu imamo torej opravka s kontinuiteto naseljenosti. Nasprotno pa dokazuje velika večina imen tako krajevnih, a še bolj ledinskih, da je moral prednik gozdnat svet (Dobje, Dobrava, Bukovica in pod.) šele pridobiti kulturi bodisi s požigaujem (požar, požaršnica, pogorelše, goreljek itd.) ali pa z navadnim trehljenjem (trebež, trebnje itd.).

Na podlagi krajevnih in ledinskih imen lahko sklepamo tudi na čas naselitve. Jasno je, da je Stara Oslice starejša od Nove Oslice in podobno. Na starost kažejo patrocinijška imena Martin, Jurij, Vid; vasi, ki se imenujejo po teh svetnikih, imajo večinoma neslovenski pridevek šent (Št. Jurij, Šmarten, Št. Vid), naselbine z dodatkom sveti (Sv. Lovrenc, Sv. Lenart) so v splošnem mlajše. Imena, ki kažejo splošno na kakovost zemlje, na položaj, na rastlinstvo, živalstvo (Gabrovo, Brezje, Javorje, Vranje, Volčje itd.), so v glavnem starejša. Med mlajše naselbine je treba šteti one, katerih imena kažejo na krčenje (Laze, Rovte), ali pa so sestavljene z -vas, -selo. Enako so mlajšega postanka naselbine s pluralnimi stanovniškimi krajevnimi imeni, ki se končujejo na -ci ali -veci in ki jih je izredno veliko na Dravskem polju na desnem bregu Drave, v Slovenskih goricah vzhodno od črte Vurberg-Radgona, na ravnini okoli Apač in v Prekmurju⁸.

Krajevna in ledinska imena kažejo tudi na narodnost prvotnega kolonista, ki je imena dajal. Če dobimo v starih urbarialnih zapiskih slovensko naselbinsko ime, je popolnoma jasno, da je bil v oni vasi vsaj v pretežni večini naseljen slovenski živelj, sicer bi nemški uradnik ne pisal imena slovenski. Nasprotno seveda nemški pisana urbarialna imena še ne kažejo na nemškega kolonista. — Še večjo oporo nam nudijo ledinska imena, kar velja zlasti za ozemlja, ki so daleč od prometa, kjer je bila asimilacija dolgo onemogočena. Zbirka ledinskih imen s soriškega nemškega kolonizacijskega otoka, ki je

⁸ Kos, l. c., str. 14.

pa danes sloveniziran, je dovolj poučen vzgled. Navzlic temu, da Soričaui danes splošno nemški niti ne znajo, so se ohranila prvotna ledinska imena do podrobnosti za najmanjše parcele. Pač pa odpovedo ledinska imena na tleh, kjer je prišlo že zgodaj do močne asimilacije, torej na ozemlju živalnejše komunikacije oziroma tam, kjer je bil že od vsega početka drugorodni živelj v veliki premoči. Najlepši vzgled za pravilnost te trditve je vasica Vinharje v Poljanski dolini, ki jo imenuje urbar iz l. 1291, apud Indicherios — pri kolonistih iz Innichena. Prvotno nemška naselbina se sredi absolutne slovenske okolice ni mogla dalj časa vzdržati. Danes dobimo tam razen dveh sama izrazita slovenska ledinska imena.

V veliko oporo so nam tudi osebna imena, vendar je treba biti prav pri teh posebno previden. Slično kot urbarialna naselbinska nemška imena tudi nemška osebna imena še ne dokazujejo nemške narodnosti. Saj naletimo na listine, kjer je govor izrečno o slovenskih pričab, ki pa imajo nemška imena. Podobno naletimo v srednjeveških urbarjih na nemške priimke, dane po obrti. Pravilno poudarja Kos, da bi bilo napačno sklepati. »da so bili njihovi nosilci vseskozi Nemei, zakaj za obrtnike so pri uas veljale označbe nemškega izvora skoraj brez izjeme«⁹. Sicer pa so priimki ob koncu srednjega veka pri nas šele nastajali. V času največje kolonizacije imamo na naših tleh opraviti kvečjemu le s krstnimi imeni. Tako odpade še v letu 1500, v urbarju za Selško dolino 26⁰/₀ na krstna imena. Priimek se je razvil prej pri kajžarjih ko pri pravih kmetih. Ker se kajžarji niso bavili samo z obdelovanjem svoje borno odmerjene zemlje, marveč so si pomagali tudi z obrtjo, so se jih često prijemali priimki, prevzeti po obrtjih. Na salzburskih slovenskih posestvih je bila (po Kosu) ob koncu srednjega veka polovica kajžarskih priimkov obrtniških⁹. Priimki torej niso tako odločilnega pomena za proučevanje srednjeveške kolouizacije, ker so pač nastajali šele v času, ko se je moglo morebitno z Nemei naseljeno ozemlje že posloveniti. Prav poučen primer je tudi v tem oziru mali zaselek Vinharje v Poljanski dolini, ki je štel tri kmete. Že 1500, ko naletimo prvič na priimke, ne dobimo v sicer nemški koloniji nobenega nemškega priimka. — Pač pa so priimki nenadomestljiv vir za proučevanje notranje kolonizacije. Priimki kakor n. pr. Hrovat, Skok, Vošnjak itd. jasno kažejo, od kod so prišli njihovi nosilci. Bolj točno je pa mogoče zasledovati notranje premikanje na podlagi onih priimkov, ki so prav značilni za kako naselbino ali manjše ozemlje. Izrazito jeseniško ime je n. pr. Smolej, ribniško Lesar, Lovšin, Prijatelj, soriško Grohar, Koblar, Jenšterle, Pegam, poljansko Demšar, Jesenko, Krek, na Sorškem polju Zihlerl, Triler, Hartman, Jenko, Hafner itd. Iz teh prvotnih središč so se priimki v teku stoletij širili na vse strani. Kako potrebna bi bila torej razprava, ki bi na podlagi urbarialnega gradiva in matičnih knjig obdelala prvotno geografsko razširjenost značilnih priimkov na slovenskih tleh!

H koncu naj omenim še dve metodi, o katerih piše W. Lorel v Geogra-

⁹ Kos, l. c., str. 51.

fische Zeitschrift 1939 pod naslovom »Neue Methoden der Siedlungsgeschichte«. Osnova prvi je naziranje, da je bilo — ne upoštevaje velikih kompleksov gozda — v času intenzivne izrabe tal ozemlje precej enakomerno poseljeno. K vsaki naselbini spada določen gospodarski prostor. Ob koncu intenzivne kolonizacije je naselitvena mreža popolna. Ko pa nastopi kriza, propadejo one naselbine, kjer gospodarska osnova ni bila trdna. V naselitveni mreži nastanejo vrzeli. Poskusna preiskava je dala avtorju rezultate, ki so naravnost strahotni. V gozdnih pokrajinah je propadlo po teh računih okrog 160% naselbin, t. j. na dve današnji pridejo tri propadle, v odprtih rodovitnih pokrajinah se odstotek dvigne na 200: vasi so požrle male naselbine: v apneniškem svetu, kjer niso mogle vasi prestati krize zaradi pomanjkanja vode, jih je propadlo celo 330%. Avtor ugotavlja, da je vrednost te metode v tem, da omogoča v razmeroma kratkem času izračunati izgubo naselbin velikih ozemelj (str. 294—8). Gotovo pa je, da po tej metodi ne moremo dobiti zanesljivih rezultatov. O kaki povsem enakomerni naselitvi ne more biti govora, ker tudi zemlja ni enakomerno rodovitna. Pokrajine, za katere imamo na razpolago bogato urbarialno gradivo, bodo to metodo gotovo postavile na mesto, ki ji gre.

Več podlage ima druga, tako zvana fosfatna metoda, o kateri govori avtor na istem mestu. V naselbini se odlagajo odpadki: gnoj, ostanki braone, obrtni odpadki in podobno. Poleg naselbin je dobiti največ fosfatov na njivah, manj na travnikih, še manj v gozdovih. Višina fosfatov zavisi od trajanja naselbine, pa tudi od gospodarskega značaja. Tako n. pr. dobimo v živinorejski naselbini, ki je trajala malo časa, več fosfatov ko v poljedelski z daljšo dobo. Če so naselbine enakega značaja, je lahko ugotoviti na tej podlagi trajanje naseljenosti. Avtor je mnenja, da lahko sklepamo na podlagi višine fosfatov v jedru današnjih naselbin z večjo gotovostjo na starost naselbine ko le na podlagi krajevnih imen ali listinskih dokazov; po tej metodi je možno razlikovati starejše naselbine od mlajših, dalje jedro naselbine od polja, stalno naselbino od začasne, določiti lego in velikost opuščenih naselbin, neodvisno od ostalih metod določiti naselbinski spektrum, ki obsega vse človeške naselbine od kamene dobe do danes (str. 298—305). Gotovo je ta metoda vredna upoštevanja, čeprav se mi zdi, da si avtor od nje le preveč obeta.

Najbolj varna je pri proučevanju kolonizacijske delavnosti vsekakor ona pot, kjer imamo na razpolago najrazličnejše od naštetih pripomočkov in je tako možna zanesljiva kontrola. Iz vsega je pa razvidno, da je natančno proučevanje tega problema od sile zamudno in zvezano z napornim delom na terenu, brez katerega ni možno doseči pravih uspehov.

Ledinska in hišna imena okoli Luč.

Dr. Fr. Mišič.

Občina in župnija Luče sega od razvodja med Savinjo in Dravo na grebenu Raduhe do razvodja med Savinjo na eni ter Kamniško Bistrico in gornjo Dreto na drugi strani. Njena zapadna meja (proti Solčavi) seče Savinjo pri Iglji, vzhodna (proti Ljubnemu) pa ob Revsovem grabnu približno uro hoda od Luč. Ozemlje južno od Savinje deli Lučnica, ki se s Savinjo družijo pri Lučah, v dva tudi zemljepisno različna dela. Zapadni del obsega visokogorski alpski svet, ki se od Savinje in Lučnice strmo dviga preko Dleskovške planote (1800—2000 m) in preko Velikega vrha (2113 m) do Ojstrice (2349 m) in do Lučkega Dedca (2020 m). Na tem strmem pobočju ležita katastralni občini *Podveža* in *Podvolovljek*. Vzhodni del ozemlja južno od Savinje, t. j. katastralna občina *Krniča*, ima nižje in pogozdeno kopasto sredogorje, ki pa se prav tako strmo vzpenja do skalnatega vrha Velikega Rogača (1557 m), do Krniškega ali Jerovčkega vrha (1071 m) in do Arničevega vrha (1109 m). Na severni strani Savinje se imenuje katastralna občina med vasjo in Raduho ob zapadni solčavski občinski meji *Raduha*, ob ljubenski jugovzhodno od vzhodnega sklopa Raduhe leži hribovita katastralna občina *Konjski vrh*, med obema pa od ceste do grebena Raduhe *Strmec* ali *Strmški vrh*.

Kakor v Solčavi in na Ljubnem je imel benediktinski samostan v Gornjem gradu (1140—1463) tudi v Lučah kot zemljiški gospod Gornjegrajskega svoj davčno-politični in gospodarski urad (*Officium in der Lewtseh*). Seznam podložnikov in njihovih dajatev je ohranjen v gornjegrajskem urbarju iz leta 1426.¹ Tam navedena imena podložnikov dokazujejo, da se je delokrog tega urada popolnoma ujemal s sedanjimi mejami politične občine in župnije Luče. Poleg Luč (in der Lewtseh) nahajamo za zaselke *Podvežo*, *Podvolovljek*, *Raduho*, *Konjski vrh*, *Rogač* in *Strmec* v urbarju označbe: vnder der lawben, am Ochsenberg, vnder dem Radoch, im Raspach, im Rogacz, im Stermez. Je to izrazito ozemlje samotnih kmetij.

Naravno je, da se je tekom stoletij število kmetij nekoliko spremenilo. Njihovo število je neznatno narastlo, čeprav je ta ali ona kmetija tudi propadla in izginila. V veliki meri pa je nekdanje stanje še ohraujeno.

Od raznih problemov, ki jih v naslednjem objavljeno primerjalno gradivo vsebuje, nas zanima tu predvsem razvoj hišnih imen, ki so v pretežni večini nastala iz ledinskih. Podano je gradivo za vsako občino posebej, in sicer tako, da so na prvem mestu navedeni podložniki po urbarju iz l. 1426., povsod najprej (pod a) tisti, ki so v urbarju zabeleženi s krstnim in ledinskim imenom, nato (pod b) tisti, ki so zabeleženi s krstnim in rodbinskim imenom, vzporedno pa so navedena sedanja hišna imena.

¹ Orožen Ig., *Das Benediktiner Stift Oberburg, Marburg 1876*, 274—81.

1. *Podveža* (Podveški vrh ali Pod vežoj), kakor se glasi prvotno ime skrajnega severnega odrastka Dleskovške planote proti Savinji in Lučnici, ima danes sledeče kmetije: Planinšek (najvišji), Prek, Cerej, Hribernik, Markovnik, Kladnik, Jerij, Koren, Pavčič, Sedlšak, Rebrnik, Praznik, Vitez, Koklejš, Navršnik, Vavdi, Pečovnik in Stoglejš (tik levo nad cesto, ki vodi iz Lnč v Solčavo).

Vzporeditev s podložniki l. 1426. daje sledečo sliko:

a:	Peter an der Alben	Planinšek
	Michel am puehl	Hribernik, na Hribru
	Paule am Markowem	Márkovnik, na Markjem
	Juri Andrey vnder der lawben	Pod vežoj; Jerij
	Martin an der Leiten	Rebrnik
	Vlrich am Kukule	Kokole (Kokléj)
	Wulfing am gupph	Navršnik
	Wulfing am sattl	Sedlšak (više od Pavčiča)
	Michel (in Jannes) Petschonatem	Pečovnik
b:	Nicus preckeh	Prek
	Cyrey Vlrich	Cerejš
	Vlrich yczmanik	Iemanik, sedaj v okolici Solčave
	Marin Chladnik	Kladnik (više od Markovnika)
	Nicus paltshitsch	Pavčič (visoko nad Pečovnikom,
	Juri Krainez	blizu gore Podveže)
	Hainezl modrost	
	Jansek appnenik	

Vidimo, da v urbarju ni današnjih kmetij Koren, Praznik, Vitez, Vavdi in Stoglejš, obratno pa v urbarju navedenih kmetij Iemanik, Krajnc, Modrost in Apnenik danes ni več na lučkem ozemlju, pač pa najdemo Iemanike v solčavski okolici.

Vidimo pa tudi, da v začetku 15. stoletja še niso obstajala oziroma še niso bila v rabi hišna imena Planinšek, Hribernik, Markovnik, Rebrnik, Navršnik, Sedlšak in Pečovnik, temveč samo ledinska, iz katerih so se pozneje razvila današnja hišna imena. Nemška ledinska imena so samo prevodi slovenskih ledinskih imen: na Planini, oziroma Planici, na Hribru, pod Vežoj, na Rebru, na Sedlu; drugače si nastanka slovenskih hišnih imen iz nemških ledinskih ne moremo misliti. Prevodi izvirajo seveda iz lučke oziroma gornjegrajske pisarne od uradnikov, ki so brez dvoma razumeli slovensko in so imeli celo dober posluš za slovenske izraze; to dokazuje n. pr. pravilna končnica -em v besedi (v) Petschonatem, mesto katere bi sicer Nemec, nevesč slovenske, gotovo zapisal -en. Kjer za izvirno ledinsko ime niso imeli pri roki nemškega izraza, so ga zapisali neprevedenega slovensko (v Pečovnatem = v Pečovju).

2. *Podvolovljek* se imenuje po gori in prelazu Volovljek (1031 m) zadnji del zelene doline na obeh straneh gornje Lučnice s cerkvijo sv. Antona od

Ribarja in Riharskega mosta do prelaza na Črno na Kamniški strani. Imena podložnikov v urbarju l. 1426. in njim odgovarjajoča današnja lišna imena so:

a: Jannes am pogorielez	Pogorelčnik (Pogorivčnik), Zg. in Sp.
Jansko im Kall	Kovnik v Kalu
Juri Repp	Rep
Nicus am Oehsenberg	(Podvolovšek ²), Rak na Rakjem, na
Jacob am Steingeschir	Volovljeku
Chunrad Lakowiczi	
Jacob vnderm stain	Podpečnik
Marko im dwol	Dolnik (Dovnik)
b: Michel Reicher	Rihar (Rihar)
Jannes grubnik	Grobelnik
Hause Kozzecz	Mlačnik
Juri Chunigsparg	Kunšpernik
Ths petek	Petek
Jacob abzicher	Obeir
Nicus Rudel	Funtek
Marqward tawses	
Peter zelisnakeh	Selišnik
Jacob mulner	Mlinar
Nicus zamornik	Zamernik

V urbarju pogrešamo današnja lišna imena Jurč, Žagar, Tomažovec in Jekler; tretji v urbarju navedeni imen (am Steingeschir = na Kamenju, Lakowiczi = v Lokovici in tawses) pa danes na ozemlju lučke občine ni najti. Nekdanji kmetiji Kosec in Rudel sta danes v rokah drugega rodu.

Imamo še vrsto ledinskih imen, iz katerih se do tedaj še niso razvila lastna lišna imena: am pogorielez, Im Kall, Repp, am Oehsenberg, am Steingeschir, Lakowiczi vnderm stain, im dwol. V nekaterih primerih pa se je ledinsko ime že razvilo v lišno: Grobelnik, Selišnik, Zamornik. Nemška so imena: Reicher, abzicher, Rudel in menda tawses. Zadnji dve danes kot lišni imeni nista ohranjeni.

Zapisana so ledinska imena deloma v slovenskem izvirniku (Im Kall, Repp, Lakowiczi, im dwol), deloma v nemškem prevodu (am Oehsenberg, am Steingeschir, vnderm stain).

3. Krnica šteje danes naslednje kmetije: Jérovčnik, Ramšak, Rámšc, Mlakar, Majko, Metulj (vse na desnem bregu spodnje Lučnice pred njenim izlivom v Savinjo, tako da se vidijo izpred župne cerkve); nad desnim bregom Savinje pod vasjo do ljubenske občinske meje: Črnšek (»senčnik«), Osojnik. Voler, Žmave, Moličnik, Jezernik (Spodnji in Zgornji), Rogačnik; v višjih legah Velikega Rogača ob poti proti Gornjemu gradu, potem pa na Krničkem vrhu so: Škomen, Oto, Rehernik, Haber, Arnič (zelo visoko), Mlačnik, Špel

² V občini Podvolovljek sedaj tega imena ni; pač pa so Podvolovški v Okonini.

(Lučki), Klinar, Dražnik, Topol; Hribernik in Ložekar sta že na koncu Krničkoga vrha.

Stanje, kakor ga kaže urbar iz l. 1426., je v primeri z današnjim sledeče:

a: Herman am wolher	Voler na Vólerjem
Miklaw Im See	Jezernik v Jézeri (Jezerska brv!)
Michel im Rogacz	Moličnik?
Janes am vierst	
Gregor an der Eben	Ramšak, v Ravni
Thomas Speek am Rogacz	(lučki) Špeh na Rogaču, na Špehóvem
Hansa vnderm Rogacz	Rogačnik?
Martin am drag	Dražnik na Dragi
Peter am puhel	Hribernik na Hribru
Oswalt Im Rab	Robnik na Robu
Otto Im Rab	Oto na Otjem
Nicla Stainl Im Rab	Škomen (Škamel)
Vlrich am gerolts	Jérovčnik (Jerovčki vrh)
b: Michel ozzoynikeh	Osojnik v Osojnem
Wulfing Smalez	Žinave
Jansck Mlatsnik	Mlačnik
Juri zodar	
Vlrich Metul	Metulj
Nicus Mayko	Majko na Majkovem
Janes Rensus	Rémše (Ramše)
Martin losseker	Ložekar, Zgornji in Spodnji

Od današnjih kmetij v urbarju niso navedene: Mlakar, Črnšek, Haber, Klinar, Topol, večinoma v najvišjih legah Velikega Rogača in Krničkoga vrha, ohratno se v urbarju navedeni Juri Zodar (Sodar) v občini danes ne da več ugotoviti.

Kar se hišnih imen tiče, so se deloma že razvila iz ledinskih: Osojnik (na senčni, odsojni strani Rogača), Mlačnik, Rémše in Ložekar; večinoma pa je v urbarju uvedeno le ledinsko ime s krstnim imenom, in sicer v nemškem prevodu v primcrih, v katerih so slovensko ledinsko ime razumeli in znali prevesti, sicer pa v slovenskem izvorniku: am wolher, Im See, im Rogacz, am vierst (First sleme, od tod hišno in družinsko ime Fürst, Pustoslemšek), an der Eben, am Rogacz, am drag (draga), an puhel (Bühel, hriber), Im Rab (Rob), am gerolts.

4. *Raduha* (starejša oblika je Pod Radohoj ali Raduški vrh) obsega po bočje zapadne Raduhe ob solčavski občinski meji od Savinje (od Strug do Igle) proti glavnemu hrbtu Raduhe. Na koroški (severni) strani Raduhe je kmetija Radoli (Radolli), po kateri je Raduha prejela svoje ime.³ Pred Iglo

³ Prim. Radiše na planoti ob južnem robu Celovškega polja, Radovljica, Radgona, Radoljna, Radelj, Radentein itd.

nad Savinjo je kmetija Zavratnik (Zgornji in Spodnji); prejel je svoje ime po soteski pri Igli, ki se je imenovala »Vrata«. Kaže pa njegovo ime, da so mu ga

Pregledna slika kmetij v zaledju Luč.

Poplavi v Podveži Markovik v Markovnik.

dali Solčavani, ker le z njihovega stališča je ležala ta kmetija »za Vrat«, ne pa s stališča Lučanov.⁴

Kraj Raduha ima tudi svoj Log kakor Logarska dolina in tako tudi svojega Logarja. Kmetija lučkega Logarja v Logu leži na lepo zelenem dolinskem

⁴ Prim. ČZN 1938, 191.

dnu, ki se na levem bregu Savinje razprostira, preden se pride do Pečovskih studencev in do Pečovskega mostu, ki prvi nad Lučami pelje čez Savinjo. Zasebni most, ki vodi pred Pečovskim mostom z glavne ceste v lučki Log, se imenuje Logarski most, skalnati hrib pa, ki sega pri Pečovskem mostu tik do levega brega Savinje in ga tako zapira, je Logarska peč. Pred gradnjo nove ceste je pot v Solčavo peljala čez Logarski most v Log in iz njega mimo še stoječega, sedaj osamljenega zidanega križa dalje ob Savinji čez Logarsko peč, na kateri se še sedaj dobro pozna v skalo vsekana pot s stopnicami. Tik pod gornjim robom sklenjenega gozda, ki se vzpenja na južni strani Raduhe do 1900 m visoko, nad tako zvanim Gojzdekom, leži, daleč vidna kot zelena trata sredi gozda, planina Arta (1569 m). Ime Arta je nastalo gotovo iz nemške oznake die Warte (razgledišče, prim. Wart-burg⁵), ki so jo tej planini in njeni lovski koči dali gospodje iz Gornjega grada ali njihovi uradniki v Lučah. Kakor je Raduha prejela svoje ime po pristnem staroslovanskem osebnem imenu Radollh, tako sta po njej dobila ime dva kmeta na savinjski strani: solčavski Radušnik, ki ga opaziš visoko nad levim bregom Savinje, ko potuješ od Igle dalje proti Bevšku in Rogovileu, in pa lučki Radušnik.

Kolovoz pelje h kmetijam, na Radulo, na planini Arto in Loko pred vasjo tik pred savinjskim mostom z glavne ceste čez skalnato, mrko, a velirazgledno Breznico, ki kakor ogromen podolgovat zapah, štrleč proti jugu kot skrajni odrastek izpod Raduhe, zapira pri Lučah Savinji premo pot, da morata potok in cesta v ostrem ovinku okoli nje. Zelo strmo se vzpenja pot z Breznice k prvemu kmetu z značilnim imenom Nadlučnik.

Če primerjamo imena za posamezne dajatvenike, navedene v urbarju l. 1426., z odgovarjajočimi sedanjimi kmetijami oziroma njihovimi lišnimi imeni, dobimo sledeči pregled:

a: Marqward in der Awen	Logar
Nicus in der Eben	
Michel zlapech	Slapnik
Zwetezc ob der lewtsch	Nadlučnik, Spodnji in Zgornji
Jansek vnderm tor	Zavratnik, Spodnji in Zgornji
Oswalt am guntherts	
Niela am peruhartsem	Pérne
Michel am guph	(Navršnik ⁶), Telč
Vrban lakowniezi	Belec (Beve)
b: Jannes podwenik	Podvenik
Nicus dietmar	Detmar ali Dečmar
Jannes Martek	Martek
Niela modri	Modrak
Jansek dienstman	Dešman

⁵ Domneva, da išči v besedi slovanska arta, ri, ritč, nima podlage v terenu; Arta se imenuje tudi vrh vinske gorice pri Framu.

⁶ Ni ohranjeno.

Michel priester	Preštar
Jacob Smertsnik	Smrečnik
Vlrich Tselhelyogy	Čeligój
Andre sekalez	

Zopet moremo ugotoviti, da so se razvila slovenska lišna imena tudi v primerih, kjer je v urbarju zapisano nemško ledinsko ime, kar je dokaz, da je nemško ime samo uradni prevod med ljudstvom rabljenega slovenskega.

Razen Sekalca so se vsa lišna imena iz l. 1426. ohranila do naših dni, med njimi tudi troje pristno nemških imen v odgovarjajoči slovenski obliki: Detmar (*Dečinar*), Dešman in Preštar. Napram urbarju iz l. 1426. imamo v Raduhi danes še lišni imeni Proš in Koželj.

5. Ozemlje *Konjskega vrha* se razprostira po jugovzhodnem pobočju Raduhe. Do njegovih posameznih kmetij, ki žde v višinah od 500 do 1050 m in jih od Savinje radi strmih bregov pod njimi ni mogoče videti, drže od glavne ceste zasebni kolovozi. Ob Savinji sega Konjski vrh od Revsovega grabna do Dupeljskega grabna, do nekdanje Črne in do »sončnega«⁷ Črnška. Visoko ležita kmetiji Jamnik (*Jameljnik*) in Dežman.

Primerjalni pregled nam daje sledečo sliko:

a: (Mositsch) am gries	Prodnik
Symon im Snehdol	Suhadolnik
Nieusch am Greysak	
Mositsch Im Rastok ⁷	Rastočnik
Symon Im prepad	Prepadnik
Nieusch am desman	Dežman
Vlrich an der gruben	Jamnik (<i>Jameljnik</i>)
Thomas nazernowem	
(Marqwart Eryawecz) Im weczel-	Veelovnik (<i>Beelovnik</i>)
nik, im Raspach	
Nicla am Stain	
Vlrich vnderm Stain	Podpečnik
(Marqwart Eryawecz) an der Slayf	
b: Nicla Gelen	Jelen
Mositsch	(Možič), Prodnik
Matko zachowez	Cahovnik
Vlrich dienstman	
Jannes wraby	
Pauli Kuchar-Roscecz ⁸	Kuhar

⁷ Rastke (*Raz-toke*, *Rastočnik*) pomeni ob gornji Savinji 1. raztočje, 2. svet, kjer se več potokov ali vsaj dva družita; če greš ob vodi navzgor, grede v Rastkah jarki, po katerih vode tečejo do sotočja, narazen. Rastke ob gornji Ljubnici se imenujejo v urbarju iz l. 1426. Fünfbechern, Peteropotčje.

⁸ Rosci so danes v Lučah.

Marqwart Eryaweez	Rjavec
Martin Cozmaezsch	Kosmač
Marko zmertsnik	

Razen tu navedenih kmetij ima danes Konjski vrh še sledeče: Trkač, Dupeljnik, Revs (Revsov graben!), Robnik, Golob.

6. *Strmec* ali *Strmški vrh* (sedaj združen s katastralno občino Konjski vrh) se s svojimi samotnimi in raztresenimi kmetijami v isti višini kakor Konjski vrh razprostira vzhodno od Luč nad glavno cesto in Savinjo na pri-sojnem pobočju Raduhe med občinama Raduha in Konjski vrh. Markirana pot na goro Radubo pelje mimo najvišje ležečih kmetij te skupine samotnih hiš; nad njimi se nahaja ob gornjem robu sklenjenega gozda planina Loka z lovsko planinsko kočjo, izoblikovana kakor Ojstrica (na vzhodnem koncu Paškega Kozjaka) ali kotlina na Lisci v obliki banjaste, proti jugu nagnjene od-prte kotline, na gornji strani obdane od redko poraslega skalovja, priljublje-nega skrivališča lepili ruševcev ob njihovem pomladanskem petju.

Strmec šteje danes te-le kmetije: Črnšek (Ceršek, »sončni«, ob cesti na spodnjem koncu Dupeljskega grabna), Strmčnik (Spodnji in Zgornji), Lorine, Telč, Zalesnik, Možič (Spodnji in Zgornji), Čeligoj, Miklavec, Gabrež, Drtič-nik (Spodnji in Zgornji), Hlipovčnik, Lošak (Tolščak) in Radušnik.

Ob Savinji (levi breg) in cesti sega Strmški vrh samo od Dupeljskega grabna do Strug (od sončnega Črnška do Strugarja). Najvišje leže kmetije Radušnik, Gabrež in Miklavec.

Razlika v naselitvi in imenih naselnikov v 15. stoletju in danes kaže na-slednja vzporeditev:

a:	Jannes weber vnderm Radoch	Radušnik (Radošnik)
	Niela am Chlipawez	Hlipovčnik na Hlipoveu
	Jannes vel Czerne Im Stermez	Strmčnik
	Lienhart vnderm Stermez	
	Peter Stopar an der Swarez	Črnšek (Ceršek) na Črni
b:	Jarne obojnik	Obojnik
	Niela Joseph	Miklavec
	Nieusch gertsnik ⁹	
	Gregor gertsnik	
	Martin Mositsch	Možič
	Mikusch talsehak	Tolščak (Lošak)
	Michel dertitsnik	Drtičnik
	Jacob Gabers	Gabrež (Gabrš)

7. *Luče* same so mnogo mlajše: nastale so kot sedež uprave, ko je zaledje bilo že davno poseljeno. Tla, na katerih se je kraj razvil, so bila nerodoviten, peščen in kamnat prod ter poplavni svet, na katerem sta Savinja in Lučnica muhasto prelagali svoji strugi tik ob svoji združitvi. Ko se je iz gospodarsko-

⁹ Je imel razen svojega posestva tudi pustolo v Skrivoju (sin öd am Scrilowgy).

političnih in cerkveno-kulturnih razlogov po naselitvi obrobnihi pobočij izkazala potreba, sta nastali na poplavam odmaknjeni terasi nad sotočjem Savinje in Lučnice upravno-gospodarsko poslopje zemljiške gosposčine (Officium in der lewtseh) in pa skromna sv. Lovreneu posvečena cerkveica kot podružnica župne cerkve v Gornjem gradu. Razen v urbarju naštetih okoliških kmečkih podložnikov so za ozemlje sedanjih Luč samih navedena v urbarju le imena štirih dajatvenikov: Suppans hof, Peter vnder der Mawer, Marko mezner in Chrisan gyrye. Suppans (župan) hof je današnja hišica Beinhof, ki stoji na terasi tam, kjer zavije cesta (s terase) ob umetni strugi Savinje proti Logarski dolini. V njem je verjetno zemljiška gosposčina imela svoj urad. Peter vnder der Mawer priča, da je imela cerkveica obzidje, pod katerim je stala neposredno Petrova hišica, v oni dobi še edina pod teraso, približno tam, kjer stoje sedaj hiše P e t r č, Tobakar, Beloglavec, Avžlaker in Knez. Marko mezner v urbarju dokazuje, da je v 15. stoletju že stala (seveda v manjšem, skromnejšem razsegu) sedanja »Mežnija« na terasi ob cerkveici. Pri podružnih cerkveicah ni bilo župnišča kakor tudi danes ne, pač pa je bila mežnarija, kjer je bilo poskrbljeno za duhovnika, kadar je prišel od glavne župne cerkve opravljat službo božjo. Razen cerkveice in teh treh hiš se dá za 15. stoletje ugotoviti edino še hiša, ki jo je imel Chrysan gyrye, o katerem pravi urbar, da je plačeval davek od vrtička nad jezom (von I gertl ob das wer), katerega mu je odnesla povodenj.

Če pregledamo ledinska imena, ki so v urbarju iz l. 1426. zapisana slovensko ali v nemškem prevodu, ter hišna in druga lastna imena, ki so se kot taka razvila že do 15. stoletja ali pa pozneje, vidimo, da je večina teh imen neposredno povezana in v popolnem skladu z izredno razgibano in izoblikovano apneniško pokrajino. Vse mogoče geomorfološke pojme najdemo v njih: raven, ravna, ravšija (Ramšak, Remše), hriber (Hribernik), reber (Rebernik), dol (Dovnik), suhi dol (Suhadolnik), loka (Loka, Lokovica, Lokovnik), kal (Kovnik), prod (Prodnik), prepad (Prepadnik), jama (Jamnik ali Jameljnik), peč (Podpečnik), pečovje (Pečovnik), log (Logar), sedlo (Sedlišak), planina (Planinšek), vrh (Navršnik), rob (Robnik), slap (Slapnik), rog (Rogač), prek (Prek), vrata (Zavratnik), veža (Podveža), mlaka (Mlačnik), draga (Dražnik), osoje (Osojnik), jezero (Jezernik), groblje (Grobelnik), apno (Apnenik — po hribini). V isto vrsto spadajo imena, ki kažejo topografsko lego kmetij: Črnšek (na Črni), Radušnik (pod Raduho), Rogačnik (pod Rogatein), Strmčnik (na Strmskem vrhu), Nadlučnik (nad Lučami). Po rastlinstvu ali po kulturali tal so nastala imena: Kokole (Koklejš), Cerej, Topol, Šmrečnik, Gabrež, Podvenik, Pogorivčnik. Nekoliko se opaža stik s pokrajino tudi še pri nekaterih izmed imen, ki so se razvila iz zaposlitve njihovih nosilcev; medtem ko so imena Sodar, Čeligoj, Mlinar, Kosce, Stopar, Voler (Walker) zgolj poimenovanje poklica, je Krčnik, Kuhar ali Kladnik lahko tudi naziv za prebivalca, katerega polje sestoji v pretežni meri iz lazov, ki (v višjih legah) ogljari ali drvari.

Izvor oziroma kraj priselitve označujeta imeni Kranjc in Kunšpernik (iz kunšperške gosposčine za Sotlo). Osebne lastnosti izražajo Modrak, Tolščak, Špeh, Kosmač, Petek, Revs (rus, ros), Rosec, Možič, Cahovnik, Hlipovčnik, Pavčič, Rjavce, morda tudi Funtek in imena, vzdeta po živalih: Telč, Jelen, Vrabelj, Metulj. Iz krstnih imen so nastali Márkovnik, Martek, Miklavc, Perne (iz Bernarda), Rudel, Dekmar in Oto. Nemškega izvora so Preštar (Priester), Obcir (Abzieher = konjederec), Vavdi (Waldo) in Rihar (Reicher).

Prevladovanje hišnih imen, ki so nastala iz ledinskih, nad hišnimi imeni, ki so osebnega značaja, je razumljivo iz poseljenosti pokrajine; zaledje Luč je izrazito ozemlje samotnih kmetij, kjer stik med ljudmi ni tako živ kakor v sklenjenih vaseh, zato je tu pri poimenovanju prihajala v večji meri do izraza označitev lege ali položaja kmetskega dvorca ko karakteristika njegovega prebivalca.

Iz objavljenega gradiva vidimo, da so ledinska in njim odgovarjajoča hišna imena v okolici Luč zelo stara in da so se v večini primerov skozi stoletja ohranila prav do danes. Hišno ime, nastalo iz imena ledine, na kateri hiša stoji, je izraz povezanosti naselnika z ledino in zemljo, ki jo obdeluje, in je zato stalno in skoraj neizpremenljivo. Če vprašaj kmeta izpod Raduhe, kako mu je ime ali kdo je, ti bo povedal ime hiše, katere gospodar in lastnik je. Po hišnem imenu ga imenujejo vsi znanci in okoličani. Pri tem pa je prav lahko mogoče, da se drugače piše. Toda če hočeš izvedeti njegovo rodbinsko ime, ga moraš vprašati, kako se piše. Krije se hišno ime z rodbinskim tam, kjer je dom ostal nepretrgano v lasti prvotnega rodu. To, kar pa je tudi pri izpremembah v lastništvu ostalo in ostaja neizpremenjeno, je hišno ime.

Zusammenfassung.

Die Flur- und Hausnamen in der Umgebung von Luč.

Der Verfasser vergleicht die im Urbare von Gornji grad aus d. J. 1426 überlieferten Flurnamen mit den heutzutage üblichen Hausnamen im Bereiche der politischen Gemeinde Luče und stellt fest, daß sich die jetzigen Hausnamen überwiegend aus den mittelalterlichen Flurnamen entwickelt haben und daß in den Hausnamen die Flurnamen als eine mit dem Grund und Boden verwachsene Tradition weiterleben. Die im genannten Urbare verzeichneten deutschen Flurnamen sind als Übersetzungen slowenischer Volksbezeichnungen anzusehen; das erhellt aus der Tatsache, daß diesen deutschen Flurnamen nicht deutsche, sondern slowenische Hausnamen entsprechen, während einige dem Ursprunge nach deutsche Haus- und Familiennamen des Urbars sich bis heute erhalten haben.

Pravne starine iz ormoškega okraja.

Stanko Koeiper.

Slovenska pravna zgodovina je do najnovejše dobe upoštevala predvsem pisane vire. Narodno izročilo kot njen sestavni del je pri tem ostajalo v ozadju ter je bilo upoštevano le več ali manj slučajno v zbirkah narodopisnega gradiva, dokler ga ni začel smotrno proučevati M. Dolenc, ki je na to navajal tudi svoje slušatelje. Pod njegovim vplivom sem zbiral pravne spomine in pravno frazeologijo v župnijah Velika Nedelja, Sv. Tomaž pri Ormožu, Svetinje, Sv. Miklavž pri Ormožu in Sv. Bolfenk na Kogu z namenom, da doprinesem tako iz teli krajev gradivo za skupno pravno zgodovino Slovencev; vodilo me je pri tem prepričanje, da ne moremo izsledkov glede pravne miselnosti enega dela Slovencev posploševati, temveč da moramo vzeti za osnovo podrobne ugotovitve v posameznih krajih in pokrajinah.

Ozemlje, s katerega objavljam naslednje pravno gradivo, je bilo v tem pogledu upoštevano doslej predvsem v Pajkovih Črticah iz duševnega žitka štajerskih Slovencev (Ljubljana 1884), kjer je tudi navedeno, kje je v poštev prihajajoče gradivo prvič zabeleženo. Ozira se na narodno življenje v vzhodnem delu našega ozemlja tudi Kovačičeva krajevna monografija Trg Središče (Maribor 1910). Važen doprinos za naše javno pravo s posebnim ozirom na vzhodno Dravsko polje ter južne Slovenske gorice je Pivkova Sosečka (ČZN 1911). Pravnozgodovinske drobtine nahajamo končno tudi v rokopisnih župnijskih kronikah P. Dajuka, zlasti pa M. Slekovca. Za razumevanje naših pravnozgodovinskih starin pa nam kot kašipot služi predvsem Dolenčeva Pravna zgodovina za slovensko ozemlje (Ljubljana 1935), ki navaja tudi potrebno pravnozgodovinsko literaturo.

Osebno in rodbinsko pravo.

Poglavar družine je gospodar, o č e. Očeta ga imenuje žena, očeta ga zovejo otroci in enako tudi posli. Posli se v Prlekiji imenujejo družina, posel je družin e, iz česar se da kolikor toliko sklepati tudi na njihov pravni in socialni položaj. Gospodinja, ki ima z gospodarjem vzporedno ali le za malenkost nižjo oblast v hiši, nosi naslov m a t i. Za moža in ženo velja načelo, da sta oba eno in da naj tudi v vsakem pogledu tako ravnata. Da je po prleški miselnosti pravni položaj žene dober, sledi tudi iz načela, da naj bo gospodar oženjen. »Kjer ni gospodinje, ni veselja.« Ko se mladi g a z d a (gospodar) oženi, naj drugi pomagajo delati, ali pa naj gredo po svetu. Vso gospodarsko oblast imata le gospodar in gospodinja, zato tudi nimajo radi, da bi bilo dosti odraslih bratov in sester pri hiši, kajti vsak gleda predvsem na sebe in to vodi do razprtij in pogostih pravnih za dediščino in preužitok. O družinski zadrgarski skupnosti ni govora in celo s posmehom gledajo na sosed-

nje Hrvate, kjer jih je še danes več poročnih na istem »gruntu« in kjer vsak gospodar z določenim kosom.

Samostojen gazda more biti gospodinja, žena le pod silo razmer. Zato nas tem bolj čudno dirne mišljenje, da naj se vdova poroči le še enkrat, če res ne more nikakor drugače. Razlagati si moremo to le tako, da so otroci iz prvega zakona morebiti že toliko dorasli, da lahko vdova z njimi gospodarji in opravlja delo.

Vzporednost gospodarske oblasti moža in žene se kaže v tem, da on razpolaga in opravlja polja, vinograde, gozdove, da odreja važna gospodarska dela, ona pa je gospodinja nad perutnino, skrbi, da so goveda dobro oskrbovana, skrbi za brejitev krav in krmi svinje, dočim je absoluten gospodar nad vprežno živino mož. Skupna skrb pa jima je vzdrževanje blaginje doma. Žena prodaja za lastne potrebe kokoši, jaja, dojno (mleko), pri utrni si laluko izgovori tudi kake posebne predpravice. V splošnem pa se držita načela, da sta enakopravna v delu in pravicah.

Kakšnih posebnih znakov njune oblasti ni, če izvzamemo prvenstveno pravico očetovo do malega kaznovanja in delitve žegna na Veliko noč.

Glede nošče družinskih članov ni najti kakšne posebnosti. Brki, ki so nekoč pomenili veliko čast, so danes v čisljih samo še pri najstarejših ljudeh kot znak moškosti in sposobnosti za gazda. Tudi med omoženimi in neomoženimi ženskami v hiši ni razlike v nošnji. Vsa razlika se kaže samo v tem, da ima gospodinja, omožena ženska, vso oblast in pravico, neomožena pa le pravico po izgovoru. Razlikujejo pa se po nazivih, kot so »deklina«, »dekle«, »žena«, »baba«.

Motivi, ki vodijo do ženitve, so predvsem gospodarskega in samohranjevalnega značaja, da se rod vzdrži in da ostane imovina, zato so zakoni iz nesebične ljubezni redki. Fant naj si poišče nevesto le v sovrstni družini, enako dekle moža v hiši, ki se more meriti z njeno. Zelo gledajo tudi na delavne roke, pa tudi dota je upoštevana in Bog varuj, da bi se kmetski fant odločil za žlarsko ali celo viničarsko dekle, pa naj bo še tako pridna in marljiva. Poleg načela enakorodnosti, ali še bolj, odloča pri ženitvi gospodarski motiv.

Stari so se držali pravila, naj se fant ne ženi pred 24 leti. Danes, ko se tega nihče več ne drži, ampak se ženijo že mlajši, vzdihujejo: »Kako bo to življenje! Deca bo imela deco!«

Kake obredne zároke ne poznajo. Pač pa si dajo dekle po v o g l e d u í k i h, to so odrasli možje, ki hodijo za fanta v o g l e d a r i t (v Središču: idejo v ógledi), to je pregovarjat starše in dekle, nevesto zaarati. Ara v tem pomenu se imenuje z ó d a v (= zádav). Predvsem delajo to radi pri bogatih, pri katerih slutijo, da bi se poroka mogla razdreti, ker v tem slučaju r a z m e t a n j e velja le, če dekle vrne dvojni zódav.

Če odpelje ženin nevesto iz vasi, mu nevestini domačinski fantje zaprejo klanec z verigami, napravijo š r a n g o in mu odprejo pot le proti odkupnini.

Splošno smatramo šrango kot omiljeno obliko nekdanjega ropa neveste. Prleško ljudstvo pa pravi, da imajo sosedje, domačini do dekleta prvenstveno pravico in da si jo naj tudi odkupi, kdor jo hoče imeti. Ta poteza je tudi ohranjena v navadi p o m e l á j s t v a. Domači fantje, oblačeni v maškare ali pa tudi ne, pojejo pod nevestinim oknom, kjer se vrši gostija, nakar jih kot p o m e l á j e spustijo noter, kjer se tudi oni veselijo in jedo. Pri Veliki Nedelji pa se je do dancs ohranila navada, da mežnar zaklene cerkev, da ženin izpred oltarja neveste ne more odpeljati prej v drugo faro, dokler se ne odkupi. To je vsekakor ostanek institucije odkupa neveste.

Ista ideja kolektivizma odseva tudi iz tega, da p o z a v č í n, to je našmujen in opletan fant, ki med raznimi burkami vabi že teden prej na gostijo, mora povabiti tudi sosede ženinove in nevestinc. Vsi naj bodo deležni dobrot gostije in vsi se naj od neveste poslovijo, če odhaja v drugo župnijo, če pa prihaja, naj jo vsi spoznajo, da si bodo dobri.

Omenjena bodi tu še posebnost s prleških gostij, b ó s m a n. S t a r e š i n e, to so priče, pa tudi drugi dajo na gostijo iz dobrega mlečnega testa pleteno, s testenimi ptičicami in cvetjem okrašeno pogačo — bosman, ki jo z velikimi obredi prinesejo na mizo. Bosman po ljudskem mišljenju pomenja most iz samskega v zakonski stan. Pojejo ga in potem ni več vrnitve po tem mostu, ženin in nevesta (v Središču sneha) sta stopila v novi stan in odslej sta neločljivo združena.

Gostije so se pred desetletji služile po več dni. Vsako jutro so šli gostje k sosedom p o ü t r n c a h (po jutrncah); nima pa to nikake zveze z znano jutrujo (Morgengabe), ampak ima le praktičen pomen, da na domu ostanejo le kuharice in strážniki, da nemotno opravijo svoj posel, dokler se gostje ne vrnejo.

Pač pa pomeni v Prlekiji ü t r n o d e l a t i (jutrnjo delati) ženitno pogodbo, da pride eden k drugemu na soproset; pri tej priliki se tudi natančno določijo i z g ó v o r i (izgovorjene pravice, preužitke) in dajatve: dota itd. Sledov prvotne jutruje, katere pomen je bil ta, da je mladi zakonski mož zjutraj po poročni noči potrdil dekliško neomadeževanost svoje žene in jo za izgubo devištva obdaril, kljub najvestnejšemu povpraševanju nisem mogel ugotoviti. Navada je bila le, da je ženin pred poroko nevesti kupil belo poročno obleko.

Hude obsodbe je deležna deklina, ki si za z d á v a n j e (cerkveni poročni obred) nadene venec, pa ljudje vedo, da ga ni vredna. »Iz kopriv bi si naj venec spletla«, govorijo.

Nevesto pričaka pred vstopom v hišo ženinova mati z velikim kolačem kruha, jo sprejme in pozdravi ter ji izroči kot znak bodoče gospodinje ta kolač, da ga načne (razpolovi). Vse gleda nevesto, kako se ji bo to posrečilo, ker smatrajo to kot znak dobre ali slabe gospodinje. Zet pa prosi sprejema in blagoslova.

Zanimivo je ljudsko naziranje, da mož ženo sme brez nadaljnjega spoditi,

če je pijanka ali lena, zato se to kaj čudno sliši v primeri z naziranjem, da sta oba eno, in s pomenilno institucijo bosmana.

Otroci so zelo zaželeni. Ne samo, da nadaljujejo poreklo, temveč tudi, da zrastejo v doglednem času delovne moči. Ob rojstvu otroka govorijo, da se je pri dotični hiši »peč podrla«, sliši se pa tudi, da so se pri hiši »kola potrla« (voz polonil).

Otroci so dolžni staršem vso hvaležnost in spoštovanje, ki se naj kaže v delavnosti in pridnosti. Tudi po smrti staršev naj otroci ostanejo še skupaj in pomagajo bodočemu gazdi, dokler se ta ne poroči. Kakor hitro pa se to zgodi, nimajo več obstanka. Oče je absoluten gospodar nad otroki in ima pravico izbrati za sina nevesto, oziroma pri možitvi hčerke izreči svoj veto.

Nezakonski otroci nosijo priimek f á ě o k, kar je verjetno italijanskega izvora. Sicer velja naziranje, da jih nihče ne sme sramotiti, saj vendar niso sami krivi, da so na svetu. Zato pa je tem hujši obsodbi izpostavljena nezakonska mati, o kateri pravijo, da »se je skurvala«.

Za adoptirano (posinovljeno, polhčerjeno) dečo rabijo izraz z r e j e n e e, z r e j e n k a, ali pa opisujejo njihov položaj z rekom »za svoje vzeti«. Ne poznajo pa izraza skutnik. Rajši adoptirajo dečke ko deklice.

Najdenčka, ki ga mati izpostavi, imenujejo p o d v r ž e n o a, ker ga je mati podvrгла drugim, ne meneč se za nadaljnjo usodo otrokovo.

Ob smrti očetovi naj pride oblast v hiši na mater, če so otroci majhni, če ne, pa na najbolj sposobnega sina, če je temu dorasel, sicer mu določijo kakega vrednega sorodnika, ali če tega ni, sposobnega in uglednega moža iz sosesčine za g é r o u t a (v Središču: gerof). Geronta ima seveda tudi osirotelo dekle pred možitvijo. V splošnem pa je zelo upoštevano prvorojenstvo.

Onembe vredno pomenilno dejanje je d r á m p a n j e živine ob gospodarjevi smrti. Ko nrtvega gospodarja neso od hiše, »zdrampajo« (zbudijo) živino, češ naj tudi živali vedo, da gospodar za večno odhaja in da pride drugi.

S poroko sinovo prenehajo vdovine pravice in ona se kot »mati« umakne v »zodnjo ližo« (zadnjo sobo). Razlikujejo namreč v hiši »prvo« in »zadnjo ližo«; ponekod je prva, sprednja soba »liša«, zadnja, manjša pa »liška«. »Zodnja liža« velja kot »kot«, ki v Prlekiji pomeni obenem prostor v hiši in na posestvu.

Z ozirom na položaj v skupnosti, ki ga kdo zavzema po svojem poklicu, naj bo omenjeno, da se samo še k o u j e d e r e a (püca, šintarja) drži v prleškem prepričanju senca nekdanje zloglasnosti radi poklica.

Stvarno pravo.

Nepremičnine, to je zemlja in kar je z njo trdno in trajno spojeno, so gonilne sile vsega prleškega udejstvovanja in nelanja. Za vsako ceno čuvajo svoje in do danes so pri njih pravde radi zemlje najštevilnejše in najsrđitejše. Dolgovezno in napeto pravljanje radi zemlje leži kot krajevna bolezen nad

vso Prlekijo in dostikrat se zgodi, da malenkostna mejna diferenca v pravdi uniči to ali ono pravdno stranko.

Glede mejâ obstaja še danes mišljenje o mrtvi in živi meji. Pod živo mejo so mišljena mejna drevesa, grmovje, potoki itd.; ograji iz okleščene grmovja pravijo še danes živa meja. V nasprotju s tem mrtvo mejo delajo mejni kamni in koli. Sledov tradicije o obhodih in pojezdih mejâ ni bilo mogoče ugotoviti, ohranjen pa je še spomin na uhljanje pri postavljanju mejnikov, oziroma določevanju meje. Če se kje pri liši skregajo in stepejo ter lasajo, pogosto ljudje govorijo, da so se »kečkali« (to je lasali), kot bi mejo stavili.

O vejah, ki visijo čez mejo, so ljudje mišljenja, da jih mora lastnik posekati, posebno če delajo škodo s senco. Ako pa lastnik sosedovega posestva previs takih vej trpi, daje s tem obenem že pravico lastniku visečih vej, da na sosedovem posestvu pobira sadje, kar pa slednjega že samo po sebi obvezuje, da povrne morebitno škodo, ki bi v zvezi s tem nastala.

Sledov o kakih obredih pri prehodu od enega lastnika na drugega ni najti. Vse je obseženo samo v izražanju »pred dati«, kar je gotovo prevod neniške besede übergeben.

Mnogo se daje na dobro sosedstvo. »Dober sosed je zlata in srebra vreden«, pravijo. Zato tudi ne delajo zaprek glede služnosti poti, vode itd. in sosedje imajo prednost pri morebitni prodaji posestva. Sosed pa mora biti tudi res zvest in pošten. Novega sosedu takoj pripravijo do tega, da o prvi priliki pijejo z v e s t n o. Vsi se zberejo, vsak prispeva svoj delež in med pitjem je zvestoba sklenjena.

Končno naj bo tudi še omenjeno, da imenujejo novo posajeno gorico z á s a d, neobdelan svet p r ě l o g, pašnike v ó p l o t; občinsko zemljišče, ki so ga iz najstarejših časov skupno uporabljali, l e d n o (leđina); da d v o r pomeni lišo in gospodarsko poslopje ter prostor med njima; da je p ó s t a t širok pas, ki obsega 4—5—6 štiribrzdnih ogonov na njivi; in da je j o n pas gorice, ki jo določeno število delaveev okoplje od grabice do grabice: g r a b i e e pa so navadno vzporedno skopani jarki počez po vinogradu, po katerih se steka voda ob nalivih, da ne dere po vinogradu.

Obvezno pravo.

Navadne pogodbe med ljudmi se ustvarjajo z dogovorom, ki mu naj pristvujejo priče (dve do tri), in se sklepajo s podajanjem rok, kar nazivajo d o k ó n ě e k. Stranki si podata roki in tretja oseba, priča, p r e p r i m e. S tem je pogodba sklenjena in velja. Pri tem se navadno sklicujejo še na Boga in na dušo. Poleg tega ima veliko vlogo tudi pomenilnost. Pri prodaji živine n. pr. prodajalec naredi pred živino križ z bičem, kupee pa jo udari z vrvjo po telesu in s tem izpriča, da je pogodba pravilno sklenjena in da odslej on z živaljo razpolaga. Ko je kupčija končana, pogodbeniki in mešetarji pijejo h a r d a m á š. Likof, ki se je v starejšem običajnem pravu smatral kot bistveni pogoj za veljaven sklep pogodbe, se pije sedaj po opravljenem delu.

A r a ima v prleškem obligacijskem pravnem pojmovanju velik pomen. Imenujejo jo k á p o r a in vsako pogodbo zavarujejo z njo; kršitelj pogodbe mora povrniti dvojni znesek. O kapori kot zasiguranju poroke, ki se v tem primeru imenuje zó dav, je bilo govora že v poglavju o osebnem pravu.

Omembe vredno je dejstvo, da je ohranjena institucija r o v á š a v bistvu še popolnoma neizpremenjena. Na razklani leskovi palici pogodbenika zarezujeta zarez ob plačilu oziroma dajatvi. Vsak dobi eno polovico palice in po zarezah je razvidno pogodbeno stanje. Stari ljudje, ki točijo vino po vinskih kletah na vinotoču, pa jim gre pisava bolj težko, zarezujejo pivecem število popitih meric vina na leskove palice, ki jih potem pribijejo na tramove ali na vrata. Tam čakajo, dokler pivec ne plača, potem jih snamejo ali pa z nožem ogledajo. V nekoliko obledeli obliki se uporablja rovaš tudi še pri nošnji grozdja ob trgatvi. Pütar, ki nosi püto ali brento z grozdem iz vinograda v stiskalnico, zarezuje njih število v palico, gospodar pa si v stiskalnici zaznamuje število na podoben način.

Silno dajo n a b e s e d o, na sklicevanje na dušo in Boga. Najstarejši ljudje so pismenim pogodbam naravnost nasprotni, češ, »saj smo znani« in beseda velja kot pismo. Prekršitelj je nevernik in tak človek bo med sosedi le težko kaj dosegel. Vsi so nezaupljivi do njega in če bi ga zadela še taka nesreča, bo le s težavo pridobil naklonjenost in pomoč sosedov. Tudi pismenim oporokam so najstarejši ljudje neredko nasprotni. Celó pri tem tako važnem pravnem poslu je glavni poudarek na osebnem zaupanju in držanju besede. S m r t n o s l o v o, to so zadnje besede umirajočega, velja tako sveto kot pismo.

P o s o j a j o Prleki radi, posebno če je bližnji v stiski, in globoko v zavest je pognala korenino rečenica: »Skopea bij!« Posojujejo iz roke v roko, polagajoč velik pomen na osebno zaupanje, vendar pritegnejo svedoke, da »dobro stojijo«. Teh svedokov pa nikakor ne smemo zamenjavati s poroki, ki so plačniki. Svedoki le dobro stojijo, da je bilo posojilo resnično dano, in da v morebitni pravdi to tudi kot pričé izpovedo. O mišljenju glede dolga nam pove vse pregovor »Dug je vuk!« Dvoje dejstev je obszečenih v tej rečenici. Prvo je to, da se dolga boje in ga naredijo le v skrajni sili, drugo pa nam kaže, kakega mišljenja so o plačilu dolgov. Dolg te zasleduje povsod kakor volk in da tej zveri utečeš, plačaj, čim moreš. Čim prej, tem bolje! »Dokler ni dolg plačan, ni v hiši miru!« To mišljenje jim je vsekakor privzgojila zemljiška gosposka, ki je neredne plačnike brez usmiljenja zapirala v »lükjo« (luknjo). Pripomniti moramo, da tudi med najstarejšimi ljudmi ni bilo močé najti kakega posebnega izraza za zapor radi dolga.

S l u ž b e n a p o g o d b a se sklepa navadno za leto dni: od novega leta do novega leta. Pri sklepu službene pogodbe se daje z ó d a v, ki se mora »toplirati«, če posel ne nastopi službe. Kakšen naj bo socialni položaj služinčadi, je razvidno že iz naziva družina, družinče, kakor je bilo omenjeno v prvem poglavju. Tu omenim še, da pastir, ki oskrbuje goveda, in dekla, ki

krmi svinje, dobita ob prodaji živine redno *tringet* (*Trinkgeld*). Ta se daje v denarju ali v blagu.

Pri oddaji živine v najem zasledimo poleg splošnega izraza *dati v rejo* v zvezi s tem še izraze *kravo dati »s krme«*, *»z dojeva«* in *»s telec«*. Prva dva izraza pomenita isto, namreč, da lastnik da najemniku kravo v rejo in najemnik jo doji. Bolj zanimiva in pomembnejša pa je slednja pravna institucija: Lastnik da tele ženskega spola sopogodbenu *»z dvoje«*, *»s troje«* itd. *telec* (navadno *»s troje telec«*). To pomeni, da najemnik tele vzredi in ga redi, da mu že kot krava povrže dvoje, troje itd. telet. Za to, da je prevzel živinče še kot tele in ga je moral zastoj krmiti do dozoritve za obrežitev, je določeno pogojeno število telet (dvoje, troje) njegovih; enako svedea dojno. Najemnikova dolžnost je, da za tele vzorno skrbi in se o pravem času pobriga za brejitev, sicer mu ima lastnik po predhodnem opominu pravico živinče vzeti. Enako je dolžan lastnik živinčeta najemniku plačati stroške, če je žival jalova in se ne obreji. Šest tednov po odsesanju zadnjega pogojenega teleta mora najemnik živinče lastniku vrniti. Opisana običajupravna institucija je zelo pogostna in sodniki, ki je ne poznajo, so mnogokrat v zadregi, če pride do tožbe radi morebitne nerednosti v izpolnitvi dogovora.

Kazensko pravo.

Takoj v začetku moram omeniti, da v ormoškem okraju narod besede kazen ne pozna, ampak rabi dosledno *kaštiga* ali pa *štraf*.

Na področju kazenskega prava prihajajo do izraza kot imperativ vse miselnosti vera in verski motivi. Starejši ljudje še dandanes sodijo delikte po merilu božjega in cerkvenega prava. Vsako dejanje ali vsaka opustitev, ki je v nasprotstvu z Bogom in cerkvijo, je v nasprotstvu z običajnim pravom; *greh* je *zločin*. Med grehom proti zapovedim vere in med prestopkom posvetnega prava naš človek v svojem sreju ni delal razlike. Le ono, za kar je čutil reakcijo v svoji vesti, je bilo zanj tudi zločin in starejši ljudje so še danes mišljenja, da je prvo in najvišje pravo naravno in božje pravo. Iz navedenega si je razlagati še dandanašnje sklicevanje na Boga kot pričo in Boga kot sodnika. Najobičajnejša preprosta prisega je: *»Bog mi je priča«*, če pri tem izvzamemo priduševanje, ki se je izmaličilo v grdo vsakdanjo razvado brez dokazilnega namena. Celo pri domnevno napačni sodbi in obsodbi modernega sodišča se starejši človek vda z vzdihom: *»Bog ho sodil!«* Njegova vest je neprizadeta, delikta ne priznava.

Spor med strankami se imenuje *svaja*, *»v svaji sta si«*. Pravdo imenujejo *tožbo*, za obravnavo pa rabijo nemški izraz *»frhandlung«*.

Z ozirom na prostor, kjer so sodili, je največ spominov zvezanih z županijo, ker jim je bila ta najbližja. To je bilo vaško sodišče pri županib v soseski, kjer so upravljali sosesko premoženje in poravnavali manjše svaje: Govorijo še, da je pri taki svaji župan najprej pravo *»napre šteja«* (prečital). Sodnik je bil župan, prisodniki svedoki. Po besedi sklepajoč, so bili slednji očitvidci spora sami.

V nasprotju z upraviteljem soseske, županom, je »rihtar« župan v trgu (n. pr. v Središču), oziroma predstojnik občine ali javne uprave, v funkciji gosposkinega (nemškega) Amtmanna.

Pri vsaki župniji je bila klada¹. To sta bila dva lesena hloda, položena drug na drugega, in med ta dva hloda so grešniku stisnili roko v zagozdo in tam se je moral kazati. Moj ded mi je pravil, da so še leta 1864. pri županu (tako se namreč še danes po domače imenujejo Tropovi v Ključarovcili pri Veliki Nedelji) Muhičevega hlapca za 24 ur stisnili v klado, ker je bil ponočnjak in je tudi rad tu in tam kaj izmaknil. Klade so bile ohranjene pri bivših županskih hišah še v drugi polovici preteklega stoletja.

Glava med sodnimi organi je bil zemljiški gospod, ki so ga kratko nazivali g o s p o d a. Važna oseba je bil t o r b a t e l j, ki po ljudskem sporočilu ustreza dolcnjskemu gorniku. Izvršilni organi so pa bili pod ogrskim vplivom imenovani p a n d ū r j i ali h a j d u k i. Kaj so bili s o d i n i, mi ni bilo mogoče ugotoviti, ohranjeno pa je ime; še danes se rodbine Jauczičev v Brebrovniku drži domače ime Sodinovi. Neko zvezo s sodini mora imeti tudi vas Sodinici pri Veliki Nedelji.

Na institucijo b o Ź j e s o d b e še kažejo rečenice: »To se boš opkel«, če to ali ono storiš, ali: »To se je opkel«. Na kako vrsto ordala pa kaže rečenica: »Krvavo pljuni, če nisi kriv«, ni mogoče sklepati.

Na p r i s e g o kot dokazilni pripomoček kažejo besede: »Pri moji veri«, »Pri moj sedemkrat«, »Pri moj petnajst«, »Pri moj stokrat« in rečenica: »Tame je napetnajstil!« Vsi ti izrazi kažejo na število prič, ki so v preteklosti za obtoženea ali proti njemu izpovedale.

Na t o r t u r o so navezani spominji na zabijanje žrebljev osumljencu v peto. Nadalje vprašanje tistemu, ki je bil pred sodiščem. »Ali so te kaj močno stiskali za vučjo žilo?« Vučjo žilo imenujejo kito, ki veže peto na zgornji del noge in je za stiskanje zelo občutljiva. Prav tako spominja na nekdanjo torturo rečenica: »To je krvava resnica«. Spomin na sežiganje čarovnice v Šalovcih je še živ med ljudstvom središke in miklavževske župnije. Verovanje v čarovništvo je še danes zasidrano v ljudskem mišljenju, kar je v očitnem nasprotju z že omenjeno versko vdanostjo ljudstva. Zlasti je osumljena čarovništva marsikatera uboga ženska, ki se ji svinje rade redijo in ji krave obilo molzejo.

Najhujši zločin je požig, ki ga niti Bog ne odpusti. Požigalec naj se ozre v goreče poslopje, pa bo videl v plamenu poslednjič Kristusa; zato je treba požigaleca vreči v ogenj, ker bo itak gorel vso večnost v peklu. Med tatvinami je poleg kraje cerkvenih predmetov najhujša kraja pšenice in grozdja.

Javno pravo.

Kakor po vsej Prlekiji tako imajo posamezne vasi tudi v ormoški okolici svoje vaške grbe, ki igrajo posebno važno vlogo na gostüvanjih, kjer se

¹ Opozarjamo na upodobitev »klade« — sicer z drugega teritorija — na risbi župnišča in okolice v uvodu župnijske kronike v Loki pri Zidanem mostu.

zberejo gostje iz več vasi in se — prav posebno starešine — z grbi šalijo, sramotijo in na njih preizkušajo svojo duhovitost. Opeval jih je baš v ormoški okolici B. Flegerič.

Današnji kmetje in posestniki so se v ljudski govorici kot nekdanji zemljiški podložniki imenovali *robotarji*, kar je nastalo iz robote (tlake). Večji posestniki so *kmetje*, mali *želarji* in *nagorjaki*. Vinogradniki s skupnimi mejami vinogradov so *mejaši*. *Ketiš* so pri Sv. Miklavžu viničarji istega gospodarja, v Središju pa je ketoš solastnik mlina na ladjaku. (Beseda je vzeta iz madžarščine: *ketös* = dvojni.)

Javna bremena in dače iz preteklosti so ostale ohranjene v ljudski tradiciji v spominu na *roboto*, *desetino*, *gorno* in *lokno*. Izročilo iz Vel. Nedelje govori, da so bili robotarji obvezani voziti gosposki vino, snopje s polja in gramoz na ceste. Desetino so pobirali župani v navzočnosti torbatlja in pandurjev. Gosposka je izdala nalog za žetev in takrat so prišli hajduki in jemali deseti snop, »ki so ga izbrali«. To snopje so potem zvozili na kup, od koder so ga pretovorili v graščino, pri čemer je bil navzoč torbatelj, ki ima svoje ime po torbi, katero je nosil pri vseh svojih poslih, kjer je šlo za kmetске dajatve. Gorno so dajali vinogradniki od vina, ki se je merilo po pintih, to je približno 2 litra. Lokno je pa, kakor to sledi iz Dajnkove župnijske kronike pri Sv. Miklavžu,² dajatev župniku, katero lahko primerjamo z današnjo zbirco (bero) vinskega mošta. V obče je zbirca po žetvi in mlatvi za zrnje in po trgatvi za vinski mošt.

Iz objavljenega gradiva vidimo, da so pravne starine iz vzhodnega dela ormoškega okraja v splošnem iste kakor na ostalem Slovenskem. To je razumljivo, ker je vsa Slovenija skozi stoletja živela enotno politično in s tem tudi enotno pravno življenje in se je pravno pojmovanje našega človeka izoblikovalo pod vplivom predpisov, ki so bili enako veljavni za vse slovensko ozemlje. Nedvomno pa je te predpise ljudstvo sprejemalo po svoje in v soglasju s svojo naravo, zato se kljub porenčenju, ki so ga imeli ti predpisi za posledice, v pravnem naziranju ljudstva tudi staro običajno pravo vendarle ni popolnoma zabrisalo. Sledovi tega nekdanjega domačega prava so deloma še ohranjeni v raznih običajih, pomenilih in rekih — kakor drugod pa ti stari

² V župnijski kroniki pri Sv. Miklavžu pri Ormožu je Peter Dajko leta 1810. zapisal sledeče: »Die diespfarrlichen Lokno-Gebühren, abgeleitet vom lutschiti — abschneiden — deputiren —, sind so viel als die Volks-Deputate an den Pfarrer. Sie hilden das ursprüngliche Einkommen dieser Pfründe, bestehen seit undenklichen Zeiten, und lasten auf den Insassen des ganzen alten Pfarrbezirkes.« In pripominja: »Die Einkelung dieser Pfründen-Deputate unterliegt von jeher verschiedenen Schwierigkeiten.« Na drugem mestu isti kronist pojasnjuje: »Die diespfarrlichen Kleinrechte unter dem Nahmen Lokno und P a m e t i v a sind von allen hierortigen Seelsorgbezirken, nämlich der Pfarre St. Nikolaus, und Allerheiligen (Svetinje), und der Lokalie St. Wolfgang am Kagberge (Sv. Bolfenk na Kogu), und zwar von einem ganzen Bauer 1 Butte das ist 25 Tatzmaß, und von einem halben Bauer 12 1/2 Maß Weinmost alljährlich an den Pfarrer zu St. Nikolaus zu verahreichen, und gründen sich auf das neu liquidirte Eindingungsprotokoll dieser Gibigkeiten vom Jahre 1795.«

ostanki tudi v moji ožji domovini vedno bolj izginjajo. Da vsaj to, kar med ljudstvom v tej ali oni obliki še živi, otmem kot donos k naši pravni zgodovini, je namen teh vrstic.

Zusammenfassung.

Rechtsaltertümer aus dem Gerichtsbezirke Ormož.

Der Verfasser bespricht auf Grund seiner im östlichen Teile des Gerichtsbezirkes Ormož gesammelten Volksbräuche und Redewendungen die dortigen Überreste alter Rechtsinstitutionen. Solcher gibt es noch viele im Personen- und Familienrecht und im Obligationenrecht, viel weniger im Sachenrecht, Strafrecht und im öffentlichen Recht. Im allgemeinen stimmen die Rechtsaltertümer aus dem genannten Gebiete mit denen im übrigen Slowenien überein, was aus der jahrhundertelangen Zugehörigkeit zur selben politischen und rechtlichen Gemeinschaft zu erklären ist.

Izvestja.

Chemenaten, Caminata — Kluže.

Josip Mravljak.

Za zgodovino Dravske doline med Dravogradom in Breznom v XII. stoletju so domala edini vir šentpavelske listine in tamkajšnji codex traditionum¹, za Radlje zahodno in vzhodno od Radeljskega sedla ter za pobočja pod Radljami pa admontske listine. Iz njih vemo, da sta bila na tem ozemlju glavna posestnika št. Pavel in Admont, manjši pa tudi Savinjšani, Španhajmcevi in Trušnjani. Izmed selišč se tukaj imenujejo Vrata (1161), Ribičje (1185), Gortina (1147), Vižinga (1161), Radlje (1161), Podrak (danes Marenberg, 1161) in Dobrava (pod Marenbergom, 1161). Muta se kot selišče in mitnica imenuje prvič 1181 v lasti Rajnberta iz Cmureka².

Grof Wergand, iz rodbine savinjskih mejnih grofov, je bil pozimi 1097/98 med onimi, ki so salzburškega nadškofa Thiemona na potu čez Visoke Ture ujeli in zaprli; bil je zaradi tega izobčen. Da se reši izobčenja, je daroval (pred 1139) svojo posest na Radljah, 32 kmetij, salzburški cerkvi. Od teh je salzburški nadškof pridržal dve za sebe, trideset pa jih je podaril admontskemu samostanu. Tega je začel na prejetih kmetijah vznemirjati in nadlegovati Španhajmceve grof Bernard iz Trušenj. Ko pa je Bernard spoznal, da dela krivico, je Admontu podelil Lasselsdorf ob Laznici, posestvo na Radljah (predium Radelaeh) pa je obljubil prepustiti mu po svoji smrti in smrti svoje žene Kunigunde. Takrat naj bi admontski samostan dobil vsa njuna posestva »Inter Chemenaten et Frezen«³. Fr. Kos je lokaliziral »Chemenaten« v bližino Brezna.

¹ Schroll, Urkundenbuch des Benediktiner-Stiftes St. Paul i. K. Wien 1876. (Fontes rerum austriacarum. 2. Abt., XXXIX. Bd.)

² Zahn, Urkundenbuch I, št. 617. — Schroll, o. c., str. 85.

³ Kos, Gradivo IV, št. 240.

Bernardovo voljo je izvršila njegova soproga Kunigunda⁴. Iz listine, ki o tem poroča, pa tudi izvemo, da je od te posesti dobil nekaj Št. Pavel, nekaj pa so si prilastili različni posvetni gospodje. Po navedbah teh prilastitev je razvidno, da je posest bila razstresena od Vrat do Vurmata. Na podlagi tega postane lokalizacija »Chemenaten« pri Breznem dvomljiva, kajti pri Brezncm je Vurmat, »Chemenaten« nam je torej iskati na drugem koncu, nekje blizu Vrat.

Drug dokument, v katerem se imenuje kraj Chemenaten, toda v latinski obliki, je razkaz posestev šentpavelskega samostana iz časa med leti 1193 in 1220⁵. Tam čitamo, da so imeli Trušenski gospodje šentpavelske fevde v hribovju med Multererjevim jarkom (med Labodom in Dravogradom) in Bistrico, grad in trg Dravograd ter »planiem, que dicitur ze Heide, usque ad loem, qui dicitur Caminata«, torej ravnico tja do kraja, imenovanega Caminata. Smisel zadnjega dela stavka je, da so Trušnjani posedovali tudi zložno, skoro ravno ozemlje, ki se vleče od Dravograda proti vzhodu k Sv. Boštjanu, kjer se konča v soteski Caminata.

»Heide« imenovana ravnica se pojavi v šentpavelskih listinah zopet l. 1425., ko je imel Pavel Lewpacher »eze lehen ain hoff genannt an der Hayden undter Trabergkh«⁶. Konec XVI. stoletja je bil »der Edlman's Sytz Haydegkh zuenagst daselbst pey Undter Traaburg« v lasti Ehrenreicha pl. Gaißrugkha z Otiškega grada (Puhensštajna), 1597 dravogradskega tržana Gašparja Praitenbergerja⁷ in leto pozneje Janeza Schierlmayrja⁸. Od tega je prešel l. 1605. na Mateja Mayrja⁹, l. 1631. na Jurija Konrada Zukhenmandtla¹⁰, l. 1651. na Krištofa Mohra¹¹ in preko dravogradskega trgovca Mateja Markuta l. 1689. v posest Mateja Ravnjaka¹². Od Ravnjaka ga je kupil Jurij Mesner in l. 1732. ga najdemo v lasti Pavla Rubina¹³, od katerega je prejel svoje današnje ime Rubinov dvorec. Dvorec leži v neposredni bližini Dravograda in ravnica, imenovana v listini Heide, je s tem določno lokabzirana vzhodno od tam; Caminata, vzhodni zaključek te ravnice, nam je torej iskati v soteski pod Sv. Boštjanom.

Da pomeni Chemenaten in Caminata v obeh gornjih listinskih navedbah eno, sledi iz omejitve salzburških oziroma admontskih kmetij proti zahodu in iz omejitve ravnice pod Dravogradom proti vzhodu. Upoštevaajoč pri tem pokrajinske navedbe »in provincia Radelaeh« in »predium Radelach« moremo lokalizirati Chemenaten samo zahodno od Vrat. Tu pa nas Caminata v razkazu šentpavelskih posestev oziroma trušenjskih fevdov napoti na sotesko med Sv. Boštjanom in Vrat, kjer so Korošci l. 1532. zastavili Turkom pot na Koroško — na sotesko, ki ji danes pravijo Kluzce.

Kakor je z imenom Kluzce (pa tudi Vrata) stvarno podan tamkajšnji terenski položaj (soteska, tesen), tako smemo morda tudi v imenih Chemenaten, Caminata domnevati isti pomen. S tem bi naš izsledok bil potrjen tudi s pomenoslovnega vidika.

Chemenaten in Caminata v srednjeveških listinah o Dravski dolini so po vsem tem Kluzce, soteska ali dolinsko grlo, po katerem vodi cesta iz Dravograda na Muto.

⁴ Kos, Gradivo IV, št. 429. ⁵ Kos, Gradivo IV, št. 855.

⁶ Schroll, Lebensverzeichnisse St. Paul. Wien 1865, 21.

⁷ Archiv f. vaterl. Gesch. u. Topog. XI, 159.

⁸ Archiv XI, 161.

⁹ Archiv XI, 167.

¹⁰ Archiv XII, 74.

¹¹ Archiv XII, 83.

¹² Archiv XII, 118.

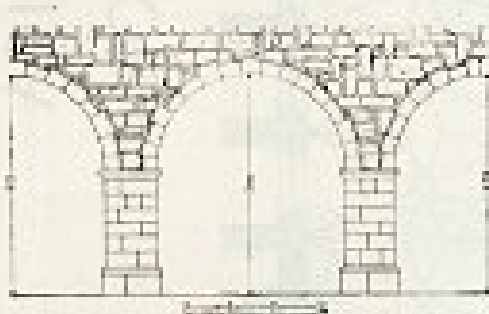
¹³ ČZN 1938, 41.

Gradivo iz dobe romanike in gotike v mariborski stolnici.

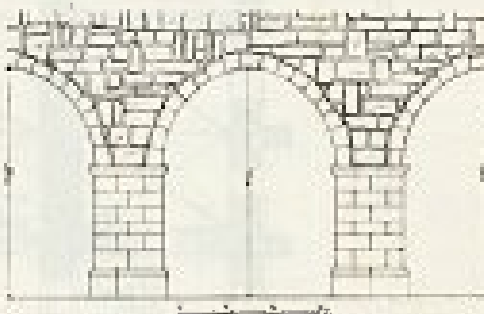
Ing. arh. Marjan Mušič.

Pri restavraciji romanskih arhivolt v mariborski stolnici l. 1940. so bili zaupljivo ugotovljeni razni podatki, ki se nanašajo na njih položaj, razsežnost in gradbeno tehniko (prim. ČZN 1939, 197 sl.).

Pri pregledu ločnih konstrukcij in stropov tik pred restavracijskimi deli je bilo ugotovljeno, da so slopi in loki deloma v slabem in zelo slabem stanju in ne bi

Ris. 1. Gradbena slika južnih arhivolt.

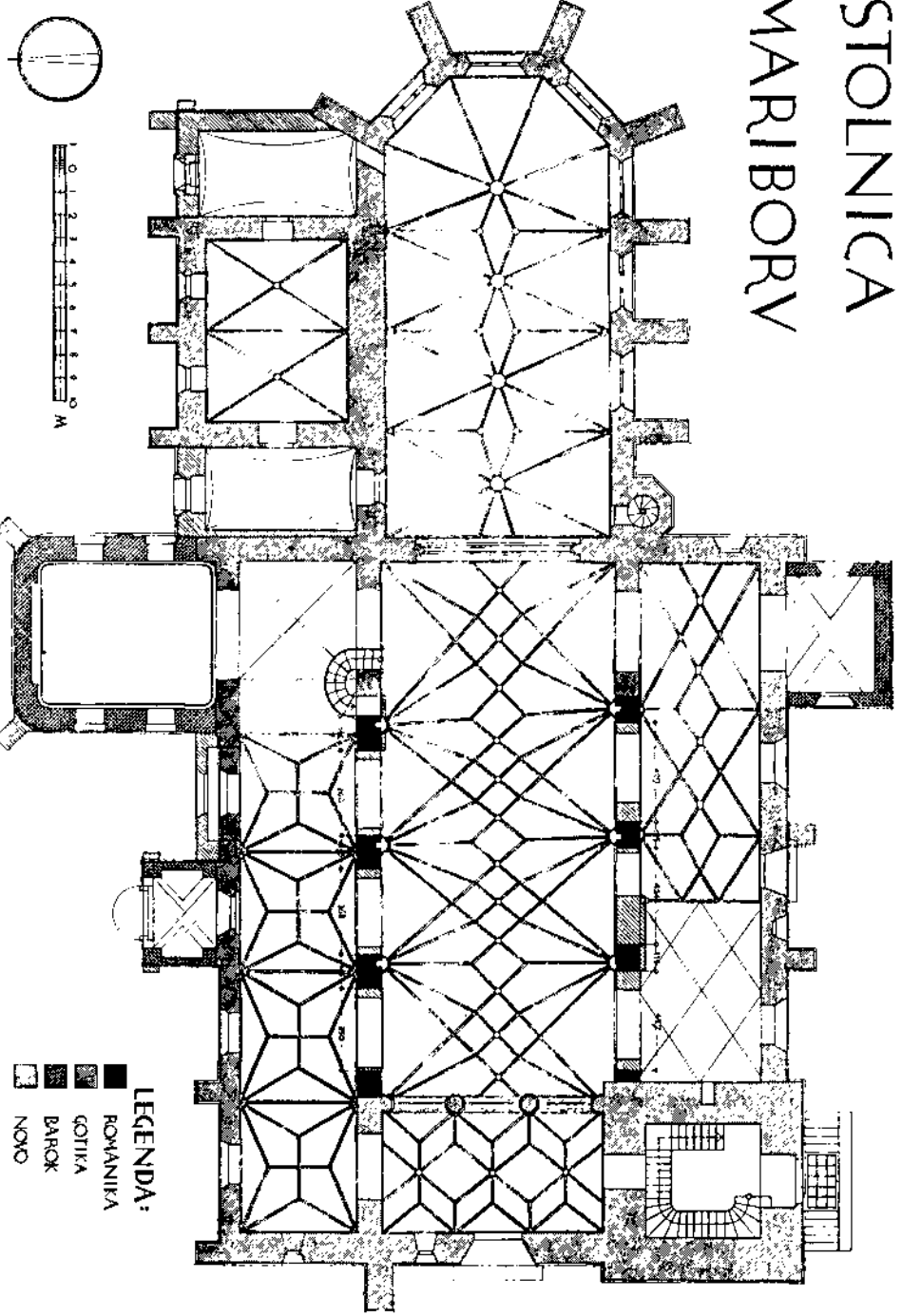
Ris. 2. Gradbena slika severnih arhivolt.

Sl. 1. Južne arhivolte po restavraciji l. 1940. Sl. 2. Severne arhivolte po restavraciji l. 1910.

mogli prenesti kljub restavracijskemu posegu po prvotnem predlogu vse teže zidovja in streho nad seboj. Zato je bilo potrebno spremeniti ojačitveni način, ki je predvideval ojačitev pasu zidovja neposredno nad loki. Glede na razpoložljiva sredstva ni preostalo drugo, kakor da se razbremenijo loki s pomočjo železobetonskih preklad vzdolž vseh lokov v severnem in južnem zidu. Ker je bila restavracija starih kamnitih konstrukcij v dosledni kamnitni izvedbi onemogočena, je bilo odločeno, da naj se ohrani v prvotni izdelavi vsaj primer tipično izoblikanega loka v južnem in

STOLNICA V MARIBORU

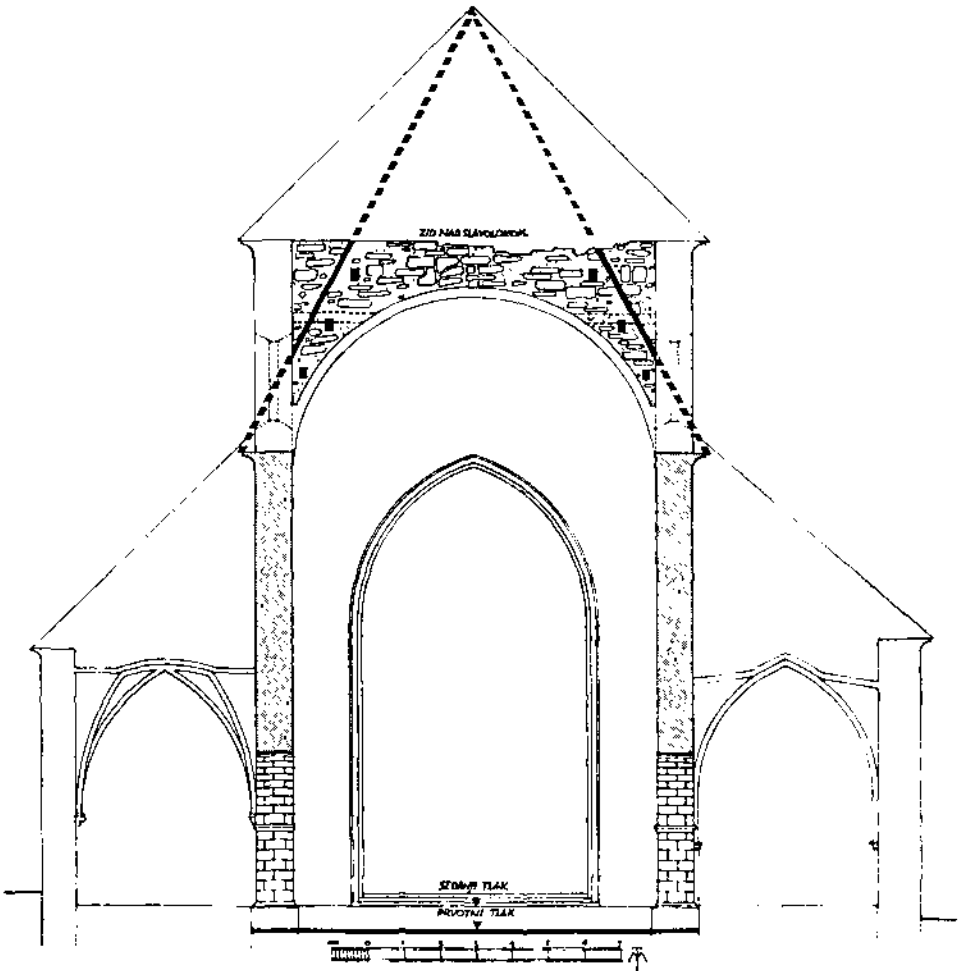

LEGENDA:
ROMANIKA
GOTIKA
BAROK
NOVO

Ris. 3. Trošrt.

severnem zidu. Z vso pažnjo so se tako očuvali v celoti trije loki: v prvi in tretji travеji južnega zidu in v drugi travеji severnega zidu. Ostali loki so ojačeni z oblogo umetnega kamna. To je bilo potrebno, ker so izkazali tudi slopi izredno slabo gradbeno stanje, povzročeno deloma zaradi slabe zidave s sorazmerno majhnimi kamni. po večini peščenci, ki so v menj stoletij močno prepereli, deloma zaradi razpokanega gradiva po požarih in preveliki obtežbi, ki je legla nanje po J. 1520. z nadzidavo glavne ladje.

Medtem ko so arhivolte južnega zidu (prim. ris. 1 in sl. 1) polkrožno izobliko-

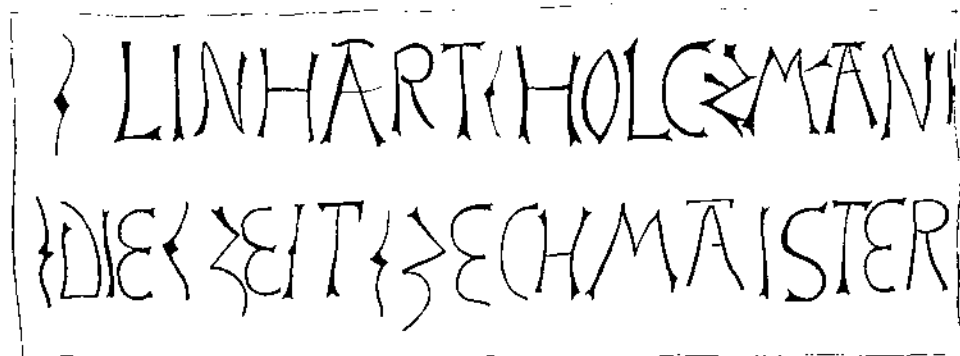
Ris. 4. Prerez mariborske stolnice s streho nad glavno ladjo pred l. 1520.

vane, so one severnega zidu (prim. ris. 2 in sl. 2) lahko zašiljene, radi česar bi mogli uvrstiti njihovo izgradnjo v prehodno dobo romanike in gotike. Zanimiva je tudi ugotovitev, da se opirajo polkrožne arhivolte južnega zidu na slope skoro kvadratičnega prereza ($1.25\text{ m} \times 0.95\text{ m}$), medtem ko se zašiljene arhivolte opirajo na slope podolžnega pravokotnega prereza ($1.45\text{ m} \times 0.95\text{ m}$). Tudi je korespondenca slopov severnega in južnega zidu zelo netočna in je povzročala gotskemu stavbanju nemale preglavice pri namestitvi polkrožnih služnikov, ki nosijo svodno rebrovje.

kar se razvidi iz napora, da ustvari točnejšo korespondenco z obratno namestitvijo služnikov iz središčnice na levi odnosno na desni roh romanskih slopov (tločrt. risba 3).

Restavracija je odkrila na mnogih mestih preostale sledove zaključnih vencev vrhu slopov, iz česar moremo zanesljivo sklepati, da so bili slopi pred namestitvijo gotških služnikov zaključeni s preprostim romanskim profilom; ti profili so zopet obnovljeni. Zanimiv je primer, kako je gotški kamnosek uporabil preostanek romanskega zaključnega profila na slopih v severni stranski ladji s tem, da je nanj naslonil konzolo z razcvetom rebrovja.

Pri raziskavanju prvotne višine cerkvenih tal je bilo ugotovljeno, da so se nahajala prvotna tla 0,6 m pod sedanjimi; slopi pa so imeli razširjen podstavek.

Ris. 5. Podpis mojstra Linharta Holczmana.

ki je bil pri vrhu poševno posnet. Restavracija je te sledove ohranila (prim. ris. 1 in 2).

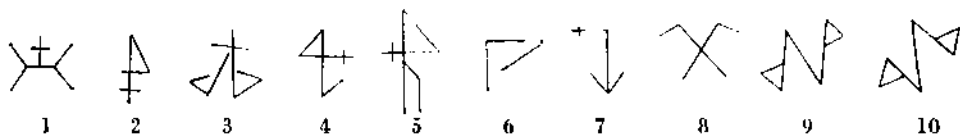
Med gradivom, ki ga je bilo treba pri restavracijskih delih odstraniti, je prišel na dan obdelan kamen trapezaste ohlike (sr. širina 0,3 m × viš. 0,5 m), morda s preprosto upodobljeno glavo ali grbom; tudi njegova funkcija ni povsem jasna, dozdeva pa se, da imamo opravka s kapitelom (pril. sl. 11).

V l. 1520. je bila glavna cerkvena ladja povišana in presvodenca. Narekovala je povišanje estetska nujnost, potem ko se je obris sedanjega lepega in visokega prezbiterija iz prve polovice XV. stoletja v nemirni stopnji epajal z obrisom prvotne strme strehe romanske cerkvene ladje. Sled naklona te prvotne strme strehe z dokaj nižje ležečim kapom je dobro vidna na podstrešju glavne cerkvene ladje. Na površini zidu, ki se dviga na podstrešju nad slavalokom, se na ladijski strani od prvotne strehe jasno vidita obrisa obeh strešin dvokapnice in vdolbine ležišč strešne konstrukcije. Naklon strehe je meril 62°, kar odgovarja običajnim naklonom gotških streh (risba 4). Ta ugotovitev nam ponazoruje sledeči gradbeni razvoj stolnice: Prvotna romanska cerkev je bila troladijska slopna bazilika, ki je na vzhodni strani segala vse do sedanjega prezbiterija. V prvi pol. XV. stoletja je bil dozidan prezbiterij. Njegova streha je bila mnogo višja od prvotne strehe glavne ladje; viden je bil celo zapadni zid prezbiterija nad ladijsko strešino. Tako je ostalo okroglo 100 let vse do l. 1520., ko je cechovski mojster Linhart Holczman (prim. ris. 5) nadzidal glavno ladjo in s tem izravnal stopnjevito nemirno silhueto; napuščni profil prezbiterija je tako podaljšal vzdolž glavne ladje. Tak postopek dozidavanja in nadzidavanja je bil pogosten pri gotških cerkvah. O tem nam med drugim zgovorno

priča gradbena zgodovina novo meščke kapiteljske cerkve¹, kjer pa je ostal razvoj okrnjen: tudi tam je pozneje dozidani, višji prezbiterij zahteval, da se ladja nadzida, kar pa se je iz finančnih razlogov zgodilo le v neznatni meri.

Važna za ugotovitev in poreklo delavnice, ki so bile zaposlene z deli v mariborski stolnici, so kamnoseška znamenja. Nedvomno najstarejša taka znamenja je restavracija odkrila na loku tretje traveje v južnem zidu (pril. sl. 3—8). Ta znamenja so prvotna in se nanašajo na romansko cerkev. Vsak znak je po trikrat vklesan in to le na ločnih kamnih tretje traveje, medtem ko jih na ostalih lokih ni bilo najti. Sicer so bila odkrita kamnoseška znamenja tudi na ločnih kamnih druge in tretje traveje v severnem zidu (pril. sl. 9—10), vendar so ta znamenja nedvomno mnogo mlajša. Njihov pojav nam postane razumljiv, če pomislimo, da je bila cerkev radi pogostnih požarov — znan je usodni požar l. 1601.² — močno poškodovana in so morali uničene ločne kamne izmenjati.

Kamnoseška znamenja iz dobe gotike so v cerkvi bogato zastopana. Odkrita so bila doslej sledeča (ris. 6): na svodnih rebrih prezbiterija (1: na peščeneu rumenc harve, 2: na peščeneu sive harve), v okroglem stopnišču ob prezbiteriju (na vretenu in stopnicah — 3), na slavaloku in v vdolbini za glavnim altarjem (4), na sedilji (5 in 9), v južni stranski ladji (na služnikih in svodnih rebrih — 6), v severni ladji (na svodnih rebrih — 7), pod pevskim korom (na stebrih in svodnih rebrih — 8) in v zakristiji (na svodnih rebrih — 10).

Ris. 6. Kamnoseška znamenja v mariborski stolnici.

Dve od teh znamenj, v zakristiji (10) in eno na sedilji (9), sta v bistvu enaki, ker lahko istovetimo v naših krajih zrealni podobi. Kljub temu pa s tem še ni podan čas nastanka zakristije, ker ni izključena domneva, da je sedilja starejša od prezbiterija in je bila na svoje sedanje mesto nameščena kot preostala dediščina.

Na nadvig in presvodenje glavne cerkvene ladje se nanaša kamnitna plošča v velikosti $0,80 \times 0,29$ m in kamnoseško znamenje v grbu v velikosti $0,38 \times 0,42$ m na severnem zidu glavne ladje pod stropom (risba 7). Podobno imamo mojstrovni inicia¹ki M. T. v kamnitnem grbu v velikosti $0,14 \times 0,15$ m, z letnico 1521. (pril. sl. 12). Ta grb se danes nahaja tudi v severnem zidu glavne ladje, poprej je bil vzdian v služniku prezbiterija, ki pa tudi ni bilo njegovo prvotno mesto.

Ris. 7. Kamnoseško znamenje iz l. 1520.

Restavracija je tudi očistila in pobarvala v prvotnih tonih sklepnike na prezbiterijskem svodu. Srednji štirje predstavljajo evangeliste (pril. sl. 16—19), eden predstavlja grb v obliki dveh križev (pril. sl. 13), eden hat, ki je verjetno le dekorativni element (pril. sl. 14), ostali štirje rozete z rastlinskim elementom (pril. sl. 15). Po mnenju prof. Steceta spadajo sklepniki stilno v prvo polovico XV. stoletja.

Za zgodovino cerkve je pomemben grb z dvema križema, ki predstavlja grb maltezijskih, imejiteljev komende v Melju. Sv. Jancz Krstnik je patron maltezijskih.

¹ Gregorič J., Najnovejša umetnostno-zgodovinska odkritja v Novem mestu. Kronika slov. mest 1937, str. 217—9.

² Orožen I., Das Bisthum und die Diözese Lavant. I. Marburg 1875, 6.

ki so v začetku XIII. stoletja imeli hospital »sancti Johannis in Melnich«. Istočasno je bila mariborska cerkev posvečena sv. Tomažu ter se kot taka imenuje 1248; šest let pozneje pa se cerkev že imenuje sancti Johannis et beati Thome apostoli, nakar nastopa kot patron sv. Janez. Z njim in z maltezijskim meljskim grbom imamo nakazano poznosrednjeveško povezanost meljskih maltezijcev s cerkvijo apud civitate Marpurg, ki je glede svoje lege s to navedbo podana kot cerkev na mestni periferiji, kar je ostala vse do XIX. stoletja.³

Restavracijska dela v mariborski stolnici l. 1940. so bila osredotočena predvsem na glavno ladjo. V njej so fiksirala vzdane arheološke srednjeveške elemente, odkrila doslej nepoznana kamnoseška znamenja in ugotovila, da je bila glavna ladja v začetku XVI. stoletja nadzidana, potem ko je bil v prvi polovici XV. stoletja zgrajen od prvotne glavne ladje višji, današnji prezbitერი.

O Rečici kot trgu.

Franjo Baš.

Stegenšek¹ je v Rečici domneval kolonizacijsko izhodišče za vso gornjo Savinjsko in Zadrečko dolino ter stavil prvotno rečiško cerkveno selišče v dobo romanike med XI. in XIII. stoletjem; pravnega položaja kraja pa ni načel. Orožen Ig. omenja kraj l. 1347. po gornjegrajski listini kot vas², medtem ko navaja Zalin (Ortsnamenbuch der Steiermark) Rečico v času okoli 1350 prvič kot trg. Kovačič v svoji zgodovini Slov. Štajerske in Prekmurja Rečice ne omenja, Pirchegger³ postavlja tržne rečiške pravice pred l. 1498., za pridobitev trškega sodstva pa navajata Mell in Pirchegger⁴ l. 1585. Vzporodno s temi navedbami pa je od C. Schmutza⁵ do Krajevnege leksikona dravske banovine⁶ veljala tradicija, da je Rečica postala trg po naklonjenosti rečiškega rojaka, ljubljanskega škofa Janeza Tavčarja l. 1585. Prvi, ki je izrazil dvom v to tradicijo, ki pa jo je še obdržal kot verjetno, je bil J. A. Janisch⁷. V poljudnih publikacijah pa se je ohranila ta tradicija vse do danes, kajti slabo ohranjeni trški rečiški arhiv in pičli podatki o Rečici v arhivu gornjegrajske gospoščine nudijo za zgodovino trga le malo podatkov. Vendar se nahaja v trškem arhivu Rečice nekaj arhivalij, ki nam dovoljujejo nekoliko vpogleda v rečiško trško preteklost.

Prva je listina ljubljanskega škofa Janeza Tavčarja, katero je samo deloma,

³ Iz še neobjavljene študije prof. F. Baša.

¹ Stegenšek A., Dekanija Gornjegrajska. Maribor 1905, 173; ČZN 1910, 27 sl.

² Orožen Ig., Das Dekanat Oberlurg. Marburg 1877, 181.

³ Pirchegger H., Geschichte der Steiermark. II. Graz 1931, 219.

⁴ Mell A.-Pirchegger H., Steirische Gerichtsbeschreibungen. I. Graz 1914, 499.

⁵ Schmutz C., Historisch Topographisches Lexicon von Steiermark. III. Gratz 1822, 372: ... Dieser unbedeutende Ort dankt seine Erhebung zum Marktflecken zweyen Eingebornen aus der hiesigen Familie Tautscher, wovon der eine Bischof von Laybach... war...

⁶ Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana 1937, 171: ... Ljubljanski škof Ivan Tavčar (1580—1597), ki je bil z Rečice doma, je kraj povzdignil v trg in mu naklonil trške pravice...

⁷ Janisch J. A., Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark. II. Graz 1878, 705: ... Diesem (t. j. Laibacher Bischof Johann Tautscher) soll der kleine Ort die Erhebung zum Marktflecken zu verdanken haben...

s podatki o obsegu trškega sodnega okoliša, objavil Pirehegger, medtem ko v celoti do danes še ni bila objavljena; glasi se:

Wir Joban von Gottes gnaden Bischöfe zu Laybach . . . Erzhörzogen Carls zu Österreich etc. Rath vnd Statthalter Bekhennen für vns vnd alle vnsore Nachkhomben, das für vns klumen sein die Erharn vnd beschaidennen Vnsere lieben vnd getreuen N. Markt Richter vnd ain Ersambe gmain zu Ryez. Vnd langten vns gehorsamblichen an, das wir Innen geruechten, das vor etlichen Jaren verlichen Bericht hinfuro gnädiglichen zuhestettigen. welches Ir dicmuetic vnd gehorsamb Pitten, auch biss auf heer gehorsamblichen gelaiste diennst die Sy vns, vnsern vorfordern heern Bischofen sälinger gedächtnus vnd dem Stift erwiesen haben. Auch hinfuro voll thuen mügen vnd allen, wir gnädiglichen angesehen. Verleichen vnd Pestätten Innen demnach dasselb Beriecht in Crafft diß briefes als das Sy die bemelten Purger vnd gmain, wie die Jar heer, Jarlichen an S. Veitstag einen Richter vnder Innen erwöllen vnd denselben yeder Zeit auf das Eheest so Sy khünnen vnd mügen. für vns, vmb die ordentliche Pestättigung fürstellen, der vns alsest die Richterliche Aids Pflicht vnd von gemeltem gericht yedes Jars, ainen Duggatten in goldt dazumal zuerlegen schuldig sein solle. Das Er demselben gericht mit seinen Hochsten vnd Pesten verstandt nach vorstehen, darinnen dem Reichen als dem Armen, vnd dem Armen als dem Reichen gleiches gericht vnd Recht ergelien lassen, die fromen schützen; vnd die bösen straffen, vnd niemanden wider die gebür beschwären, oder belestigen. Wann ain Malefizperson dasselst ainklumbe, die nicht verhalten sondern zu stundt vnsern Anwalden in vnsrer Stift Oberburg antworten wölle, dessgleichen allen vud jeden vnsern officiern vud Diennern, wenn sy amhts vnd gerichts saelten darunter zu Ryez ankhomben derselbig Richter Irr gebürliche Speiß vnd Trankh notturfft geben solle. Zu solichen Markt gericht wir Innen ainen Purkhfridt Als Nemblichen fürs Erste: Von Riez aus abwerz hinzt zu der mittern Strassen. Alsdann Aufwerz auf das orth des Pfarhofes Akhern gegen denn Wimpäßl, von dannen hinzt zu der Hurrt, vnd des Schloss Rudnekh Paufeldern, Alsdann zu des Chrastelj grundt, vnd nach der gmain Globoseckh gennant, widerumben zu der obbemelten mittern strassen, so man in den Markt reit oder fört, aufweisen haben lassen. Darauf geloben wir obernerer Bischöfe für vns vnd vnsere Naehkhumben die Purgerschaft zu Riez, bey disser vnserer gaab, Als sich von Rechtswegen gebürt, wier auch vnsere Nachkhumben thuen sollen vnd müögen, Auf Ir wolverhalten, treulich zu schützen vnd handtzuhaben. Zu Vrkhundt wollen wir Innen diese Gericht vnd Purkhfridts verleichung Mit vnsern hierauf anhandenden Insigl, vnd Aigner handt Rattifizierung verfertiget, vnd aufgehendigt haben. Geschehen In der Stadt Grez an vnserer lieben frauen Lichtmess tag Im fünfzehenhundert fünfundachtzigisten Jare.

Johann Bischöwe ze

Laybach Statthalter manu propria.⁵

S to listino je 2. februarja 1585 škof Janez Tavčar obnovil pred leti Rečie izdane svoboščine. Kraj ima pravico voliti vsako leto na Vidov dan trškega sodnika iz vrst rečiških tržanov, ki so vsi pred zakonom, oziroma trškim sodnikom enaki; novoizvoljeni sodnik mora čimprej zaprositi ljubljanskega škofa kot zemljiškega gospoda za potrditev in mu plačati na leto en zlat dukat. Trškemu sodniku pripada nižje sodstvo, v zadevah krvnega sodstva pa mora oddajati zločince škofovemu upravniku v Gornji grad. Ozemlje, na katerem je pristojen rečiški sodnik, se razteza ob cesti, ki gre v Spodnjo Rečieo, se okrene od nje proti severozahodu v smeri na Vimpasle, nato proti severu tako, da oklene mokro kotlino na severu od Rečiee in z njo dolinska vrata, v katerih leži Rečiea, ter se kot meja zopet zaključi na cesti iz Rečiee v Spodnjo Rečieo. To ozemlje, ki predstavlja življenjski poljski in travniški prostor Rečiee, nam danes dobro ponazoruje rečiška katastralna občina.

⁵ Pergament, danes brez pečata.

Poleg tega, da navaja sodne svoboščine in trško sodno ozemlje, pa je Tavčarjeva listina važna tudi za zgodovinsko vrednotenje tradicije, da je trške pravice prejela Rečica od Tavčarja. Pri tem moramo upoštevati mesto »... das wir Innen geruechten, das vor etlichen Jaren verlichen Bericht hinfuro gnedigtichen Zubestettigen...« Tavčar je postal ljubljanski škof in s tem tudi gospod Rečice in Gornjegrajskega sploh l. 1580.; »pred nekaj leti podeljene pravice« je potrdil in obnovil s pričujočo listino kot nekaj, kar je bilo Rečici podeljeno že pred njim. Vsebuje pa ta listina izključno s o d n e pravice, ne pa tudi s e j m s k i h, ki so izvor trgov in njih političnega položaja. Te je morala, sodeč po Zahnovi navedbi rečiškega trga za l. 1350. dobiti Rečica že pred tem letom od gornjegrajskega samostana, nato pa po vsej verjetnosti pred l. 1580. tudi trške sodne pravice, katere je sedaj škof Tavčar potrdil. To sledi tudi iz navedbe, da si volijo Rečičani na Vidovo sodnika »wie die Jar heer«, in iz dejstva, da izdaja Tavčar listino že izvoljenemu trškemu sodniku. Končno pa bi bila uvodna formulacija listine v slučaju, da bi Tavčar izdal nove sodne privilegije, gotovo drugačna.

Podobno je zmeta tradicije, da bi bil Tavčar rečiški rojak. Ta zmeta je nastala pač zato, ker je Tavčar kupil⁹ na Rečici tako zvan Tavčarjev dvorec, katerega so za njim posedovali Tavčarji vse do konca XIX. stoletja; v rečnici pa je bil Tavčar rojak iz Štanjela pri Gorici¹⁰. Tradicija o podelitvi trških privilegijev Rečici po rečiškem rojaku Tavčarju je nastala verjetno v zvezi z zgoraj objavljeno listino, ki se do danes nahaja v rečiškem trškem arhivu kot najstarejši zgodovinski dokument trga sploh; pospeševal je nastanek te tradicije že omenjeni Tavčarjev dvorec. V zgodovinopisje pa sta obe nazirani — o podelitvi trških pravic Rečici in o Tavčarju kot rečiškem rojaku — prešli po Schmutzu, kateremu je poslala podatke o Gornjegrajskem tamkajšnja gosposčina, oziroma gornjegrajski dekan Ballon.

Na podlagi tega tega moremo ugotoviti, da je Rečica postala trg s sejmskimi privilegiji pač že v prvi polovici XIV. stoletja; sejmskim pravicam so se pa pridružile sodne pravice enkrat v XVI. stoletju, ako ne že prej v času po ukinitvi gornjegrajskega benediktinskega samostana, ko politične razmere na Gornjegrajskem še niso bile urejene oziroma ustaljene. Ohranjene pa so nam le sodne pravice Rečice v listini škofa Janeza Tavčarja, medtem ko starejših sejmskih trških pravic ne poznamo.

Drugi za nas pomemben zgodovinski dokument v trškem arhivu na Rečici je slovenska tržanska prisega¹¹, ki se glasi:
Eidespflicht.

Purgerska Prifega.

Jest N: N: koker fak Burger perfeschem, inu ohiubim Gospod Bogu, de jest ozhem letemo gmain tergo u Rezize ufo fuestobo fchafati, inu tudi ufso kar per temo posthenimo Tergo od stariga Navada bla nar bofjpak. kar je nam od nafsclieh Gnadliviel Firsthou, Lubianskich Seoffou utalenu inu nam fadnichz to leto od te desheuske kraif: svetle Hoffkammre dofechmau poteriene Frajjoste taiste na obeno Vifsho na fchellim posmengfehati, ali fanizhvati, famuz koker te enimo poftenimo Burgario fpodobi, dcrfehati, tako meni Bog pomagci, inu ta fnet Evangelium.

Prisega se nahaja v zapisniku zborovanj rečiških tržanov (Zusammenkunft der hiesigen Burgerschaft so angefangen von 13ten 8ber 1788) vmes med vpisom prodaje trškega vrta »Za vrhom« Simonu Trušeku za 5 fl 21 kr na dan sv. Vida 15. junija 1792 in zapisnikom o volitvah novega trškega sodnika Blaža Marolta istega dne in

⁹ Orožen Ig., l. c., 168.

¹⁰ Gruden Jos., Zgodovina slovenskega naroda, 792; prim. Trubarjev zbornik, 252.

¹¹ Županstvu trga Rečice se na tem mestu iskreno zahvaljujem za naklonjenost, s katero mi je dalo na razpolago trški arhiv.

istega leta. Prisega je s tem datirana s 15. junijem 1792. Zapisnik zborovanj tržanov se začneja l. 1788., torej istega leta, ko je ljubljanska gornjegrajska gosposčina in z njo Rečica prišla v zameno za Stišno v državno upravo; tako je novi zapisnik v zvezi z novim zemljiškim gospodom. V zvezi z novim zemljiškim gospodom pa je trg Rečica zaprosil 6. aprila 1791 za potrdilo starih sejmskih in sodnih pravic, katere je dvorna komora tudi potrdila 12. decembra 1791. Obenem s tem potrdilom je bila na prvem prihodnjem zborovanju tržanov, ki se je vršilo na Vidovo 15. junija 1792 in na katerem je bila odobrena prodaja imenovanega vrta ter izvoljen nov trški sodnik Blaž Marolt, tudi sprejeta tržanska prisega.

Pravopis prisega kaže, da jo je zapisal človek, ki je bil vzgojen italijansko. Verjetno je bil to Joanes de Thoni, trški pisar ali trški tajnik vsaj od oktobra 1788 do septembra 1792, sin Petra, zapisanega v seznamu trških svetnikov za l. 1788. kot Pietro de Toni, ki je po tem zapisku bil na Rečici italijanski priseljence. Besedilo je pač prevod po nemškem obrazcu, dasi je zapisano samo v slovenščini — v nasprotju z Mozirjem, od koder imamo tržansko prisego v nemščini in slovenščini. Verjetno je, da je pisar prevedel prisego, kakor mu jo je v nemščini diktiral uradnik gosposčine v Gornjem gradu — morda uradnik, ki nam je iz teh let znan kot edini protestant na Gornjegrajskem; za to govori zaključna formula, ki vsebuje poleg sklicevanja na Boga tudi sklicevanje na evangelij. Vsebinsko se rečiška tržanska prisega sklada z moziško iz leta 1740.¹² (zvestoba trgu in spoštovanje ter varovanje trških pravic), po besedilu samem pa je od te razliena.

Samoslovenska tržanska prisega dokazuje jasno narodni in kulturni značaj Rečice, ki je bila v primeri z Mozirjem mnogo manj v stiku s širokim svetom in zato narodno samonikla, kulturno pa bolj patriarhalna; najboljši dokaz za to je pač dejstvo, da l. 1788. niso bili niti trški sodnik niti trški svetniki in ostali tržani pismeni, medtem ko so bili Mozirčani naprednejši. V zvezi s tem je bilo tudi znanje nemščine gotovo tako redko, da po nemški prisegi ni bilo potrebe. Zapisnik, v katerem se prisega nahaja, je po vsem ostalem besedilu sieer nemški, a to je umljivo: pisal ga je trški pisar in namenjen je bil trškemu magistratu ter nemški zemljiški gosposčini, prisego pa je rabil samo slovenski rečiški tržau.

V zvezi z novim zemljiškim gospodom, ki je z novim potrdilom trških pravic povzročil zapis slovenske tržanske prisega za rečiške tržane, so se pojavila tudi stremljenja po razširitvi trških pravic. Žal vemo za potrdilo starih svoboščin z dne 12. decembra 1791 samo iz drugih trških aktov ter nam potrjene trške svoboščine niso ohranjene. Iz sporov trga s trškim župnikom ter iz sporov z Rečičani, ki niso bili tržani, temveč neposredni podložniki vrbovske gosposčine, vidimo, da je trški sodnik imel svojo sodno oblast v trškem pomeriju samo nad tržani, ne pa tudi nad neposrednimi podložniki gornjegrajske gosposčine kakor tudi ne nad župnikom. V svojem trškem pomeriju je trški sodnik oziroma trški magistrat imel oblast samo nad tržani in kočarji, katerih hiše so bile dolžne služiti trgu, ne pa tudi nad osebami, ki so bile podložne gosposčini, župnišču ali rečiški cerkvi. Namera, razširiti trško sodno oblast tudi na te Rečičane, se Rečici navzlic trdovratnim parletnim poizkusom ni posrečila. Bila je to težnja, ki je izvirala iz naprednejših meščanskih teženj v preteklosti, katero pa je koncem XVIII. stoletja že daleč prehitel čas. Podobno je bilo s težnjami po pridobitvi celovskih pravic, o čemer vemo zopet samo posredno.

V splošnem pa je z odločbo l. 1791. moral biti pravni položaj trga Rečice bistveno sličen položaju sosednega Ljubnega¹³, ker je državna oblast reševala vprašanje obeh trgov istočasno in pa ker je konec XVIII. stoletja doba, katere je politične položaje etanov in sploh privilegiranih korporacij emotno izenačevala.

¹² Kotnik Fr., Mozirska tržanska prisega iz l. 1740. ČZN 1926, 133 sl.

¹³ Prim. ČZN 1938, 72 3.

Tavčarjeva listina iz l. 1585. dokazuje, da je Rečica dobila trške sodne pravice že prej in da ne more biti škof Janez Tavčar tisti, ki je povzdignil Rečico v trg, kakor govori tradicija. Slovenska tržanska prisega iz l. 1792. pa je posredna posledica potrdila starih trških pravic po novem zemljiškem gospodu.

Drobiž o Antonu Kremplu.

Dr. Fr. Hešič.

1. Krempl in ruski rublji.

G. Marija Budja, roj. Kosi (l. 1871.) na Cerkevunjaku pri Mali Nedelji, mi je l. 1938. pravila: »Moj dedek Andraš Andrašič je bil lovec; nosil je Kremplu zajce in некоč je pravil doma otrokom (in o tem se je med ljudmi sploh šušljalo), da sta h Kremplu prišla dva Rusa, in sicer ponoči, da sta tudi odšla ponoči ter da sta peneze pustila. O tem denarju je pripovedoval maloncedeljski organist Bezjak (a on je slišal to od svojega očeta mežnarja), da je s tem ruskim denarjem Andrej Mihalič hotel na Hrvatskem plačevati les, a da je pri tem imel neprilike, češ, od kod ima ta denar...«

Kaj je resnice na tem ruskem obisku pri Kremplu? V »Dogodivšinah«, 252, pravi Krempl, da so »Rusi (da bi se »vseh slovenskih zgovorov« naučili) po vseh slovenskih deželah potovali, da bi sami čuli, kak se slovenski jezik v' kerem kraji govori«, ter dostavlja pod črto: »K' nam prideči ruski vučeni so bili: B o d j a n s k i, P r e i s s, S r e z n j e v s k i, P a n o v, toti zadnji je tudi tu per mali Nedli nekere dni doprnesel.«

Krempl poroča torej samo o enem Rusu, da je bil pri njem, namreč o Panovu, ne pa tudi o katerem izmed ostalih navedenih ruskih profesorjev, ki so res (1840/41) potovali po jugoslovanskih deželah; o Sreznjevskem vemo, da je bil (1841) pri Dajniku pri Veliki Nedelji (Dajnkovo pismo Gaju v »Gradji za povijest hrv. književnosti« VI, 44). Med predplatniki svojih »Dogodivšin« navaja Krempl vse štiri gori navedene Ruse.

Ruske potnike, posetnike pri Kremplu, omenja tudi njegov biograf Božidar Raič v »Narodnem koledarju Matice Slovenske« 1869, 91, češ, Krempl je na Cerkevunjaku pisal in potnikom Rusom deklamoval pesem »Crkvenjak« (tu rabi Raič množino: potnikom); pod črto pa dodaja: »Kuharica (Kremplova) je pripovedovala, ka sta slavna Rusa rabila svoj moskovski govor, hotè ji kaj dopovedati, in prosta ženkica ju je umela in nasprotno« (tu govori Raič o dveh Rusih).

O dveh govori tudi Vekoslav Spindler v svoji črtici »Iz dobe absolutizma« (Slovan 1903/4, 321—6), v kateri je po ustnem izročilu opisal, kako je Krempl dva ruska profesorja skrtil pred oblastjo v svoji kleti; seveda pa to ustno izročilo ni zanesljivo, kakor kažeta že imeni, ki jih nadeva obema profesorjema: Leksev in Hilkov.

Bodjanski, Preiss in Sreznjevskij so znani v zgodovini slavistike, o Panovu pa vsaj jaz ne morem reči nič več, nego kar pravi o njem Krempl v seznamu predplatnikov svojih »Dogodivšin«: »od Panov Vaziliev, žlahtn. iz Limbirska, profes. v' Moškvi«.

Značilno je, da je mogla nastati legenda o ruskem denarju; oblasti so pač pazile, če se ne bi kje zakotalil kak rubelj, zato je med ljudstvom rubelj veljal za prepovedano blago, ki ga je mogel kdo vtihotapiti le — ponoči. Najbrž je Panov Kremplu pustil kak rubelj v spomin, ker Krempl dotlej morda še ni videl ruskega denarja.

2. Kremplov »Vekoslav«.

Alojzij Gregorič, poznejši ptujski advokat, se je narodil v Bodislaveh pri Mali Nedelji 28. aprila 1843. Župnik Krempf, ki mu je bil krstni boter, ga je v krstno knjigo zapisal: »Alois (V é k o s l a v)«, t. j., tujemu Alojziju je dodal še slovanskega Vekoslava, Alojzija je poslovanil. Treba naglasiti, da je Krempf to storil v uradni cerkveni knjigi. Neuradnega Vekoslava nahajam tudi na Slovenskem že par let prej: Stanku Vrazu je že l. 1838. »domorodec gornjoilirski Šparavec, mudroljubac u parvu godinu« v Gradcu, bil Vekoslav (v pismu Oroslavu Cafu, ZMS II, 1900, 208); Šparavec mu je Vekoslav tudi v »Narodnih pèsnih ilirskih« 1839 (v kazalu kot eden izmed onih, ki so mu pomagali nabirati narodne pesmi)¹. Ilirizem je iz Alojzija napravil Vekoslava; med zagrebškimi liriki je bil kot Vekoslav najbolj znan Babukič.

Med predplatniki Kremplovih »Dogodivšin« pa so sicer: Dragotin, Mirko, Oroslav, Davorin, Slavoljub, a Vekoslava ni nobenega, dasi se med njimi navaja nekoliko Alojzijeve. Med naročniki »Novic« 1843/4 je več Alojzijeve (tudi: »Sparovic Alojzi, grajšak v Studencu«), Vekoslava pa še ni, dasi sta: Oroslav (Caf) in Slavomir (pater Pipan v Novem mestu).

Davorin Trstenjak v Starem trgu.

Jakob Soklič.

Čisto neopazeno je šla mimo nas petdesetletnica smrti velikega rodoljuba in preporodnega pisatelja, župnika starotrškega Davorina Trstenjaka, ki je umrl 2. februarja 1890 v Starem trgu, kjer je tudi pokopan. Da se nekoliko oddolžimo njegovemu spominu, objavljamo pismo, nahajajoče se v slovenjegraškem mestnem župnišču. Obsega štiri strani navadne pisarniške pole in je brez datuma. Po vsebini pa ga smemo postaviti v prve dni po Martinovem l. 1879., torej kmalu potem, ko je prišel Trstenjak za župnika v Stari trg. Poslano je bilo Karlu Jakliču, župniku v Špitaliču (rojenemu v Vojniku 10. nov. 1812. umrlemu v Špitaliču 11. jun. 1887) in se glasi:

Preljubi moj Dragotin!

... Ich kompetierte um Altenmarkt nicht aus Lust, souderu aus »Heiz«, deßwegen muß ich nun büßen. Die Uebersiedlung hat mich an 300 fl gekostet und meine Meubeln sind so zerlempert angekommen, wie deren Eigenthümer. Wenn ein im 62 Lebensjahre stehender Pfarrer eine Pfründe mit 615 Joeh 529 □ Klafter antritt, so soll man ihm 25 geben. Meinem Nachfolger¹ im »lieben« Ponigl aber 50, er hat schon in Raswald probiert, was eine Bäuerei ist, nun scheint es ihm zu gut gegangen zu sein und muß ein hüßches Sümmchen im Trocknen haben, weil es ihm juckt dasselbe in Ponigl!!! anzubringen. Gott segne es ihm.

Ich habe also 615 Joeh 529 □ Klafter, um Gottes Willen, wozu braucht das ein apostolischer Priester? Ich überrage somit im Besitze unsern Jakobus Maximilianus, zahle gegen 800 fl Steuern, darmiter 202 fl Religionsfondsteuer, die mein Bischof nicht zu zahlen braucht. Für eine solche Ökonomie gehört ein Fond von 8000 fl und Leute wie Dr. Šue²

¹ O Vekoslavu Šparavcu samem gl. moje »Korespondenco dr. Jos. Muršca«, ZMS VII, 1905, 206.

² Trstenjakov naslednik na Ponikvi je postal Janez Sredensček, prej (1858—1879) župnik v Podčetrniku, še prej (1840—1858) župnik v Razboru; r. 23. dec. 1813 v Velenju, u. 12. jun. 1889 na Ponikvi.

wollten sie antreten! Der einzige Ivanc³ wäre der Mann dazu, aber ich bin nicht schuld, daß er durchgefallen ist.

Von diesem Grundkomplex sind 500 Joch Waldungen, zwei Alpen vom sel. Koren⁴ und Brunner⁵ ausgehant, zur dritten kann ich nicht dazu, weil kein praktikabler Weg, und somit verfault das Holz ohne Nutzen für den Pfründner. Die Viehzucht könnte mir aufhelfen, ich habe 30 Joch Wiesen und 12 Joch Weide, aber wer kauft mir 30 Stück Vieh, aus meinen mitgebrachten, die überdieß bald steriles sein werden, erziehe ich in 2 Decennien nicht diese Thierlein, nun 2 Decennien werde ich sicher nicht leben. Die Äcker 30 Joch im Umfang müssen gedüngt werden, dazu braucht man wieder Vieh, deßwegen schreie ich tagtäglich: Vieh, Vieh, mehr Vieh! Der Weingarten hat 7 Joch, darunter 5 Joch Rehengrund, aber den klopft Jupiter tonans, heuer bekam ich nur 14¹/₂ Hallen statt 25 Startin. Aber die Rente! O lieber Freund! Die streichen die Kassiere in Deutschgraz und Windischgraz ein und verzehren 14 Stück Domestiken, die alle Straußenmägen haben. Und doch lache ich, bin voll guten Humors, und denke geht es nicht, so kommst unter Sequester, oder trittst ab, ein pfarrhungriger Nachfolger wird dir schon 400—500 fl geben. So stehe ich, 1450 fl halt' ich ausgehen und eben so viel Kreuzer eingenommen seit 14. September anno 1879. Dafür bin ich Großpfarrer, Burgpfarrer und wie alles in alten Urkunden die Altenmarkter parochi heißen. Jetzt gratulieren mir zum Namenstage infulirte Herren aus Pettau, Cilli, Marburg, nach Ponigl hat sich keine Karte verlanfen. Heuer kamen 54 Gratulationen und 5 Telegramme, das Postamt staunte über die Verchrung, die ich genieße, und der Klerus des seligen Dekanats Altenmarkt kam in pleno mit seinem neuen Chef, und ich sang so schön das Tantum ergo — tractamentum!!

Warst Du jemals in Altenmarkt? Wenn nicht, so komme im nächsten Mai. Das ist ein eigenthümliches Pfarrhaus, hat Katakomben und Schütthöden, Loeh auf Loeh, planlos zusammengefügt, mit Schindeln gedeckt, zerrissen und zerfetzt, als wenn es in Plevna gestanden wäre.

Der Verlaßmasse wurden 1500 fl Sartatectavernachlässigungen von der Kommission aufgerechnet, ob ich sie bekomme, ist freilich eine andere Frage. Mache Du einmal im Sommer einen Ausflug zu mir, ich war ja während meines 11 jährigen Aufenthaltes in Ponigl Dein Nachbar, auch ein mal bei Dir, und doch hab' ich Dich geliebt und geschätzt, wie selten einen Nachbar. Ponigl war für mich ein Ort voll Mühen und Verdrießlichkeiten, ich habe den Keße-ismus(?) feien wollen, ist mir aber nicht gelungen, möge es meinem Nachfolger gelingen. Ich lebe hier ganz für mich, im nachbarlichen Windischgraz war ich nur dreimal, um — Konten zu begleichen, ich meide diesen Ort, der vom Windischen nichts hat, als den Namen.

Ich durchmustere täglich die Wirtschaft und meine 11 Domestiken, Abends spiele ich Tarok mit meinen braven Kaplänen⁶, halt' ich Zeit, so beschäftige ich mich literarisch, und

² Dr. Šuc (Schnitz) Jožef, takrat mestni župnik v Slovenjgradcu; r. 6. marca 1837 na Ponikvi, u. 14. jun. 1900 kot nadžupnik v Šmartinu pri Slovenjgradcu; znan kot pisec brošure Slovenei! Snujete si katoliško-slovenska politična društva! Lj. 1870, kot ustanovitelj prvih katoliških društev na Slovenskem in deželnozhorski poslanec.

³ Ivane Martin, takrat dekan v Šmarju pri Jelšah; r. 5. marca 1820 v Rajhenburgu, u. 18. jul. 1892 kot dekan in č. kanonik v Šmarju.

⁴ Koren Tomaž, župnik v Starem trgu 1833—1855; r. 12. dec. 1786 v Celju, n. kot dekan in č. kanonik v Starem trgu 4. apr. 1855.

⁵ Brunner Franc, župnik v Starem trgu 1855—1879; r. 27. febr. 1805 v Slov. Bistrici, u. kot dekan v Starem trgu 7. jun. 1879.

⁶ Zmazek Franc, r. 21. jul. 1870 pri Mali Nedelji, n. 19. okt. 1918 kot župnik pri Sv. Benediktu v Slov. goricih, in Potočnik Anton, r. 16. maja 1849 v Pilštanju, u. 6. jul. 1892 kot župnik v Razboru.

Höre und staune! Bei 615 Joch 529 □ Klafter Ökonomie hab' ich hier schon ein Manuscript mit 7 Druckbogen druckfertig. Nebstbei hab' ich vielfache Korrespondenzen zu beantworten. Dr. Bidermann, Rechtsprofessor in Graz, hat Urkunden gefunden, daß im Dorfe Lužovica, Pfarre Ponigl, vom Jahre 1556—1570 Uskoken⁷ und Türken angesiedelt waren, und dem Prälaten vom Seitzkloster viel Verdruß gemacht haben, also schon vor 300 Jahren waren die Ponigler — Türken, in Lužovica heißt heutzutage noch ein Bauer Turk, und türkisches Wesen, Verschmitztheit, Mureri vulgo Haremsunterhaltungen sind noch jetzt in Ponigl hervorragende Tugenden (?).

Das Klima sagt mir nicht ganz zu, es ist zu rauh für eine 62 jährige Lunge. Vielleicht wird Altenmarkt bald erledigt, in Gottes Namen, jetzt möchte ich noch nicht sterben, weil ich Schulden zu zahlen habe, denn Flüelc ins Grah möchte ich nicht mitnehmen.

Nun lieber Karl, wie geht es Dir? Freund Hašnik⁸ klagt in seinen Briefen über die Unbändigkeit seiner Kapläne, Du lebst so mutterselig allein und brauchst Dich über nichts zu ärgern. Bleibe und sterbe in Spilatič, qui hene latuit, hene vixit, und glücklich der, der heutzutage nicht viel Steuern zu zahlen hat.

Doch ich muß zum Schluß eilen, es ist 9 Uhr nachts und ich muß dem Grazer Professor noch heute Daten über Uskokensiedlungen in Untersteier zu Schleinitz, Köttsch, Cirkovic, Wernsee zusammenstellen, und werde vor 11 Uhr schwerlich ins Bett kommen.

Sei froh, daß Du kein Literat bist, es ist eine Hundsarbeit, besonders ein wüdischer Schriftsteller zu sein. —

14./11. Gestern hab' ich den Brief wegen der Uskokenarbeit nicht vollenden können, ich wollte ihn heute fortsetzen, und da stört mich das Konsistorium und betreibt mich ich solle mich heilen, die Kirchenrechnungen von 1876 his inclus. 1878 zu legen, die mein sel. Vorgänger nicht gelegt, den man aber, weil er Dechant und ein reicher Pfarrer war, nicht betrieben hat. Also zur Ziffer! — Mein Briefträger kommt noch mit einem andern Schreiben des berühmten Arzten Augustin in Gutenstein, der sich beklagt, daß meine Jäger die steirische Gränze überschritten und ihre Hunde in seinem Jagdrevier gejagt haben, — sieh, das sind meine ersten Jagdfreuden, jetzt wird mir aber die gute Stimmung nicht mehr bleiben, also zum Schluß! —

Zdravstvuj dragi Dragotin, in keđar si dohrc volje edno zapoj. Pozdrav g. Žolniru⁹ in njegovci ljubi ženki. Ne pozalita na me. Za čestitke k mojemu godu se lepo zahvalih.

In pristina charitate

Tuus sincerrimus amicus

Davorin m. p.

Pismo je izraz trenutnega, nekoliko zagrenjenega razpoloženja, ki mu daje pisec duška s svojevrstnim, z ironijo in samoironijo pomešanim humorjem. To je pač tudi vzrok, da piše, čeprav sonarodnjaku, v nemščini, kar sicer ni bila njegova navada. Kljub temu posebnemu prizvoku pa pismo dobro označuje Trstenjaka po

⁷ Ohdelal je H. J. Bidermann to vprašanje v razpravi Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate (Mittheil. des Histor. Vereines f. Steiermark XXXI, Graz 1883, 3—62); na dveh mestih navaja tudi gradivo, ki ga je dobil od Trstenjaka (l. e. 24 in 34).

⁸ Hašnik Jožef, r. 16. marca 1811 v Trbonjah, n. 6. marca 1883 kot župnik pri Sv. Juriju ob južni žel.; znan kot pesnik.

⁹ Žolnir Ivan je bil takrat šolski upravitelj v Špitaliču, učiteljeval pa je prej tudi na Ponikvi; r. 1844 v Galiciji pri Celju, u. 1927 v Mariboru; l. 1904. je podaril Zgod. društvu v Mariboru 130 knjig pedagoške vsebine (prim. ČZN 1904, 215), med njimi lepo zbirko šolskih knjig iz predmarčne in konkordatske dobe in je s tem kot eden prvih podprl društveno knjižnico. Njegova žena Fanika, r. Ulaga, je bila iz Podsrede, nečakinja župnika Jožefa Ulage v Št. Vidu pri Grobelnem; mladost je preživela deloma v Ljubljani, kjer se je navzela odločno narodnega mišljenja.

njegovem prihodu v Stari trg. Tlačijo ga gospodarske skrbi, ki so ga odslej spremljale — kakor je razvidno iz skoraj vseh njegovih pism naslednjih let — vse do groba. Čuti pa se iz pisma tudi razočaranje moža, ki je kot župnik na Ponikvi, kjer ni bil zadovoljen, upal, da bo dosegel kako znanstveno namestitev, n. pr. kot arhivar v Zagrebu, pa je namesto tega prišel sedaj na župnijo z obsežnim in celega človeka zahtevajočim gospodarstvom. Tako s primesjo ironije sprejema časti, ki jih je na novem mestu deležen, obratno pa si tudi ne jemlje k sreči nasprotstva, ki kot bivši mladoslavenski prvak naleti nanj ob konservativnem dr. Šucu, župniku v Slovenj-gradu. Gospodarske skrbi mu zastirajo pogled, da nima umevanja za spomeniško pomembnost starinskega župnišča v Starem trgu in prav tako ne za svojevrstni pokrajinski položaj kraja. Njegov pravi in resnični interes je kljub vsemu — tudi kljub ostrim besedam o usodi slovenskega pisatelja — še vedno literarno delo: goji ga tudi še v Starem trgu, čeprav ga pri tem močno ovirata administracija in korespondenca.

Odrpto pa ostane zaenkrat vprašanje, katero delo je mišljeno z rokopisom. omenjenim v pismu.

Ljutomerski in ptujski advokat dr. Jakob Ploj.

Življenjepisni podatki.

Dr. Fr. Ilešič.

Dr. Jakob Alojzij Ploj je bil rojen 11. junija 1830 v župniji Sv. Jurija na Ščavnici, v vasi Krabonož, hiš. št. 2; oče mu je bil Matjaš, doma iz Ivanjec, mati pa Ana, rojena Hole.¹

Gimnazijo, takrat še šestletno, je študiral v Mariboru (1842—1848); bil je odličan dijak (samo v 1. razredu mu je uspeh bil nekoliko slabši, najbrž radi nemšičine); za kateheta je imel ves čas rodoljubnega Jurija Matjašiča, a v 11. humanitetnem razredu (v 6. šoli) je imel za učitelja slovanofilskega zgodovinarja dr. Rudolfa G. Puffa.

Filozofijo, t. j. današnji 7. in 8. razred gimnazije, je študiral v Gradcu (v Mariboru ni bilo filozofije), in sicer od 1848 do 1850. Imatrikuliran je bil kot filozof šele 10. januarja 1849, tako pozno pač radi političnih nemirov l. 1848. Njegova sinova (g. notar Oton Ploj in g. dr. Miroslav Ploj) sta mi pravila, da je njun oče jeseni 1848 bil član graške akademske legije, ki je hitela dunajski akademski legiji na pomoč proti Jelačiču, toda prišla je le do Semmeringa; nekaj se je zgodilo in graška legija se je vrnila. Kaj se je takega zgodilo? Pač to, da je Jelačič premagal dunajsko revolucijo in da bi bilo zaman iti premaganecem na pomoč.² Ta dogodek kaže, da je mladi Ploj bil politično zelo svobodoumen in radikalnega demokratskega mišljenja.

Po končani filozofiji je (l. 1850.) vstopil v graško bogoslovje, kjer je takrat, do novega leta 1851, kot suplent predaval moraliko dr. Anton Klemenčič, poznejši ljutomerski župnik (omenjena sinova pravita, da je njun oče nekoč že pridigal, to bi bilo pač v domači župniji), a je po enem letu pustil te študije (baje ga je

¹ Gl. genealoški pregled vse rodbine na koncu izvestja.

² Po pripovedovanju prelata Fr. Kovačiča pa je akademsko legijo na Semmeringu zajelo Windischgractzovo in Jelačičevo vojaštvo, ki je vsakega udeleženca kaznovalo s 25 batinami, nato pa legijo odvedlo nazaj v Gradec.

Davorin Trstenjak, njegov jurjevski rojak, nagovarjal, da bi izstopil iz teologije) ter je prešel (1851) na pravo; za doktorja prava je bil promoviran 6. marca 1856. Za univerzitetnih študij ga je tudi materialno podpiral Davorin Trstenjak; od doma Jakob ni dobival podpore.³

Takoj nato, namreč že 7. marca 1856, je kot koncipient vstopil v pisarno advokata dr. Meyera v Gradeu, a ostal je tam samo do 23. julija istega leta. Od 23. julija 1856 je bil koncipient pri notarju dr. Johanuu Ulmu v Gradeu,⁴ ki je bil, menda pozneje, tudi graški župan.

Tu pa mi za nekaj let manjkajo vatančni podatki. Sinova dr. Jakoba Ploja mi pravita, da je bil njun oče v Ptujju koncipient pri dr. Filiferri (bil bi to Ferdinand Filiferro⁵, 1799—1874, prvotno, pač km do 1852, okrajni komisar pri gosposčini na gradu Ptujju, a potem notar in odvetnik v Ptujju), l. 1860, pa ga nahajamo kot koncipienta pri dr. Ferdinandu Dominkušu v Mariboru.

8. oktobra 1860, ko je bil že v Mariboru, se je poročil, in steer v Ptujju; nevesta Barbara Wegscheider⁶ je bila Ptujčanka (»hierorts geborene«), hči očeta Ivana, ptujskega meščana in trgovca, ter matere Ivane, rojce Fuchts.^{6a}

Baš na rojstni dan prvega Plojevega otroka Otona, 17. julija 1861, se je v Mariboru ustanovila čitalnica; Ploj je bil med njenimi ustanovitelji ter je skupaj z J. Serncem podpisal vabilo na pripravljalni sestanek. Vošnjak pravi, da ga je tudi še sedaj k narodnemu delovanju izpodhujal Davorin Trstenjak.

L. 1862. je bil Ploj imenovan za advokata v Ljutomeru ter se je sredi tega leta⁷ iz Maribora preselil tja. V Ljutomeru je imel svojo pisarno na gornji strani Glavnega trga, v hiši št. 69, kjer je sedaj Kukovčeva pekarna; tam je tudi stanoval. V njegovi pisarni, ki je bila zelo velika, sta delala n. pr. Ivan Kukovec (ta uajbrž bitro od začetka) in dr. Val. Zarnik (1867—69).⁸

³ To zadnje poročča dr. Jos. Vošnjak v Spominih (II, 65) uajbrž po pripovedovanju Ploja samega.

⁴ Notarja Ulma brat Anton je bil lastnik graščine v Zavrču. Završko graščino si je pridobil njun oče Tomaž Ulm. — Podatke o Plojevem koncipientstvu v Gradeu mi je posredno od odvetniške zbornice v Gradeu priskrbel g. direktor dr. Josip Komljanec v Ptujju.

⁵ Tudi o Filiferrih mi je več podatkov priskrbel g. dr. Josip Komljanec.

⁶ Enako se je pisala tudi trgovska rodljina v Radgoni, ki je ob Muri in Ščavnici bila bolj znana; v kakšnem sorodstvu so bili radgonski in ptujski Wegscheiderji, ne morem reči. Barbare Plojeve sestra je vzela Franca Wilmerja, lečetarja v Ptujju, ki je imel tudi vinograde in tržil z vinom. Krstna hotra Otonova je bila »Josefa Wegscheider, Handelsfrau und Bürgerin in Pettau«. — Nekdanji radenski župan Jakob Zenljč je pred par leti dr. Jos. Komljanecu pripovedal to-le zgodbo: Na taboru pri Kapeli nad Radenci (tabor je bil l. 1870.) so »mladi rodoljubi sklenili, posloveniti Radgono: eno sredstvo naj bi bile ženitve slovenskih inteligentov z uglednimi hčerkami v Radgoni. Tako je vzel Ploj Betti Wegscheiderjevo iz Radgone, prof. Žitek pa Eisenbacherjevo«. V tej zgodbi se meša resnica z neresnico; l. 1870. ni bilo treba Ploja več ženiti, zakaj vsaj 10 let je bil že oženjen. Prof. Jos. Žitek, r. 1832 v Hrastju v župniji Sv. Križa na Murskem polju, je l. 1871. prišel za profesorja v Ptuj, kjer je bil do 1882; v 80ih letih je stanoval v Plojevi hiši (prof. dr. Jak. Zmave misli, da sta bila svaka).

^{6a} Prijazno poročilo g. direktorja F. Alita.

⁷ Da se je v Ljutomer preselil s r e d i l. 1862., se vidi iz tega-le: sin Miroslav se mu je rodil 24. junija 1862, a bilo je to, kakor mi je pravil sam, »na poti« iz Maribora v Ljutomer v Ptujju.

⁸ A. Pirjevec imenuje v Levstikovih pismih (1932, 350) Zarnikovega šefa v Ljutomeru Miroslava; tu je očetovo ime zamenjeno s sinovim. Slika mladega Jakoba Ploja v civilu

V Ljutomeru je Ploj v narodnem življenju kmalu igral znatno vlogo. L. 1863. pozdravlja goste velike cirilometodijske besede pri Klemenčičevi vili nad Ljutomerom, l. 1867. je med ustanovitelji čitalnice ter potem prvi njen predsednik, pa tudi dobrotnik, l. 1868. vzame delnico za večji slovenski politični časopis, ki naj bi začel izhajati (»Slov. narod«), dne 24. maja govori na narodni svečanosti v Središču, 19. julija pa v Ormožu, je predsednik odbora za tabor v Ljutomeru, potem govori na taboru v Zalcu in je na spominski sliki tega tabora tudi njegov portret, kar dokazuje, da je pri organizaciji tabora imel vidno vlogo. Kot načelnik okrajnega zastopa je imel vpliv na osnovno šolstvo.⁹ L. 1868. je naročil na svoje stroške 25 izvodov »Slov. gospodarja« za občine v okolici Ljutomera, da tako poveže zlasti podeželske župane z narodnim gibanjem. L. 1869. je še kot ljutomerski advokat podpisal poziv na ormoški tabor (ta tabor je bil dovoljen 3. julija, poziv je izšel v »Novicah« 28. jul. 1869, takrat je torej Ploj bil še v Ljutomeru), nekako istočasno, t. j., julija tega leta je izstopil iz odbora čitalnice in s tem prenehal biti njen predsednik (za novega predsednika je bil izvoljen župnik A. Klemenčič, za tajnika pa zopet Zarnik; ozadje tega dogodka ni prav jasno).

Vsekakor se je Ploj takrat že iz Ljutomera odpravil v Ptuj. Kakor mi poroča dr. Miroslav Ploj, je njegovega očeta svak Franc Wibmer v Ptuj opozoril na priložnost, kupiti hišo v Ptuj (takrat Kolodvorska ul. 5, sedaj last posojilnice). Preselil se je Jakob Ploj v Ptuj pač jeseni 1869.¹⁰ Slovenski poziv za štajerske deželno-zborske volitve, ki so se vršile 23. junija 1870, je Ploj podpisal že kot Ptujčan. V Ptuj je brž l. 1870. postal predsednik »Narodne čitalnice«; bil je predsednik do l. 1873. — nehal je biti predsednik najbrž radi političnih dogodkov tega leta.

Kulturno-politično je Ploj bil na strani Mladoslavcev, t. j., liberalcev. To se je pokazalo pri državnozbornih volitvah l. 1873. Ploj je kandidiral v okraju Ptuj-Ljutomer proti Mihaelu Hermannu, ki je bil kandidat »starih«. V beležkah ljutomerskega rodoljuba knjigoveza Ivana Dragotina Huberja čitam, da je Ploj 24. julija 1873 prišel v Ljutomer v čitalnico; to je bilo pač v zvezi z volitvami. Volitve so bile dne 20. okt.; zmagal je Hermann, ne Ploj.¹¹ Zmagoslavno je pisal poročevalcu z Murskega polja v »Slov. gospodarju« dne 30. okt., da »tako imenovati

in v vojaški uniformi ima rodbina g. Frca Zemljiča v Ljutomeru; na sliki, ki jo priobčuje Vošnjak v Spominih (II, 254) je Ploj že nekoliko starejši.

⁹ Pred veliko nočjo 1868 je Ploj kot načelnik okrajnega zastopa inspirciral vse šole svojega okraja (Cezanjevci, Mala Nedelja, Veržej, Ljutomer). O tej inspekciji poroča Fr. T. k (Franc Topolnik? Toplak?) iz Ljutomera v Slov. narodu 23. aprila, češ, Ploj je »povsod videl, kako se nemščina vtepa«. Kmalu nato je ljutomersko šolo inspirciral šolski svetnik Fr. Močnik iz Gradca, »na kar je učitelj Postružnik dobil ukor, češ, da nemščino zancmarja«. Kakor vidimo, sta si stališči Plojevo in Močnikovo bili ravno nasprotni. Jeseni istega leta je graško namestništvo (8. sept.) vsem učiteljem ljutomerske šole poslalo odlok o potrebi negovanja nemščine v šoli; v 4. razredu mora učni jezik biti izključno nemški (Slov. narod 26. sept.); vseh 8 županov ljutomerske okolice je protestiralo proti temu odloku; 26. sept. so protest podpisali: Ivan Novak, Vogričevei; Andrej Rajh, Pristava; Anton Rotar, Cezanjevci; Marko Navrič, Stara cesta; Andrej Polanič, Rinčetova graba; Jernej Filipič, Cven; Jurij Kšela, Norčinci, Babinci; Vatroslav Mehorič, Podgradje (Slov. narod l. okt. 1868).

¹⁰ Poročilo odvetniške zbornice v Gradcu, ki sem ga prejel po posredovanju g. dir. Jos. Komljanca, pravi, da se je Ploj preselil v Ptuj l. 1869. Vošnjak v Spominih (II, 65) navaja sicer l. 1870. kot leto Plojeve preselitve v Ptuj, toda na str. 110 navaja to njegovo preselitve tudi pod l. 1869. — V Ptuj se je Ploju sedaj še rodil najmlajši sin Otmar.

¹¹ Slov. gospodar je 23. okt. poročal, da je Ploj dobil 11 glasov; v Ptuj 7, v Ljutomeru 4, toda dne 6. nov. je Slov. gospodar podatek o Plojevih glasovih popravil, češ, v

mładoslovensko-liberalni svojati niso pomogla vsa sredstva«, ki jih je baje »na pomoč vzela«, »da bi volilce zmotila in izpodrinila kandidata, katerega načelo je: vse za vero, domovino in cesarja«, potiskujoč na njegovo mesto Ploja.

V Ptujju je živel »dvorni in sodnijski odvetnik« Ploj dalje do smrti. Lokalni zgodovinar bo podrobneje navajal, kar je Ploj storil v Ptujju za čitalnico in za šolstvo, ki mu je bilo pri sreju zlasti po ustanovitvi Šehulvereina, posebno pa za posojilnico. Med onimi, ki so 13. dec. 1883 podpisali pravila posojilnice, ki se je snovala, je bil tudi dr. Jakob Ploj; bil je med začasnimi člani ujenega načelstva, podpisal za njo glavni delež (100 gld.) in ko je z letom 1884, posojilnica začela delovati, je postal član njenega načelstva ter ostal to do svoje smrti.¹²

Sin mu Miroslav, ki je maturiral v Celju l. 1880., je bil pri očetu v pisarni, dokler ni l. 1885. odšel na Dunaj.¹³

Že v šestdesetih letih je Ploj imel vinograd pri Zavrču; imeli pa so Plojevi vinograd tudi v Murščaku.¹⁴

Umrl je dr. Jakob Ploj 28. febr. 1899 v Ptujju, hiš. št. 102, žena mu Barbara pa 12. sept. 1912.

»Slov. narod« mu je dne 1. marca napisal take nekrolog: »Umrl je včeraj v Ptujju znani rodoljub, gosp. dr. Jak. Ploj. Dopoldne ga je mej poslovanjem v posojilnici zadel mrtvoud, in že popoldne je izdihnil svojo blago dušo. Pokojnik si je za slovensko stvar v ptujskem okraju pridobil veliceh zaslug. Bodi mu zemljica lahka in prijazen spomin.« Beležko o njegovi smrti imata tudi »Slovenec« in »Slov. gospodar« 2. marca; »Slovenec« ga imenuje »znanega slovenskega rodoljuba«, »Slov. gospodar« pa poudarja o njem, da je bil »vedno vrl narodnjak ter je tudi svoje otroke vzgojil v odločno narodnem duhu«.

Kako je Jakob Ploj spremljal slovensko literaturo, je pokazala knjižnica, ki je po njem ostala. »Ko sem si (1921) ogledal knjige«, poroča g. direktor dr. Komljanec, »sem videl, da se nahajajo v knjižnici dragocene knjige iz dobe našega prebujenja, od Slovenskega Glasnika, Stritarjevega Zvona dalje«.¹⁵ Knjige se sedaj nahajajo v knjižnici ptujске gimnazije kot poseben del te knjižnice pod imenom

Ljutomeru Ploj ni dobil niti enega glasu, »na kar so ljudje ponosni«. O teh volitvah gl. Vošnjakove Spomine, II, 254—6, in Murkove »Spomine na Ptuj«, ČZN 1933, 77—8.

¹² Dr. Josip Komljanec v »Jubilejnem in upravnem poročilu posojilnice v Ptujju« za poslovno leto 1933.

¹³ L. 1883. je od Sv. Jurija na Ščavnici prišel v Ptuj v šole Jakoha Ploja nečak Anton Korošec, poznejši politik; advokat Ploj je nečaku plačeval stanovanje in ga imel pri sebi na hirani; to je trajalo dve leti, potem je Anton Korošec odšel študirat v Maribor.

¹⁴ O lepem počitniškem življenju pri Plojevem vinogradu na Zavrču (1878) in v Murščaku (1880) nam pripoveduje M. Murko v svojih »Spominih na Ptuj«, ČZN 1933, 79. Da je Ploj imel vinograd na Zavrču (priženjen?) vsaj že v drugi polovici 60ih let, se vidi iz Murkovega pripovedovanja, da se »v bivšem Plojevem vinogradu na Zavrču še danes nahaja spominska knjiga, v kateri je v šestdesetih letih dr. Valentin Zarnik zapisal takratne fantazije, kako se bodo Slovani zjediniili v federaciji pod vodstvom Moskovskega carja«. Kdaj je bil Zarnik tam? Najbrž, ko je bil v Ljutomeru, torej med 1867 in 1869.

¹⁵ Nahajajo se med temi knjigami zvezki 6.—21. Janczičevega »Cvetja iz domačih in tujih logov« (ti zvezki so izhajali v letih 1863—1867, torej v letih, ko je bil Ploj v Ljutomeru), 5 letnikov Stritarjevega Zvona (Ploj je takrat bil že v Ptujju), Lj. Zvon pa od 1881 dalje. Prof. M. Murko, ki je od 1872 študiral (nižjo) gimnazijo v Ptujju in bil pač sošolec Otonu Ploju, poroča v ČZN 1933, 73, da je »poseben entuzijast za slovensko literaturo bil Oton Ploj, ki je za svojega očeta prepisoval akte in dobival kakor navadni pisar za to 20 krajcarjev od pole. S takim zaslužkom si je nakupil lepo slovensko knjižnico.«

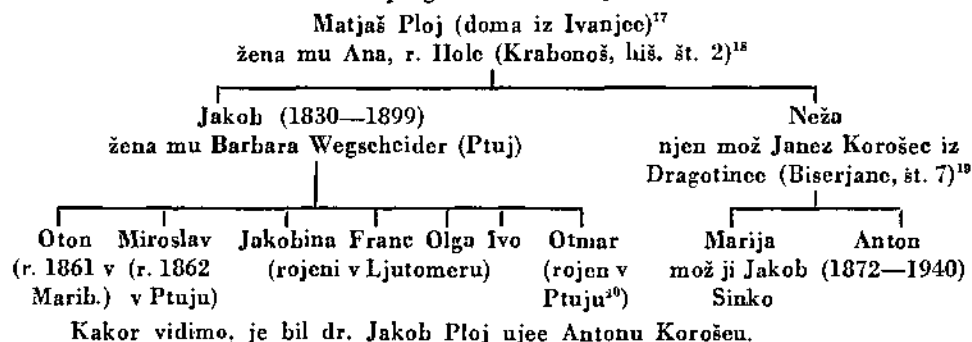
»Knjižnica dr. Jakoba Ploja«, ki si iz nje poleg profesorjev in dijakov lahko posoja knjige tudi drugo občinstvo.¹⁵

Vošnjak, ki se je osebno seznanil z njim o priliki ljutomerskega tabora (1868), ga ocenjuje v Spominih (II, 65), ki so izšli l. 1906., torej 7 let po Plojevi smrti, tako-le: »Ploj ni le zvest ostal svojemu narodu, on je tudi dejansko, kar je bilo v njegovih močeh, vse svoje življenje se trudil za narodni blagor, tako v Ljutomeru... kakor tudi v Ptuju... Bil je delaven pri čitalnicah in posojilnicah in tudi na gospodarskem polju se je trudil, posebno za povzdigo konjereje«. »Bil je mož bolj drobnega života, obraza podolgstega, čela visokega, v govoru živahen, v vedenju prikupljiv, neomahljiv v svojem narodnem prepričanju, ne samo v javnosti, ampak tudi v rodbinskem krogu. Dasi mu je bila žena Nemka, ali vsaj čisto nemško vzgojena Ptujčanka, vzgojil je vse svoje otroke v narodnem duhu in s tem dal najlepši zgled tistim narodnjakom, ki so, žal, ravno na to stran malobrižni in popustljivi...«

Gospod senator Miroslav Ploj mi je pravil, da iz prejšnjega življenja svojega očeta prav za prav ne ve mnogo, zakaj oče je doma malo govoril, že zato malo, ker mu je žena bila Nemka, nemški pa da ni maral govoriti.

V katalogih mariborske gimnazije se ime Jakoba Ploja piše: Ploj (tako je zapisano Plojevo ime tudi v šematizmu sekovske škofije 1850/51); kot jurist je bil Ploj (tako je podpisal tudi v osmrtnici za sinom Otmarjem v »Slov. narodu« 26. febr. 1896).

Genealoški pregled rodbin Ploj-Korošec:

¹⁵ O tem poroču dr. Josip Komljanec v 51. (jubilejnem) »Izvestju državne realne gimnazije v Ptuju« (1929), na str. 30—1. Knjižnico, ki se je nahajala pri vinogradu v Zavrču, je g. Oton Ploj izročil 1921 ptujski gimnaziji; v njej so se takrat poleg knjig, ki so ostale po očetu Jakobu, seveda nahajale tudi knjige Otonove. Knjižnica ima 380 slovenskih del in zvezkov, 4 hrvaške ter 345 nemških, med njimi mnogo prevodov iz ruske, poljske in češke literature.

¹⁷ Hiši v Ivanjeh, iz katere je bil Matjaš, se je reklo: Šipkovi. Njegova sestra si je vzela Sattlerja (»Sattlerovi«).

¹⁸ Hiši v Krabonoši št. 2, kamor se je Matjaš Ploj priženil, se je reklo: Galovi (zato Jakob: Galov Javec).

¹⁹ Janez Korošec je bil doma iz Dragotince, iz Šútjove grabe (domače ime: Bižikovi). Janez Korošec in Neža sta kupila posestvo v Biserjanah od Pivarovih, ki so se pisali Sinko; ime Bižikovi se je iz Dragotince preselilo v Biserjane. (Mož Marije, rojene Koroščeve, Jakob Sinko pa ni od Pivarovih Sinkov.)

²⁰ Otmar je v 18. letu starosti umrl 13. febr. 1896 kot dijak osmega razreda gimnazije v Celju.

Nekrologi.

Prof. Gabrijel Majcen.

S 13. marca 1940 umrlim Gabrijelom Majcenom je legel v grob mož, ki je poleg mnogovrstnega drugega udejstvovanja v javnosti pomagal tudi polagati temelje Zgodovinskemu društvu v Mariboru in društvenemu slovenještajerskemu narodnemu muzeju.

Ob početkih Zgodovinskega društva v Mariboru je Majcen opravljal posel poročevalca o zgodovini mariborske okolice, Slovenskih goric in o splošni narodni slovenski zgodovini ter je s predavanji v Mariboru in po deželi propagiral idejo zgodovinske organizacije. Kot odbornik društva (1903—1912 in 1920—1921) je v prvi dobi sodeloval pri redakeiji društvenih navodil za pisanje krajevnih kronik in bil poročevalec za slovenjegoriški del krajevnega slovarja, za katerega je v času priprav za zemljevid slovenskega ozemlja s sodelovanjem Zgodovinskega društva v Mariboru zbirala gradivo Slovenska matica. Iz tega dela se je rodilo tudi navodilo za zbiranje narodopisnega blaga, ki pa ni izšlo deloma radi drugačnih nazorov, katere je zastopal prvenstveno za narodno pesem zainteresirani K. Strekelj, deloma pa radi gmotne krize, v katero je Zgodovinsko društvo zašlo po izdaji Vrazovega snopiča Časopisa. Pač pa je Majcen sam zbiral narodopisno gradivo in zapisal okoli 1000 narodnih melodij za projektirano državno izdajo narodnih pesmi, ki se nahajajo danes v Etnografskem muzeju v Ljubljani.

V Zgodovinskem društvu v Mariboru je bil med prvimi poborniki za slovenještajerski narodni muzej, zagovarjal stališče, da mora obsegati muzej poleg kulturno-zgodovinskega tudi prirodopisni oddelek, ter bil prvi dobavitelj narodopisnega gradiva: prvo narodopisno omaro, prve kolovrate, prvi plug, prve peče in prvo žensko narodno nošo je pridobil muzeju oziroma posređoval pridobitev Majcen. In ko so zbrane muzikalije 1909 omogočile otvoritev narodnega muzeja v Narodnem domu, je s F. Kovačičem in A. Stegenškom sestavljal trojico, ki je novi muzej namestila in uredila, pozneje pa skrbela za nadaljnji muzejski razvoj.

Kot zgodovinski pisatelj je Majcen obravnaval v prvi vrsti krajevno zgodovino v Podravju in Pomurju. Od prispevkov v Časopisu omenjamo posebej objavo gradiva o Uskokih v Skokah na Dravskem polju, glede njegovega ostalega — poljudno zgodovinskega in pedagoškega — pisateljevanja pa navajamo na Šlobingerjev članek v SBL in na nekrolog v Slovcnu 15. marca 1940.

Nesebično delo je opravljaj Majcen tudi na raznih drugih področjih in bil agilen delavec v slovenskih vrstah predvojnega Maribora. Dolga leta je vodil pevski zbor Slovanske čitalnice in je med drugim 1889 pripravil pevsko proslavo obletnice bitke na Kosovem polju. Kot predavatelj in voditelj kurzov je poleg zgodovine predvsem in s posebno ljubeznijo obravnaval jezikovna vprašanja in se zavzemal za gojitev pravilne materinščine. Lepo izpričuje njegovo kulturnost njegova knjižnica, v kateri je zbral tudi omembe vredne redkosti: Dalmatinovo Biblijo (ki je Kidrič ne navaja), prvo izdajo mariborskega »Malega besediša« (1789), ptujsko izdajo »Hitre inu glatke poti pruti nebesam« (1793), izvorni rokopis Volkmerjevih »Pesmi k hoshi flushbi« (1805). Omenjeno bodi še (po njegovem lastnem sporočilu), da je l. 1885. slovenska tiskarna v Mariboru svoje ime po enem izmed slovanskih prosvetiteljev (Tiskarna sv. Cirila) dobila na Majcenov predlog.

Franjo Baš.

Dr. Vladimir Travner.

14. aprila 1940 je umrl v mariborski bolnišnici na tuberkulozi sodnik okrožnega sodišča v Mariboru dr. Vladimir Travner. Rojen 8. decembra 1886 v Logatcu kot sin sodnika, je obiskoval ljudsko šolo v Ljubljani in v Novem mestu, gimnazijo v Kranju, Ljubljani in Novem mestu, po maturi 1906 pa se je posvetil pravi, katerega je študiral in končal na vseučilišču v Gradcu s promocijo 1911. Služba sodnika ga je vodila iz Gradca v Ljubljano, Gradec, Maribor, Ptuj in zopet v Maribor.

Travner, ki je kazal zanimanje za zgodovino že v višji gimnaziji, se je razvil v okolju muzeja v Ptujju, predvsem pa v Mariboru v krogu Muzejskega društva in Zgodovinskega društva s Študijsko knjižnico in z muzejskimi zbirkami v delavnega popularizatorja zgodovine. Aktivno se je začel baviti s proučevanjem zgodovine v Ptujju, kjer je objavil svoj prvi zgodovinski spis *Stari Poetovio* (Ptujski list 1921). Kakor je Travner kot človek zastopal nazore, ki so bili večinoma različni od splošnih, in kakor je predstavljal kot oseba v družbi duhovit, a svojevrsten pojav, podobno je tudi kot zgodovinar najrajši obravnaval vprašanja, o katerih je domneval, da jih običajno zgodovina zanemarja, da pa bodo zaradi svoje posebnosti zanimala povprečnega čitatelja. Za te objave je zajemal gradivo v prvi vrsti iz literature, zlasti iz starejše ter priročnikov, in njih izsledke predajal javnosti največ preko dnevnega časopisja, v manjši meri tudi preko strokovnih revij.

Takoj po svojem drugem prihodu v Maribor je postal Travner redni poročevalec Mariborčanke, Večernika, Delavske politike, Slovenca in Mariborskega koledarja, največ pa je sodeloval pri Življenju in svetu, kjer je poleg dolge vrste obletniških prispevkov iz najrazličnejših področij od historične geografije preko zgodovine do filozofije in umetnosti izdal troje obsežnejših poročil, katera ga radi posebnega gradiva in načina podajanja kažejo tudi kot človeka z vsemi njegovimi značilnimi posebnostmi; so to: *Čarovništvo in čarovniški procesi* (Žis V, VI, 1929), *Vampirji in vampirski procesi* (Žis XI, 1932) ter *Kuga na Slovenskem* (priloga Žis XV, XVI, 1934). V njih je s skoro strastno vncmo zbral podrobne ugotovitve ter jim dal zanimivo in lahko čitljivo obliko reportaže. Javnost je te njegove objave sprejela s pozornostjo in zadnjo od njih (zgodovino kuge) je tudi Travner sam smatral za svoje najpomembnejše delo. Po dejanski vrednosti pa gre prvenstvo bolj njegovim poročilom o mariborski preteklosti in njegovemu delu, ki ga je kot odbornik Muzejskega društva in Zgodovinskega društva vršil kot dobra zveza med obema odboroma ter javnostjo. Omembo zaslužijo tudi Travnerjevi stihni in epigrami, v katerih bo bodoči kulturni zgodovinar našel marsikatero dobro karakteristiko krajevnih ptujskih, zlasti pa mariborskih prilik in osebnosti.

Mariborsko preteklost je Travner načel takoj po svojem prihodu v Maribor z obravnavanjem mariborskega protestantizma (*Marburger Zeitung*, 1927-28). Za tem je objavil največ po R. G. Puffu številne krajevnozgodovinske beležke iz Maribora in mariborske okolice, med katerimi sta zgrajeni na najširši bazi v Kroniki slovenskih mest objavljena referata o Ghettu v Mariboru (II, 1935) ter o mariborskih pokopališčih (III, 1936). Z Mariborom so povezane objave o grških, rimskih in bizantinskih noveih v mariborskem muzeju (ČZN 1928, 216—23) ter o pomenu in delokrogu pokrajinskih muzejev (l. e. 246—50); iz skupnega dela z E. Baumgartnerjem pri urejevanju numizmatične zbirke v mariborskem muzeju je nastala študija o naših srednjeveških noveih (ČZN 1930, 146—81), kateri je dal vsebino Baumgartner, obliko pa Travner. Vse te Travnerjeve objave so olajšale javnosti vpogled v domačo preteklost, za katero je obstajala prej samo težje dostopna literatura; obenem pa so opozarjale vse kroge na vsebino in potrebe mariborskega muzeja, ko je postajalo vedno bolj pereče vprašanje novih muzejskih prostorov. Podobno je ob trideset-

letnici Zgodovinskega društva v Mariboru (1933) seznanil slovensko javnost z zgodovino društva in ustanov, katere je društveno delovanje rodilo.

Izven okvira glavnega Travnerjevega zgodovinskega dela stoji zunanja življenjska slika slovenskih sodnikov in državnih pravnikov (Pol stoletja društva »Pravnik«, Ljubljana 1939, 25—79), njegov labodji spis.

Franjo Baš.

Prof. dr. Ferdo Šišić.

Po smrti St. Stanojeviča je bil Ferdo Šišić nesporna centralna osebnost med jugoslovanskimi zgodovinarji. Bil je to kot človek širokega kulturnega obzorja, redke znanstvene erudicije, trajne povezanosti s tekočimi dogodki časa, fanatične delavnosti in prirojenege talenta za zgodovinarja. V skoro polstoletnem znanstvenem delu je obravnaval pač vse dobe hrvatske zgodovine ter obenem s tem prispeval k zgodovini ostalih Jugoslovancev in tako tudi Slovencev. Z razpravo o izvolitvi Ferdinanda Habsburškega za hrvatskega kralja je obdelal, rekli bi, zunanjepolitične prilike vzhodno od Slovenije, ki so dovedle do združitve obeh zemelj pod habsburško dinastijo; z dolom o zaroti zrinjskofrankopanski je podal sliko zloma stanovske moči na Hrvaškem, s čimer je bilo politično hrvatsko ozemlje v svoji notranji organizaciji približano že centralistično vladanemu slovenskemu; z obravnavanjem ilirskega gibanja je prispeval temelje tudi za vzporedna slovenska kulturnopolitična stremljenja v prvi polovici XIX. stoletja, katera je doumeval realno, kakor je to tudi pokazal na svojih zgodovinskih izvajanjih v mariborski ljudski univerzi. V teh svojih izvajanjih je gledal temelje slovenskega kulturnega razvoja v Trubarju in Prešernu. Poudaril dejstvo že razvitega lastnega knjižnega jezika in končno svojevrstno politično in socialno strukturo na Slovenskem, kateri sta dala pečat cerkev in kmet. Za poznejšo slovensko kulturno zgodovino je Šišić prispeval novo gradivo z objavo korespondence J. J. Strossmayerja, za najnovejšo politično zgodovino pa zlasti v dveh izborih zgodovinskega gradiva: v dokumentih o jadranskem vprašanju na mirovni konferenci v Parizu 1919 in v dokumentih o nastojih države Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Pa tudi neglede na predmetno povezanost je Šišić kot historiograf bil blizu tudi slovenskim zgodovinarjem, zlasti mlajšim. Temperamentnost izvajanj, združena s treznostjo in zelo pogosto tudi z izvirnostjo zamisli, ter idealno obvladovanje gradiva, s katerim je vedno in povsod podpiral vsak svoj sklep, vse to je obračalo na njegova dela upravičeno pozornost. Vzpodbudno pa je na naše zgodovinarje vplival Šišić tudi kot osebnost, s svojim neprisiljenim in živim zanimanjem za vsako, tudi za provinencialno delo, ki ga je vedno upošteval in cenil ter mu rad pomagal z nasveti. Kadar je prihajal v Maribor (večinoma na svojih potih v graške ali dunajske arhive), pa tudi pri vsakem drugem osebnem srečanju, je vedno hotel novie o mariborskih znanstvenih ustanovah in o Časopisu, ki ga je smatral za posrečeno kreacijo lokalnega zgodovinskega glasila. S simpatijami je pozdravil ustanovitev Banovinskega arhiva v Mariboru ter ga navajal na čim širše delo, zlasti tudi na vzdrževanje interesa za domačo zgodovino med najširšimi sloji; kajti če se pozabi na to, ostane vse znanstveno delo brez svojega končnega smotra. Tako se mariborske znanstvene ustanove od mrtvega Šišića ne poslavljajo samo kot od zgodovinarja, ki je posredno prispeval tudi k slovenski zgodovini, temveč obenem kot od svojega prijatelja, čigar naklonjenost jim je bila v čast, pa tudi v vzpodbudo.

Rodil se je Šišić 9. marea 1869 v Vinkovcih, umrl je 21. januarja 1940 v Zagrebu.

Franjo Baš.

Šolski svetnik Emilijan Lilek.

14. februarja 1940 je v Celju zatisnil oči dolgoletni profesor zgodovine na srednjih šolah v Dunajskem Novem mestu, Gradcu, Ljubljani, Sarajevu, Zadru in v Celju (prim. Šlebingerjev članek v SBL in Lilekov deloma avtobiografski spis Slovenski v tujini službujoči šolniki, Celje 1935), vodja celjskih nižjih gimnazijskih razredov z nemško-slovenskim učnim jezikom ter prvi jugoslovanski ravnatelj višje gimnazije v Celju, Emilijan Lilek.

Kakor se spominjajo E. Lileka številni njegovi učenci iz Bosne, bi tudi pač vsi njegovi dijaki s predvojne gimnazije v Celju podali o njem kot profesorju zgodovine sodbo, ki bi bila iz srea prihajajoč panegirik. Redko se rodi mož, ki bi bil tako ustvarjen za učitelja zgodovine, kakor je bil Lilek. Trezno in jasno je podajal snov, dogodke je kot elemente zlival v enoto z jekleno logiko, večja dogajanja pa, ki so stala v središču izvajanj, je znal izgraditi v zaokrožene slike, ki jih je podajal svojim dijakom kakor umetnik na odru; te odlike Lileka profesorja je še povzdignil prikupni glas, razodevajoč na eni strani resnost, na drugi ljubezen, ki ga je približala dijakom, da so ga spoštovali in cenili kakor očeta. Cenili še prav posebej radi nenavadno obsežnega znanja ne samo iz njegove stroke, v kateri je bil primer izrednega obvladovanja snovi, ampak tudi radi evropske razgledanosti, vsestranske kulturne profinjnosti in pazljivega upoštevanja dijaških mladostnih teženj. Lilek je obvladoval razred kakor aristokrat salon. Celjski dijak je bil na svojega Lileka ponosen in mu bil kljub pomanjkanju vsake strogosti pokoren kakor discipliniran vojak svojemu poveljniku. Težko je bilo biti prvi v izbranem učiteljskem zboru predvojne nemško-slovenske gimnazije v Celju; v očeh dijaštva je bil to Lilek, ne kot ravnatelj, temveč v prvi vrsti kot učitelj zgodovine in vzgojitelj. Bil je učitelj, ki ga je srednješolska mladina spoštovala, ljubila in poslušala ter gledala v njem vzor človeka.

Za časa službovanja v Bosni in Dalmaciji je Lilek napisal vrsto srednješolskih učbenikov zgodovine, poleg tega pa je objavljajl znanstvene zgodovinske in etnografske študije. Po upokojitvi 1924 se je razvil v še bolj plodovitega pisatelja zgodovinskih del, v katerih je zapustil javnosti svoje poglede na razna domača in srednjeevropska narodnopolitična vprašanja. Zgodovino je v teh delih postavil v službo narodnopolitične vzgoje in s tem v jugoslovanski dobi ponovil vlogo, kakor so jo dali zgodovinopisju rodoljubi preporodne dobe. V obravnavanju češke, nemške in slovenske, zlasti koroške preteklosti je poizkusil strniti pojma historičnega in prirodnega prava, aktualna v času njegove mladosti, v novem pojmu, ki bi ga mogli nazvati narodno pravo, ki bi naj bilo rezultat logičnega zgodovinskega razvoja, iz katerega bi bila eliminirana vsaka sila. Če je bilo to stališče izraz zgodovinskega gledanja iz časa narodnega preporoda, ko je Lileka pridobil za narodno idejo L. Gregorčc, pa je gledal nekatera jugoslovanska zgodovinska vprašanja, z zaroto zrinjskofrankopansko v ospredju, kot načelen narodni in liberalni revolucionar, ki ni priznaval za narodne predstavitelje stanov v fevdalni državi in je odklanjal n. pr. v Bosni političnim prilikam dobe prilagojene zgodovinskopravne težnje. V večini teh spisov je Lilek zbral obilico gradiva, ni ga pa podajal in obravnaval z vidika zgodovinsko-kritične problematike, temveč s perspektive svojega narodnopolitičnega naziranja.

Kot poštenjak in idealist je bil Lilek vzor najčistejšega rodoljuba, kot človek duha in široke izobrazbe pa primer kulturnega aristokrata. Vsebina njegove izobrazbe je bila zgodovina in s tem je Lilek potrdil pomen zgodovine za splošno izobrazbo.

Franjo Baš.

Slovstvo.

RADNÓTI ALADÁR, DIE RÖMISCHEN BRONZEGERÄTSE FASSEN VON PANNONIEN. Institut für Münzkunde und Archäologie der P. Pázmány-Universität. Budapest 1938. 4°. 220 str. + 57 priloge. (Dissertationes Pannonicae. Ser. II. No. 6.)

Za numizmatično-arheološki institut univerze v Budimpešti je značilen načrtan program, po katerem raziskuje in obelodanja starine iz območja nekdanje rimske Panonije. Tako je doslej ta zavod obdelal in strokovno publiciral med drugim rimske opečne žige, terre sigillate in zaponke. Temu sistematičnemu delu se smotrno pridružuje zaokrožen prikaz panonskega bronastega posodja, ki ga je skrbno obdelal A. Radnóti, učence prof. A. Alföldija. Njegovo delo je toliko zaslužnejše, ker je v pre mnogem oziru moral orati ledino: saj so ostankom antične bronaste produkcije arheologi začeli posvečati svojo pozornost razmeroma pozno. Večjih sistematičnih del o tej specialni arheološki panogi skoraj ni; bronasto posodje se je navadno obravnavalo površno in le mimogrede skupno z drugimi najdbami. Vzroka temu je iskati pač v dejstvu, da so bronaste najdbe relativno redke, saj je bil bron v vseh dobah izredno iskan material, ki se je dal z lahkoto prelivati iz ene oblike v drugo; bronasta livarska proizvodnja pa je bila navezana tudi na višjo kulturno raven, zato se je mogla razviti v večjem obsegu le na nekaterih mestih rimskega imperija, tako n. pr. v Kapui, Aleksandriji in po nekod v Galiji. Zanimivo je, da se je tudi na ozemlju med Dravo in Donavo bronasto livarstvo tradicionalno gojilo, zato se je moral avtor poleg tipološke, po možnosti na kronološki osnovi slončice klasifikacije ozirati predvsem na izvor posodja, kjer mu je bilo razlikovati med primarnim — uvoženim in sekundarnim — domačim blagom. Vrhu tega pa je pisec v svojem delu v polni meri upošteval razširjenost posameznih oblik in njih umetnostnozgodovinsko pomembnost.

V svoji obširni razpravi je A. Radnóti upošteval okoli 1100 posameznih primerkov posodja; večina tega gradiva doslej še ni bila publicirana. Edino V. Hoffiller je v dveh daljših člankih (Vjesnik hrv. arb. društva 1903/4 in Jahreshefte des Österr. arch. Institutes in Wien 1908) priobčil in obdelal bronasto posodje zagrebskega Narodnega muzeja, ki izhaja po večini iz Siseije, medtem ko je A. Flekler (Jahrbuch des Kais. deutschen arch. Instituts 1909) publiciral helenistično bronasto posodje iz Egyeda in ugotovil, da v panonski bronasti produkciji odsevajo vse pomembnejše umetnostne smeri tistih dob. Bronasti material iz Emone, ki je zbran v ljubljanskem Narodnem muzeju in je za pravilno presojo panonskega bronastega posodja zelo važen, misli obelati in kritično izdati prof. W. Schmid.

Držeč se formalnega vidika in v glavnem tipološke razdelitve, ki jo je o bronastem posodju podal H. Willer, obravnava avtor v 12 več ali manj obsežnih poglavjih razne vrste bronastega materiala, ki je bil najden na ozemlju nekdanje rimske Panonije; pri razvrstitvi različnih tipov iste osnovne vrste skuša pisec, kolikor mu je bilo to tehnično mogoče, upoštevati njih kronološko zapovrstnost, ki pa seveda ne more biti dokončna, zlasti še, ker se različni oblikovni tipi često pojavljajo istočasno.

Najpogostnejši posodni tip so poleg vedre poneve, ki so često zaznamovane z obrtnikovim žigom; ti žigi so za datiranje bronastega posodja prav tako važni kot terrae sigillatae za kronološko razporeditev keramike. V obsežnem poglavju (str. 9—67) obravnava avtor deset različnih tipov ponev, upoštevajoč pri tem njihove stilne značilnosti in razširjenost posameznih vrst. Kakemu namenu so služile te poneve, še ni povsem dognano; verjetno so jih uporabljali kot kuhinjsko in pivno posodo.

Zanimiva posodna vrsta so zajemalke (korčulje) in precejjevalke, ki jih pisec obravnava v naslednjem poglavju na straneh 68—81. Oba tipa sta oblikovno drug drugemu prilagojena in zelo pogostna tudi pri Germanih v severozahodni Evropi. Edini popolni primerki panonske zajemalke, ki ima ohranjeno tudi malo skodelico, izhaja iz Emone in se nahaja v ljubljanskem Narodnem muzeju.

V tretjem poglavju (str. 81—93) so obdelane daritvene skodelce (patere) z ročniki, ki tvorijo samostojno skupino bronastega posodja. Značilno je, da je bila večina pater najdena v grobiščih, in sicer po navadi skupno z vrči; podoba je, da sta vrč in patera tvorila v panonskih grobovih enotno daritveno garnituro. Odprto pa ostane prej ko slej vprašanje proveniencije tega materiala, ki izhaja po veliki večini iz do zdaj še neznanih delavnic.

Na naslednjih štirih straneh opisuje avtor krožnike in podložke, ki so zelo redka in najbolj v nemar puščana oblika antične bronaste produkcije, medtem ko predstavljajo n. pr. v srebrnem posodju ravno krožniki eno najpomembnejših oblikovnih vrst.

Poglavje na straneh 97—104 je posvečeno specialnim zajemalkam s pravokotno na posodnem robu stoječim ročajem. Te lončaste zajemalke (lat. *simpulum*, gr. *kýalos*) so se uporabljale v hogoslužju (pri libaciji; zelo mnogo so jih odkrili v grobovih), pa tudi v zasebnem življenju, kjer so služile kuhinjskim potrebam. Zanimivo je, da so vse te posode enake velikosti; zato ne bo napačna domneva, da so jih uporabljali tudi za votle mere. Dele se oblikovno v zajemalke s kratkim in v zajemalke z dolgim ročajem; poslednje so v panonskem ozemlju dokaj redke; izhajajo večinoma iz 1. in 2. stoletja po Kr. in so deloma izdelano doma, deloma pa uvožene iz gornje Italije; zlasti mnogo jih je bilo odkritih v rano romaniziranih krajih (Emona, Siscia, naselbine ob cesti Poetovio—Carnuntum).

Na straneh 105—22 so obdelana vedra, ki spadajo zaradi svoje praktične porabnosti med najbolj razširjeno vrsto rimskega bronastega posodja; tako so samo n. pr. v strugi reke Kolpe pri Sisku odkrili nad 100 primerkov. Tipološko je vedra izčrpno obdelal že omenjeni H. Willer; njegovi formalni razdelitvi sledi v glavnem tudi A. Radnóti, ki je kaj raznovrstne oblike — zanimivi sta zlasti dve vedri iz Siscije, ki sta s svojima značilnima loenjema doslej edina znana primerka te vrste na ozemlju rimske Panonije — pregledno in izčrpno opisal.

V naslednjem poglavju (str. 123—7) obravnava avtor kotle in drugo kuhinjsko posodje, ki je oblikovno zelo skromno, saj je bila za njegovo vnanjost v prvi vrsti merodajna vsakdanja praktična porabnost. Strokovne literature, ki bi ohranavala to okrasja silno revno posodje, skoraj ni; zato se je moral avtor v glavnem naslanjati le na svoje izsledke; poleg kotlov različnih osnovnih tipov, katerih vnanja oblika se zaradi svoje preizkušene praktičnosti vse do danes ni bistveno spremenila, so v tem poglavju obdelane še posode za vodo, posode s pokrovi, ki je med njimi zlasti zanimiv lonec s patentnim zapiralom, itd.

O skledah se govori na straneh 127—35, kjer podaja avtor več ali manj izčrpen opis tega važnega namiznega posodja. Tipološko sklede doslej še niso bile obdelane, arheologi so obravnavali poedine oblike le posamič brez enotnega vidika. Kakor kotli so tudi sklede po večini zelo preproste, vendar pa so med njimi tudi izvodi, ki so skrbno izdelani in okusno okrašeni. Zlasti so priljubljeni živalski motivi; tako so ročaji okrašeni z labudi, kozli, tritoni i. dr. Domovina teh tipov je Italija, ki je to svoje blago izvažala preko Akvileje in Panonije daleč na barbarski sever.

Na kratko so obdelane skodelce. Čeprav se je tega materiala mnogo našlo, meni avtor, da zaradi enostavne vnanjosti, ki je brez vsake stilne izrazitosti, ne zasluži obširnejšega opisa.

Obsežno poglavje (str. 137—56) pa je posvečeno majolikam (ročkam), ki so važne sestavine pivnih servisov. Dekoracija je po večini omejena na ročaje, tu in tam pa je tudi ostala površina pokrita z inkrustiranimi ali vrtanimi okraski. Važno vlogo so imele majolike pri hogoslužju; med daritvenim posodjem skoraj nikoli ne manjka majolik. Mnogo tipov je stalnih; ti so v teku časa le malo spremenili svojo obliko; taki stalni obliki sta majolika z deteljastim kljunom in askos. Med aski se na obravnavanih majolikah odlikujeta zlasti dva iz Polhovega Gradca; zanimive so nadalje ročke z dvodelnimi in kljunastimi iztoki; vse izhajajo večinoma iz 1. stol. po Kr. in so produkt italške kovinske obrti.

V naslednjem poglavju (str. 156—72) razpravlja pisec o vrčih, h katerim prišteva vse posode z okroglasto iztočno odprtino; tako so v tem odstavku obdelane posode zelo različne tehnike in oblike. Posebno pozornost posveča avtor reliefnim okrasom na ročajih. Prvi je vrče tipološko razvrstil Th. Schreiber. Njegovi stilni razdelitvi sledi tudi A. Radnóti, ki obravnava po vrsti amfore — med temi je izredno velik primerek iz Siseije, ki ga je, kot mnogo drugega bronastega posodja, prvi publiciral V. Hoffler —, členaste vrče itd. Zanimivi so med drugim zlasti vrči z ozkim vratom, med katerimi je najznamenitejši z dionizičnimi prizori okrašen vrč iz kraja Pécsi.

V dodatku (str. 172—4) se avtor na kratko bavi še s posodjem, ki ima obliko človeškega poprsja. Kakšnim namenom so služile te posode, se do danes še ni posrečilo zadovoljivo objasniti. Morda je najbolj verjetna razlaga, da so jih uporabljali za kadilnice. Značilno je, da jih je dobili na vsem nekdanjem rimskem teritoriju. Poprsja predstavljajo božje, mitološke in človeške tipe; od 2. stol. po Kr. pa so priljubljeni predvsem etnografski tipi, tako zlasti zamorčeva glava. Med panonskimi primerki je odlično ohranjena posoda iz Vinkovcev, ki predstavlja otroško glavo.

V posredni zvezi z Radnótijevo razpravo je članek o zgodnjem rimskim grobovih na Gradišćanskem (Frühromische Gräber von Burgenland), ki izpolnjuje ostali del zbornika. Tu je Kubitschekov učenec Alfons Barb strnjeno očrtal gradišćanska rimska grobišča s posebnim ozirom na bronasto posodje, ki so ga vsebovala.

Za obema razpravama sledi seznam najdišč panonskega bronastega posodja in stvarni register s kazalom, ki dobro služita preglednosti in porabnosti knjige. Stvarni ponazoritvi so namenjene na finem papirju tiskane priloge (I—LIV) s shematičnimi risbami in fotografskimi posnetki obravnavanega gradiva. Ravno ta ilustrativni del zbornika daje obema razpravama še posebno znanstveno vrednost: saj je med reprodukcijami mnogo materiala, ki je priobčen tu prvič.

Radnótijeva sistematična razprava predstavlja v celoti vzorno znanstveno delo, mimo katerega v bodoče ne bo mogel iti noben arheolog, ki bo hotel obravnavati to posebno stroko rimskega starinoznanstva. Važna pa je tudi za našo domačo arheologijo, saj v veliki meri upošteva in strokovno ocenjuje blago, ki je hilo pri nas izkopano in je iz večine tudi hranjeno v naših muzejih.

J. Košar.

GLAUERT GÜNTER, LANDSCHAFTSBILD UND SIEDLUNGSGANG IN EINEM ABSCHNITT DER SÜDÖSTLICHEN KALKALPEN (OSTKARAWANKEN UND STEINER ALPEN) UND SEINEN RANDGEBIETEN. Südostdeutsche Forschungen III, 457—524. München 1938.

Izbahajoč iz geografske strukture Vzhodnih Karavank in Savinjskih planin obravnava avtor kulturno sliko pokrajine, ko jo poselijo Slovenci, ugotavlja značaj slovenske poselitve, preide na nemško kolonizacijo z njeno preobrazbo pokrajinske kulture in zaključi svoja izvajanja z novoveškimi rudarstvom, ko stopi poleg srednjeveškega kmetijstva v pokrajino nov kulturnorazvojni činitelj, obrt. S posebno pozornostjo zasleduje pojave, ki bi mogli utrditi kulturni nemški značaj zemlje: krajevna in rodbinska imena, sestav prebivalstva, tipe selišč in parcelacijske posestev, pri čemer gleda v zaselkih prvotni tip slovenske vasi in pripisuje poselitev planin s samotnimi kmetijami nemškini zemljiškimi gospodom. V razpravi imamo zbrane izsledke številnih zemljepisnih in zgodovinskih študij in pohvalno moramo poudariti, da so uporabljene tudi vse v poštev prilajajoče slovenske. Posledica neenakomerne dosedanje strokovne literature je, da stoji v ospredju Glauertovih izvajanj Podjuna in Gorenjsko, za temi daleč v ozadju Mcziška in Mislinjska dolina, nekaj vmesni položaj pa zavzema Savinjska dolina z Gornjegrajskim. Metodično je delo zgrajeno na načelih, o katerih je naša literatura že poročala (GV 1938, 151—2, GMDS 1938, 162—3), v posameznostih pa ga bodo mogle dopolniti in popraviti podrobne krajevne študije, kakor je to storila n. pr. Mišičeva o Logarski dolini (ČZN 1938, 191—201). Kljub obsčrtnemu gradivu, ki ga Glauert

uporablja, je namreč gotovo, da so dosedanji njegovi izsledki s posameznih konkretnih primerov marsikje preneseni na splošnost (n. pr. gradovi kot začetki novih selišč), da prevzema ugotovitve izven obravnavanega ozemlja kot dognane tudi za to (razprostranjenost kulturnih tal v zgodnjem srednjem veku) ali da postavlja podmevc (n. pr. za 10. in 11. stoletje), ki nimajo zadostno utemeljitve v ohranjenih virih. V dobro avtorja pa moramo pri tem ugotoviti, da je to spleh značilno za veliko večino dosedanjih študij, ki z gradivom za socialno zgodovino ali pa predvsem na podlagi pomožnih disciplin obravnavajo zgodovino naselitve ali kolonizacije naše zemlje.

Franjo Baš.

WALLNER EDUARD, GISSÜBEL UND RAMSAU. München-Berlin 1940. V. 8°. 45 str. in zemljevid. (Die Flurnamen Bayerns. Herausgegeben von Joseph Schnetz. IX, 2.)

Za nas je važen prvi del te metodično vzorne razprave, oni, ki se bavi z daleč razširjenim krajevnim imenom Gissübel. Ta beseda obstaja v švabskem narečju kot apelativ v pomenu »dachgiebelartiger Gegenstand, Vordach«, hiša (pars pro toto), glava (str. 23 sl.). Etimologija ni jasna; Wallner misli na izvedenko, slično besedi »Driscübhel«, prag. V terenu bi »Gissübel« naj pomenilo predmet, ki je izpostavljen namakanju (str. 33). Na čeških tleh odgovarja v dveh primerih nemškemu Gissübel češki naziv výskyt, prikazen; to razmerje ostane nejasno (str. 20).

Na slovenskih tleh najdemo Gissübel v dveh primerih (str. 18). 1. Nad Slovensko Bistrico imamo Visole, nem. Gießkübel, toda 1265 Gyzubel, 1430 Gwesswbell, Zahn 212. Sedanja slovenska oblika se je po avtorjevem mnenju razvila iz prejšnje Gisule, kakor jo je ohranil C. Schmutz, Hist. Top. Lexikon von Steyermark, Grätz 1822, I, 490. S tem bi bil nemški izvor slov. besede dokazan. Toda obliko Gisule moramo smatrati za sumljivo. Iz gīskibl (!) — kar navaja avtor kot nemško živečo obliko — se ni moglo razviti gisule, visole; v grupi -bl- konsonant -b- ne izgine, Ranovš, Hist. Gram. II, § 97; prim. tujko tabel, tobla, m. Tafelbett. Zato moramo smatrati, da tiči v Visole osnova glagola visēti. hangen, vislē, pendens. Visole je prvotno nom. plur. maskul. *visovlje (-ane) in pomeni die Leute am Hange, Leitner. Isto tēmo imamo še v imenu naselka Visela, n. Vysolla (hat zwo ganze hieben, Kost. urb. 1624), občina Raka; visēla je tvorjeno od visēti kakor polzēla od polzēti. Vislana, jediščina v Lahovem grabnu, občine Jurklošter; iz *visovljane. Visejec, Wisaitz, vas žužemberške občine: *visēnjec. Nemški naziv, ki je pač naslonjen na domačega, pa označuje obliko terena: apelativ gissübel pomeni, kakor smo rekli: giebelartiger Gegenstand. — 2. Pri Svečini: Gisübl, 1454 am Gissübel, Zahn 212. Je to gornji zaključek dolinice, ki ima slovensko ledinsko ime Slatina. Tudi tukaj ima nemški naziv v mislih obliko terena.

J. Kelemina.

LANG ALOIS, DIE SALZBURGER LEHEN IN STEIERMARK BIS 1520. Graz 1937, 1939. 8°. VI+650 str. (Beiträge zur Erforschung steirischer Geschichtsquellen. Herausgegeben vom Historischen Verein für Steiermark. XLIII, XLIV.)

Zgodovinsko društvo za Štajersko v Gradcu se je med drugim lotilo objave srednjeveških štajerskih fevdov. Do sedaj so izšle tri edicije te vrste: objava štajerskih dednoknežjih fevdov, ki jo je priredil A. Starzer (v Beiträgen zur Erforschung steirischer Geschichtsquellen, 22. letnik, 1908), objava fevdov seckavske škofije, ki jo je oskrbel A. Lang (prav tam, 42. letnik, 1931) in končno edicija fevdov salzburške nadškofijske cerkve, ki jo je tudi priredil A. Lang (prav tam, 43. in 44. letnik, 1937—1939) in o kateri hočemo na tem mestu spregovoriti. Poznavanje, kdo in kje je kdo imel v fevd posest od salzburške cerkve, je za slovensko teritorialno zgodovino posebno važno, saj je na štajerskih tleh imel Salzburg večji del svoje posesti prav na slovenskem ozemlju, največ in najbolj strnjeno med Dravo in Muro od Vurberga navzdol do ogrsko-hrvatske meje in v Posavju od Sevnice doli do Sotle. Prav za to pokrajine nudi Langova objava posebno mnogo gradiva, pomembnega predvsem za historično topografijo, posestno ter rodbinsko zgodovino v teh krajih. Izdajatelj

je pri objavi postopal tako, da je celotno gradivo razčlenil po rodbinah, ki so imele od salzbürške nadškofijske cerkve fevde, ter pri vsaki rodbini zbral vse dostopno mu gradivo o fevdih, ki jih je ta imela od Salzburga. S takim načinom objave je olajšano posebno raziskavanje zgodovine posameznih rodbin in njihovega posestnega stanja, otežkočeno pa seveda poznavanje razporeda fevdne posesti v tem ali drugem določenem kraju ali okraju. Vendar morejo temu odpomoči občasni krajevni imeniki na koncu publikacije. Teksti niso objavljeni v celotnem besedilu, pa tudi ne v registih, sestavljenih v sedanjem jeziku, marveč v neki srednji obliki, ki meša jezik originalnega teksta z današnjo nemščino in ki deloma izpušča besede iz izvirnikov, deloma jih pa pušča nespremenjene. Vprašanje je, če je ta način objave najpravielnejši; marsikje sem opazil, da je ob krajšanju na ta način izpadlo marsikaj, kar bi želel, da bi v objavi ostalo, in da je mnogoteri tekst tako postal težje razumljiv. Tudi čitanje se mi ne zdi povsod točno, n. pr. čita izdajatelj (str. 237) »frisaccnacs« (pravilno je »fertoneas«), prav tam (str. 237): »pro quibus marcis« (pravilno je »pro qualibet marca«), str. 232 je namesto »in Liccore« pravilno »in Littore«, to je na Bregu (pri Ptujju). Takih iz grafike 14. in 15. stoletja sicer razumljivih zamenjav t in c je še več (Listowitz, pravilno Lisecowitz, Leskovec; Copolowicz, pravilno Topolowicz, Topolovec). Lokalizacija krajev in pravilna razlaga krajevnih imen je delala prireditelju marsikatero težavo; naštetih bi mogel številne primere s slovenskega ozemlja, ko kraji niso pravilno lokalizirani. Tudi se glede naših krajevnih imen drži avtor pisave, zastarale tudi v njeni nemški obliki, posnete menda iz starih avstrijskih zemljevidov in krajevnih seznamov. To so stvari v Langovi objavi salzbürških fevdov, ki jim ne moremo pritrditi.

V svoji celoti je pa objava močno zaslužna in za zgodovino naših krajev kaj pomembna. Le v nekaterih točkah bi hotel to pomembnost poudariti. Koliko novega zveemo na primer za vso one male fevdnike salzbürške cerkve, ki jim je bila naloga hraniti zemljo svojega nadškofovskega fevdnega gospoda ob državnih mejah med Muro in Dravo ter med Savo in Sotlo. Vprašanje strelcev in strelskih dvorcev ob državni meji je obogačeno z marsikaterim novim podatkom. Politika cele vrste velikih plemiških rodbin naše zemlje, v kolikor se tiče pridolivanja in kopicenja fevdov ter zaokroževanja fevdne posesti, je osvetljena od novih strani; omenjam le bogate podatke, ki jih ima Langova knjiga zbrane za fevdno posest ptujskih gospodov, celjskih grofov, Stubenberžanov, Walseejevcev, Vovbrških, da ne omenim manjših. Kot gospode iz Planinc, Podsrede, Pesničarje in številne druge. Zgodovinar Ptujja in Slovenskih gorie ho našel v Langovi objavi posebno številne nove in dragocene krajevne podatke. Za starejšo zgodovino Maribora in okolice je priobčju kratek, doslej neobjavljen zapisnik desetih, ki jih je tamkaj dajala okoli 1274 v fevd salzbürška cerkev (str. 40). — V uvodu svoje knjige se je Lang lotil nekaterih problemov iz zgodovine fevdov in fevdnikov salzbürške nadškofijske cerkve, seveda ne z namenom, da bi probleme, ki se tičejo salzbürških fevdov in fevdstva, izčrpal. Dalje je v uvodu govor o odnosu fevdnikov napram fevdnemu gospodu, o različnih vrstah fevdov, o načinu njihovega podeljevanja, pomenu in značaju, o fevdnih takсах ter fevdnih knjigah kot virih za politično, gospodarsko in socialno zgodovino; tudi so posebna poglavja posvečena obrazložitvi načina edicije in virom. Glavni viri so fevdne knjige iz 15. in začetka 16. stoletja, upoštevano so pa tudi posamezne listine, registri in urbarji, v kolikor v teh najdemo zapise o fevdni posesti. Iz graškega rokopisa, v katerem je vpisan tekst salzbürškega urbarja iz 1322. je objavljen v izvlečku zapisnik fevdov, ki jih je 1320 kupil salzbürški nadškof od gospodov iz Podsrede (str. 232 dalje), pomemben posebno za zgodovino vzhodnih Slovenskih gorie; v celoti in z nekaterimi korekturami sem ga objavil tudi v svojih urbarjih salzbürške nadškofijske cerkve (Srednjeveški urbarji za Slovenijo. I).

Zaslužna, z velikim trdom prirejena in dobrodošla Langova objava salzbürških fevdov, iz katerih moremo toliko črpati posebno za posestno, rodbinsko in krajepisno zgodovino naše zemlje, nam budi željo, da hi se objave te vrste nadaljevale. Za slovensko ozemlje hi bila med drugim posebno zaželena in važna edicija fevdnih knjig goriških in celjskih grofov (te iz dunajskega in graškega rokopisa), deželnoknežjih fevdov za Kranjsko, fevdov krške škofijske cerkve in loške fevdne knjige iz 1423.

M. K o s.

STELE FRANCÉ, PTUJSKA GORA. Izdal župni urad na Ptujski gori. 1940. 8°. 130 str.

Monografija ima namen pomagati romarju, da se poglubi v božji hram, zgodovinarja pa vpeljati v preteklost in umetnost najlepšega gotskega spomenika na Slovenskem. Izlajajoč iz dognanj prvega strokovnega raziskovalca Ptujske gore, A. Stegenška, nadaljuje in razširi Stelè njegova izvajanja ter ugotovi, da je cerkev na Ptujski gori božjepotna ustanova, zamišljena po Ulriku IV. Walseceju in izvršena po Bernardu III. Ptujskem v prvih desetletjih XV. stoletja pred letom 1421. Iz obširne analize cerkvene arhitekture (podolžna dvoravska cerkev s snopastimi stebri, svojevrstnimi mrežastimi oboki in določenim razmerjem med širino ladij ter stopnjevanjem v obokih v notranjosti, z visokimi oporniki in tremi mnogokotnimi apsidami v zunanosti) in plastike (milostna podoba, sv. Jakob, kipi na oltarju rožnega venca, Marija za oltarjem sv. Fraučiška, Marija v župnišču, reliefa Marijine smrti in sv. Treb kraljev ter angelja grbonosca) je avtor dognal, da imamo v ptujskogorski arhitekturi lu plastiki delo, ki ga je izvršila delavnica, poznana iz cerkev sv. Vida v Pragi, sv. Štefana na Dunaju in Straßengla pri Gradcu. Ptujskogorska cerkev je najjužnejša in časovno zadnja tvorba kvalitetno visoke delavnice na Dunaju, ki je s svojo štajersko podružnico razen Ptujske gore izvršila tudi plastike pri Veliki Nedelji in na Ljubčnem pri Poljčanah. Steletova duhovita in na široki razgledanosti po primerjalnem gradivu temelječa izvajanja dostojno nadaljujejo Stegenškovo delo ter s potrebno dokazilno močjo postavljajo trdne temelje za zgodovino ptujskogorske cerkve, ki je v knjigi ponazorjena s številnimi slikami. Tisk je v redu, popraviti pa je lapsus na str. 13, ki kaže sramotilni steber v Pilštanju in ne na Ptujski gori, ter na str. 55 grad Arnož pri Špilju v Ernovž.

F r a n j o B a š.

STELÉ FRANCÉ, SLOVENSKE MARIJE. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1940. 8°. 37 (+ 67) str. (Mohorjeva knjižnica. 114.)

Avtor je razdelil knjigo v dva dela. V prvem (str. 5—26) nas uvaja v zgodovino upodabljanja Marije v umetnosti, posebej na Slovenskem od srednjega veka do današnjih dni. Po motivih, ki služijo upodobitvam za osnovo, loči tri skupine: zgodovinsko, ki upodablja momente iz Marijinega življenja, ikonsko, ki je namenjena pobožnemu čiščenju in vzpodbudnemu premišljevanju, ter simbolično alegorično, ki prikazuje Marijo predvsem kot izvor milosti. Ta zgodovinska izvajanja ponazoruje drugi del knjige, ki vsebuje 64 celostranskih slik najpomembnejših slovenskih Marij, od katerih jih je 19 iz severovzhodne Slovenije (Petrovče, Nazarje, Slovenj Gradec, Hoče, Ptujska gora, Ptuj, Dornava, Velika Nedelja, Ormož, Sv. Trije kralji v Slov. goricah). Medtem ko je najstarejša upodobitev Marije na Slovenskem — na Vrzdencu — iz začetka XIV. stoletja, so najstarejše ohranjene upodobitve v Podravju iz XV. stoletja: kipi v Ormožu (1400), plastika na Ptujski gori (ok. 1410) in pri Vel. Nedelji (ok. 1420), Laib-Pfeningova slika Marijine smrti na krilnem oltarju v Ptujju (ok. 1450—60) in skoro istočasno bočka Madona Gianfrancesca da Rimini.

O vseh upodobitvah podaja avtor pojasnila zgodovinskega in ikonografskega značaja, ki so sicer kratka, a pričajo, da jih je napisal strokovnjak, ki obvladuje gradivo do potankosti. Škoda je samo, da slike niso odtisnjene na boljšem papirju.

F r a n j o G o l o b.

MRAVLJAK JOSIP, KMETSKI UPORI NA SLOVENSLEM. Maribor 1940. Samo-založba. 16°. 93 str.

V popravljenem in razširjenem ponatisku iz »Večernika« 1940 so opisani slovenski kmetjski upori od zilskega 1478 do dolenjskega kmetjskega gibanja 1809 na temelju obstoječe literature (do 1939), novo gradivo pa je podano z uvodno slovenještajerskega jurisa na jelene 1740. Mravljak gleda v kmetjskih uporih reakcijo proti preludemu izrabljanju kmetov po lastelilnih ter jih obravnava s tega vidika kot posamične in samostojne pokrajinske pojave. Ideje in gibalne sile časa pušča pri tem ob strani, kakor tudi v zvezi s temi pojavljajoče se politične tendence, za katere smatra, da so bile kot vzrok sekundarnega značaja in podzavestne. Pregled 100 Mravljaku opisanih kmetjskih gibanj kaže, da so Slovenske

gorico zemlja, ki je od vseh slovenskih pokrajin najmanj sodelovala pri kmetijskih uporih, medtem ko je bila najaktivnejša Savinjska dolina. Vsekakor dejstvo, ki ga bo moral proučiti bodoči zgodovinar. Prekmurje v Mravljakovem opisu ni upoštevano, ker zanj še nimamo potrebnih predel, ki bi to omogočala. V zvezi s tem omenjam, da imamo vsaj za XVIII. stoletje dokaze, da je prekmurski kmet tudi s silo nastopal za izboljšanje svojega položaja; tako je n. pr. 1788 prejel rogaševški župan Bertalančič 5 hatin pred vsemi z vožno tlako obvezanimi gornjelendavskimi podložniki, ker je pripravil odpor proti vožnji na Dunaj, zaukazani od gornjelendavske gosposčine, pri katerem je sodelovala vsa rogaševska občina. Podobno izražajo protest proti dejanskemu položaju prekmurskega kmeta številni fugitivi, ki jih izkazujejo prekmurski urbarji v XVII. in XVIII. stoletju in ki so uhajali z gosposčinskih posestev na Štajersko, v manjši meri pa tudi na ozemlja nove kolonizacije v Vojvodini.

Fraujo Baš.

PAHOR JOŽE, MATIJA GORJAN. Roman iz velikega upora slovenskih kmetov proti fevdalcem l. 1515. Izdala Slovenska Matica. Ljubljana 1940. 8°. 403 str.

Pričujoči referat o Pahorjevem delu nima namena presojati roman v estetskem pogledu, marveč je njegov namen samo pokazati, v koliko roman odgovarja dobi in v koliko ponazarja njeno kulturnozgodovinsko obeležje. Dasi je umetniška cena romana povsem neodvisna od zgodovinske resničnosti ali neresničnosti opisanih dogodkov, nas pri zgodovinskem romanu vendarle zanima skladnost pripovedovanja z dejanskim razvojem.

Če se najprej vprašamo, v koliko se jo znal Pahor približati dobi, ki tvori okvir vseslovenskega kmečkega upora l. 1515., moramo reči, da mu je to prilično uspelo. Pokazal je socialni in duhovni razkroj prve polovice XVI. stoletja. Boj med mladimi meščanskimi kapitalisti in med plemstvom, med trgovci in Židi (ti so bili l. 1515. izgnani iz Kranjske!), vplivi raznih sekt, šolarji z nemških univerz, vojska z Benečani in stiska zavoljo nje, ki jo pospeševala razvoj dogodkov, vse to so stvari, ki imajo podlago v resničnem razvoju življenja pri nas ob začetku novega veka. Edino, kar bi mogli očitati, je, da so te razmere ponekod preostro izrisane (n. pr. Lambergerjeva tajna plemiška organizacija) in da se nekam hitro razvijajo (spori med meščani samimi!).

Manj se je Pahor pečal s položajem kmeta pred uporom. Zdi se mi, da je upor motiviral in razvil premočno iz osebnega razvoja uporniškega voditelja, manj pa iz gospodarskega in socialnega položaja kmeta v tistih dneh, ko je uporniško razpoloženje kar viselo v zraku. Že zato, ker se je Gorjan gibal v času pred uporom skoro samo po mestu, ni v delu o kmetovem življenju in trpljenju, ki je bilo edini vzrok upora, nobene prave slike. Tudi ob nastajanju »Kmečke zveze« se kmet v svojem vsakdanjem življenju in delu skoro ne pojavi. Tako je upor, ki mu je posvečena zadnja tretjina knjige, premalo uveden, s kmetovim življenjem te dobe nas je avtor le slabo seznanil.

Glede zunanjih dogodkov ob uporih, posameznih kmečkih zborovanj, osvajanj gradov in kmečkih požarov, se je Pahor naslonil v glavnem na Mayerjevo razpravo *Der inner-österreichische Bauernkrieg des Jahres 1515* v AÖG 65, 1883. Sem ter tja je sicer datume nekoliko neverjetno presukal, a v glavnem se je dovolj točno držal Mayerjevih rezultatov. Seveda so danes tudi ti že nekoliko zastareli (gl. ČZN 34, 1939). Podoba upora je samo delna (dogodki na Dolenjskem in Štajerskem so opisani zelo natančno, na Gorenjskem manj, na Koroškem skoro nič), ker se je avtor pač držal življenjske poti glavnega junaka, Matije Gorjana.

Notranja vsebina upora je v veliki večini avtorjeva konstrukcija. V to je vnesel razno težnjo, ki so nam znane iz nemškega upora l. 1525., ki jih pa v vseslovenskem uporih l. 1515. ni bilo. Tudi za misel na razkol med kmeti (v Ljubljani, v Konjicah itd.) nimamo v aktih nobene podlage. Sicer pa je prav ta stran slovenskih kmečkih uporov skoro že povsem neobdelana. Vse pa kaže, da bo za l. 1515. obveljala Franzova sodba: »Kmetje niso zapustili tal stare pravde. O tako zelo dalekosežnih zahtevah koroških kmetov iz l. 1478.

skoro ni najti sledu. Kmetje niso hoteli revolucije.« Edino Korošci so se zopet sklicevali tudi na »božje pravo«.

Pahorjev roman ni zgodovinski roman v slogu kakega E. Ludwiga, ki hi slonel v prvi vrsti na zgodovinskih dejstvih in kjer bi stopil pisatelj iz ozadja samo pri svobodnem vezanju teh dejstev in njihovem oživiljenju. Osnova je tu dramatična biografija sholarja — uporniškega voditelja Montanara-Gorjana. Dovolj spretno so uporabljeni tako splošni ohrisi dobe kakor tudi (dasi ne najbolj vestno) časovni potek upora. Roman upora samega pa to ni, kmetovo življenje se nam vse premalo prihliza. Razvoj dogodkov jo v romanu holj delo močnega poedinca ko obupane kmečke množice, ki je bila v resnici nosilec dogodkov. Tudi kmečko stremiljenje ni podano povsem točno.

Bogo Grafenauer.

GORIČAR MAKŠ, DONESKI K POSTANKU IN PISAVI RODBINSKIH PRIIMKOV IN KRAJEVNIH IMEN MED SLOVENCII. (Separatni odtis iz Etnologa XII.) Ljubljana 1939. V. 8°. Str. 82—122.

Delo ni jezikoslovna razprava, ki bi izčrpno in metodično prikazala predmet, temveč prinaša le prispevke k zgodovini pisanja in postanka naših rodbinskih in krajevnih imen, kakor se kažejo v starejših listinah iz 17. in 18. stoletja. Gradivo je zbrano iz rojstnih, poročnih in mrliških matic po starejših župnijah v Savinjski dolini in okoli Pohorja, nekaj tudi iz urbarjev. Doneski so namenjeni jezikoslovcu in narodopiscu kot gradivo za nadaljnje raziskovanje in osvetljevanje raznih vprašanj, našel pa ho v njih to in ono tudi zgodovinar: vpis »Jerne volar na glashutach« (96) v vitanjski matriki 1719 je n. pr. nedvomna priča, da so morale biti v tamkajšnjem okolišu glažute že v tem času, torej znatno prej, ko vemo to iz drugih virov; dialektologa in historičnega gramatika bo zanimal instrumental na -oj, zabeležen na istem mestu: »Pot Planinoi«, »Pod Lipoj« (96). Ima pa pisec s spisom tudi še praktičen, narodnoobramben namen: zmotno je mišljenje, da nemški priimki med nami kažejo tudi na nemško pokolenje njih nosilcev, in krivična je praksa, da pišejo še mnoge družine svoje slovenske priimke v grdi in popačeni tuji obliki.

Izvajanje priimkov iz osnovnih besed marsikod ne drži ali pa je vsaj dvomljivo. Od kal imamo priimek Kalšek (99), ne pa tudi Kalčič in Kavčič (98); ti dve imeni sta pač od tkalec, tkalčič, prim. še Tekavčič. Žibert je pač iz krstnega imena Sieghert, ne pa iz živrt (93, 103). Zgainer, Zgeiner (98) herem Žgajnar in ne mislim pri tem na gaj. Sotošek je doma od Sotle (prim. Sotelšek, Sotovšek) in nima nič opraviti s Sotasko (99).

V etimološko razlaganje so pisec spušča le izjemoma, pa še takrat ne vedno srečno. Razlaga imena starega gradu Žovneka, Sovneka, pradomovine celjskih grofov, iz slov. Sovinjak od sova je le brezplodno ugihanje (100). Iz gradiva, ki ga prinaša Zahu, Ortsnamenhuch der Steiermark im Mittelalter, Graz 1893, se kaže avtorjevo razpravljanje brez vrednosti. Nemško ime Sannock je iz 14. stol. kopija in prevod starejšega imena Savnek. Sovnek, ki je slovenskega porekla: grad se je imenoval Savnik, Sovnik po liližnji reki Savni, Sovni, kakor so pravili v narečju današnji književni Savinji. Slovensko ohrznilo -ik, ohranjeno pri Zahnu še v listinah iz 1312 in 1347, se je v nenaglašeni poziciji zreduciralo v -ek. Tedaj so tujei v pisavi in izreki asimilirali našo končnico na svojo -eck, -ecke. Po tej poti je nastalo ime Sann-ock = Sannock.

Prav tako ne ho držalo izvajanje imen Škalec, Šalec, šaleški od besede sela (101). Mestnikov »in Schalach, Schelach« nam pač ne bo brati »in Selah, in Seleh«, kakor dela to avtor, ampak po latinski izgovarjavi »in Skalah«, kar tudi on dopušča kot možno, dasi brez prave zveze z ostalim svojim izvajanjem. Od tod ime Škalec; prehod vzglasne skupine sk- v šk- je v slovenščini pogost (glej moj Pregled slovnice, str. 22). Grad v Skalah, in Schalach je dobil po nemški asimilaciji ime Schal-eck, kar je dalo v nemških ustili Šalec. Iz tega samostalnika je nastal tudi pridevnik šaleški.

Izmed značilnosti v tvorjenju lmen omenja avtor med drugim, da se je nekdaž močno

razširjena končnica -ak nadomestila z -ek; iz Repenšak, Slomšak, Videmšak, Topolšak, Marinšak so nastala imena: Repenšek, Slomšek, Videmšek, Topolšek, Marinšek. Pisce misli, »da je ta razvoj na škodo našim priimkom zakrivila v prvi vrsti nesrečna jožefinska doba s svojim nemškovanjem in nemškutarjenjem. Naglas je potegnila s konea na predzadnji zlog ali še bolj proti začetku, samo da je ime zvenelo bolj na nemško plat. Ko je izginil krepek naglas s poslednjega zloga, se je ak umaknil nekako nehote končnici ek« (106). Toda pojavitve mlajšega obrazila -ek ni zakrivil vpliv ponemčevalne jožefinske dobe, temveč je domač jezikovni pojav, o katerega postanku in zemljepisni razširjenosti glej Ilešiča, JF XVI, 103—9.

Avtor se je lotil važnega in naporenega dela ter pokazal, da je v gradivu razgledan. Ker pa mu je za obravnavanje gradiva manjkala potrebna jezikoslovna metoda, so njegova izvajanja in razlaganja v glavnem samo plod sklepanja na osnovi matičnih zapiskov. Tako postopanje, sloneče samo na zunanjih indicijah, često odpove. Nekaj primerov sem navedel zgoraj. Sestavek je tudi miselno neenoten, ker se razpravljanje o enem problemu pretrga z obravnavanjem drugega. Zelo pomanjkljiva in za znanstveno delo kar nedopustno površna je korektura. Spričo tega je tudi objavljeno gradivo dvomljive vrednosti in ga ne moremo brez pridržkov sprejeti kot veran prepis iz izvirkov. Ponekod je dvomljivo tudi izpisovalčevo čitanje imen v matieah. Gradivo torej za znanstvenika brez primerjanja z izvirkom žal ni zanesljivo.

Ob čitanju tega donosa se nam vrivajo želje po rešitvi raznih zanimivih in važnih vprašanj naših priimkov: ureditve njihove sodobne pisave, prikaza njihovega zgodovinsko-etimološkega razvoja, osvetlitve njili pomenskega postanka, očitranja notranje migracije in določitve problematičnih tujih vplivov. Vsako izmed teh vprašanj zahteva svojo posebno razpravo, vsa skupaj pa posebno monografijo.

Stanko Bune.

GORSE MIROSLAV, DOKTOR VALENTIN ZARNIK, NARODNI BUDITELJ, PISATELJ IN POLITIK. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani 1940. 4°. 238 str. (Rokopis je pritrtil za tisk dr. Dragotin Lončar.)

Osebnost dr. Valentina Zarnika, čigar delovanje je segalo v skoro vsa področja slovenskega javnega življenja šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih let, je kakor nalašč pripravna, da se ob njej prikaže eno najzanimivejših poglavij slovenske zgodovine polpreteklega časa, tiste dobe namrcč, ko so se po dolgi pasivnosti pričele gibati slovensko množice, dobe, v kateri lahko prvič govorimo o slovenski politiki in o političnem boju, ki ni bil več stvar maloštevilnih posameznikov, ampak so ga z naraščajočim zanimanjem vsaj spremljali vedno širši krogi slovenskega naroda. Čeprav nam je ta čas po Prijateljevih razpravah v glavnih ohrisih znan, nam vendarle še manjkajo podrobnejše dopolnitve z »duševnimi profili« posameznih protagonistov, ki bi nam z ljudmi tudi dobo človeško približale. Treba bo počasi misliti tudi na sociološke osvetlitve raznih problemov, ki se nam stavijo radi protislovij in povezanosti liberalnega in nacionalnega načela ob zori našega meščanstva. Ob Zarniku, ki kot proletarski sin stopa med meščane, katerih ideologijo izmed vseh svojih tovarišev najbolje pozna in je kljub temu pripravljen k daljnosežnim kompromisom, so ti problemi posebno očitni.

Miroslav Gorše se je zadovoljil s čim vestnejšim doganjanjem dejstev iz Zarnikovega življenja. Ta dejstva je grupiral ob posameznih poglavjih Zarnikovega življenja in dela, ki jim je dal sledeče naslove: Uvod (evropski okvir dogodkov — 5 strani); Življenjepis (12 strani); Zarnikovi spisi (52 strani); »Oče slovenskih taborov« (16 strani); Poslanec kranjskega deželnega zhora (90 strani); Zarnikovo delo pri društvih (6 strani); Zarnikova vloga v »mladoslovenskem« gibanju (nekak posnetek — 13 strani). Vsakemu od teh poglavij je dodana obširna literatura. Pri tej drobni razčlenitvi snovi je bil avtor prisiljen zapustiti tok dogodkov in se vedno znova vračati na že obdelano tvarino. Na drugi strani pa je marsikaj raztreseno, kar bi človek rad imel skupaj; n. pr. označba Zarnikovega značaja.

Razna pričevanja sodobnikov bi — zbrana v celoti in opremljena z avtorjevim komentarjem — pač zaslužila skupno obdelavo. Prav tako njegovo duševno obzorje, njegova razgledanost v svetovni politiki in literaturi. Naslovi njegovih predavanj, razni citati, ki jih je Zarnik uporabljal med tekstom, primere, ki so mu prihajale na jezik, bi utegnile nuditi dragocen vpogled v njegov miselni svet.

Dvanajst strani življenjepisa, ki je skoro preveč znanstveno stvarjen, je res malo za monografijo osebnosti, ki jo avtor sam imenuje »izvirno in značilno«. Gotovo bi se dalo o Zarniku pripovedovati bolj zanimivo, ne da bi pri tem trpela znanstvena vrednost dela.

Pri razpravljanju o Zarnikovih spisih bi se dalo povedati še marsikaj, kar bi čitatelja zanimalo. Ob njegovi znameniti reportaži iz državnega zbora, ki je bila celo za Dunaj senzacija in ki je bila objavljena v vseh avstrijskih časopisih, bi veljalo povedati kaj več ko vsebino. Kak pogled na literarno višino reportaže drugod po Evropi bi pomagal opredeliti Zarnikovo pomembnost iz širših vidikov. Prav tako bi nas danes Zarnikova socialno-politična študija »Bivša pariška komuna in socializem« zanimala nekoliko bliže. Predvsem bi radi vedeli, zakaj je nekatere nauke sprejemal, druge pa zametaval.

Najobširnejše poglavje knjige je odmerjeno Zarnikovemu delu v deželnem zboru. Na 90 straneh nam avtor na široko slika razvoj slovenskih političnih bojov, v katerih je igral Zarnik eno prvih vlog. Kot vir so tu uporabljene tudi Obravnave deželnega zbora kranjskega in s tem je izkopan marsikak dogodek iz arhivov, ki doslej širšemu občinstvu niso bili dostopni.

Vsa razprava izpričuje skrbnost pri nabiranju dejstev. Mestoma pa bi se dalo kako starejše dognanje kritičneje sprejeti. O Zarnikovi vlogi pri Slovenskem Narodu bi se n. pr. avtor lahko poučil iz Tomšičevce korespondence. Prav tam bi našel tudi marsikatero misel, ki bi ga utegnila vzbuditi k večji opreznosti pri poročanju o Zarnikovem kompromisu s starimi in o slogi l. 1869/70. Avtor stoji na stališču, da bi bila Zarnikova izvolitev tudi brez »staroslovenskega« blagoslova možna in celo verjetna. Zdi se mi, da je na avtorja tu preveč vplivala Levstikova impozantna načelnost in da je premalo upošteval nekatere politične momente, predvsem pomanjkanje organizacijske in ljudje pri »Mladoslavencih«, ki so se le težko borili s popularnostjo svojih konservativnih nasprotnikov. Več kakor verjetno je, da bi imeli »Mladoslavenci« v politiki še manj uspehov, če bi bili vztrajali pri Levstikovi doslednosti.

Škoda, da knjiga ni opremljena z Zarnikovo sliko, ki bi tiska pač ne podražila preveč, a bi vendarle mnogo povedala.

Jaroslav Dolar.

MAL JOSIP, ZGODOVINA SLOVENSKEGA NARODA. III. Leto svobode in deset let reakcije (1848—1860). Zv. 12—14. (str. 635—960); IV. Pod vodstvom prvakov (1860—1890). Zv. 15. (str. 961—1080); V. Naš čas (Po l. 1890). Zv. 16. (str. 1081—1216). Izdala Družba sv. Mohorja. Celje 1934—1939. V. 80.

V nadaljevanju svojega dela je Mal sledil že uveljavljenim delovnim smernicam (prim. ČZN 1930, 107 sl.; ČZN 1934, 202 sl.) ter po njih podal problematiko predmarčne dobe, revolucijske dogodke 1848 ter Bachelov absolutizem kot izbodišče, očrtal nato politični slovenski preporod in politično diferenciacijo ter zaključil v jugoslovanski dobi z vprašanjem notranje ureditve narodne države. V primeri s prejšnjimi, pretežno gospodarsko, socialno in kulturno poudarjenimi izvajanji stopa z letom 1848. v ospredje politična zgodovina, tako da dobi Zgodovina slovenskega naroda v avstrijski ustavni in jugoslovanski dobi narodnopolitičen značaj in so ostale panoge javnega življenja kot od političnega razvoja odvisni činitelji politični zgodovini podrejeni. Za osrednji del knjige, za leta svobode in deset let reakcije, je uporabil avtor obilo arhivalnega gradiva, s katerim je ilustriral po posameznih krajih in osebnostih dobo in njena vprašanja ter to ponazoril s številnimi, večinoma izvirnimi slikami. V novejši dobi mu tako gradivo ni bilo na razpolago in podal je v njej razmere z vidika slovensko življenje obvladajočega današnjega političnega in

kulturnega javnega mnenja ter stopil v najnovejši, jugoslovanski dobi kot analist in komentator v ospredje osebno sam.

Kakor je za dobo pred 1848 upravičen gospodarski in socialni poudarek knjige, tako je za poznejšo dobo upravičen politični. Politična zgodovina je izraz celotnega reda, v katerem živi narod ali država, in če se pri nas pogosto čujejo ugovori proti politični zgodovini, je to samo posledica zamenjavanja politične zgodovine z vojaško ali pa izraz hotenja, reševati zamotane zgodovinske probleme z dialektiko in aprioristično namesto na podlagi dejstev. Politična zgodovina prikazuje najširše organizirano javno življenje, medtem ko so gospodarska, umetniška ali prosvetna stremiljenja individualna ali samo ozko organizirana in jih oživotvorijo šele politična gibanja. Po svojih temeljih je naša politična zgodovina odraz splošnega kulturnega toka od zahoda Evrope na njen vzhod, pri čemer se odraža v naših narodnopolitičnih početkih posebno močno prosvetljenstvo. Pri tem pa je temelj slovenskemu kulturnemu in političnemu življenju globlji, izgrajen v dobi reformacije, protireformacije in katoliške obnove. Izrazito politični nadaljnji temelj slovenske zgodovine je več ko poltisočletno politično sožitje s habsburškimi dednimi deželami. Na te politične in kulturne prvine slovenstva sta se naslonila prosvetljenstvo in z romantiko slovanstvo ter izgradila v idejah svobode in jugoslovanstva slovenski politični narod.

Zaradi naše narodne strukture in našemu številu odgovarjajoče svojevrstne povezanosti kulturnega, gospodarskega in političnega življenja so potekala zgodovinska dogajanja na Slovenskem v vseli mogočih izoblikah: politična ideja demokracije je dobila stanovski kmetški izraz, liberalizem kot gospodarski in politični sistem dobe je dobil kulturni pečat, ustavnost se je razvila v svojevrsten politični protestantizem svobodomiselnosti, narodnost se je enačila z jezikom, kultura pa je bila podrejena raznim panogam narodnega življenja. Narod kot vsestranska skupnost etnične enote v nasprotju z njegovo nekdanjo fevdalno stanovsko raznolikostjo se ni uveljavil, ker so bile tuje geopolitične sile na njegovem ozemlju močnejše od njegovih lastnih narodnih sil.

Slovensko zgodovino novejšee dobe, tudi politično, je obravnavala do sedaj — poleg javnih delavcev, ki so napisali spomine — v prvi vrsti literarna zgodovina. V politični zgodovini pa se svojevrstnosti slovenske zgodovine z njeno problematiko odražajo mnogo določneje ko v literarni. Šibka aktivnost slovenskih političnih zgodovinarjev za novejšo dobo je povzročila, da filozofija novejšee slovenske zgodovine kot vprašanje sploh še ni bila postavljena na dnevni red. V skladu s tem stanjem naše moderne zgodovine je Mal ponazoril preteklost s slikanjem in očitavanjem vprašanj, ki so bila sredi XIX. stoletja na dnevnem redu, ter se v glavnem omejil na to, da prikaže, kako so se tekoča vprašanja skušala rešiti ali pa zaustaviti. Tako je približal dobo preprostemu čitatelju, zgodovinarju pa podal obilo še neobjavljenega gradiva, pri čemer pa je škoda, da ni poizkušal najti načina za navajanje virov. Vidik, s katerega podaja pisatelj preteklost, je narodni program Zedinjene Slovenije, ki ostane izhodišče pisateljeve historične kritike tudi za najnovejšo dobo, ko se temu programu pridružijo načela katoliških shodov. Novejša zgodovina teče pred čitateljem kot dejanje na filuskem platnu v režiji pisatelja; široko in vsestransko tam, kjer ga obvladuje ena sama gonilna sila, n. pr. pri dobrem podajanju agrarnega vprašanja l. 1848. ali kmetške odveze; decidirano, preveč poenostavljeno in konvencionalno pa tam, kjer se problemi slovenske politične zgodovine odražajo v večji mnogovrstnosti in zapletenosti, n. pr. ob problemu K. Dežmanova, glede nemštva slovenještajerskih mest ali koroškega plehiseita. Problem K. Dežmanova je osrednji problem moderne slovenske zgodovine, prav tako kakor problem St. Vraza. Dati ta dva problema ad acta z narodno obsodbo, odgovarjajočo mnenju današnjega časa, pomeni zakrivati vprašanje, v katerem se združujejo pač vse gonilne sile nove slovenske zgodovine, domače in tuje. Problematika Dežmanova in Vraza na Slovenskem tudi še ni zaključena in bo ostala trajna, ker je izraz prehodnosti slovenske zemlje, na kateri se z našimi narodnopolitičnimi prviniami križajo smeri razvoja, ki se pretakajo od naprednejših ali močnejših kulturnih, gospodarskih in političnih torišč preko Slovenije. Tega osrednjega problema slovenske politične zgodovine so se zavedali

vsi naši veliki možje, ko so ga poizkušali rešiti politično v jugoslovanski ideji. Istočasno s tem radi modernega načina življenja trajno aktualnim vprašanjem pa je v slovensko politično zgodovino prinesla cerkev s trikotom Slomšek-Mahné-Krek stabilnost v vseh pogledih javnega dela ter s točnimi in jasnimi smernicami v kulturnem, gospodarskem in političnem življenju vpeljala med Slovence za nas tako značilno podrobno organizacijo na vseh področjih. Vzporedno s to podrobno organizacijo je potekala politična diferenciacija in poleg začetke ustavne dobe obvladujoče narodnostne ideje v političnem in jezikovnem pomenu besede so stopila v ospredje kulturna in socialna vprašanja z idejnimi temelji v enciklikah Vatikana in v socialni demokraciji. Gospodarsko življenje z moderno industrializacijo in z nastajajočim proletariatom pa je teklo svojo pot brez zadostnega interesa slovenskili narodnih voditeljev zanj, radi česar mu je posvetil tudi pisatelj manj pažnje, ko je postavil pri gospodarstvu v ospredje združništvo, podobno kakor so naši narodni voditelji upoštevali od modernih gospodarskih činiteljev kot objekt političnega zanimanja samo združništvo in železnice.

V podrobnostih navajam nekaj mest, ki zahtevajo korekture. »Kmečka hiša s slovenskega jugovzhodnega ozemlja« (str. 641) ni specifična značilnost jugovzhoda, temveč sega na sever do južnega Pohorja in na zabod do Šaleške doline; povsod jo najdemo zlasti v terciarnem gričevju, od koder je kot tip posebno znana Kocenova rojstna hiša iz druge polovice XVIII. stoletja s Hotunj. Cafova prizadevanja l. 1848. (str. 677) niso ostala popolnoma brez uspeha, ker so posredno vodila do ustanovitve ustavnega društva za Slovence in Nemce v Mariboru, ki po narodnostni zamisli spominja na istodobno celjsko narodno slogaško organizacijo. Obe ti organizaciji pa sta dokaz, da se ne morejo in ne smejo v tem času slovenještajerska mesta deklarirati za nemška. Ustavovernost ni povezana šele z decembrsko ustavo (str. 978), temveč je pojem nastal že za Belcredija. Zavest slovenske moči je — v dobi Taaffeja — rasla (str. 983), vendar samo politična na Kranjskem in prav tako politična v državnem zboru; gospodarsko in socialno pa je bilo stanje slovenskega človeka vsak dan težje, kar se je izrazilo tudi politično na zatonu XIX. stoletja. »Na Spodnjem Štajerskem so zavojevali Slovenci... leta 1867 vse kmečke volilne okraje, od katerih so leta 1874 izgubili dva sedeža na ustavoverec« (str. 988); prvo izgubo so štajerski Slovenci utrpeli že l. 1869., ko niso bile potrjene volitve dr. Dominikuša in je zaradi temu sledeče slovenske abstinence bil izvoljen namesto njega K. Seidl; dva mandata pa so izgubili l. 1870. Šuklje ni bil prvi, ki je l. 1885. vpeljal politične slode, da na njih položi volileem račune o svojem poslanskem delu (str. 995). Tako pač trdi Šuklje sam, ki ni vedel, da sta delala to že v sedemdesetih letih Prelog in za njim Radey, na Notranjskem pa je podajal Obreza v letih 1881—1884 volileem o svojem delu celo tiskana poročila. Da je izobraženstvo stremelo za neko splošno idealno svohodo (str. 994), je pravilno samo deloma za rodoljubc, kakor sta bila Št. Kočevar, pa tudi sicer izredno realni Bleiweis, ne more pa to veljati za prosvetljence, ki so gledali v svobodi aktivno gonilno silo časa, ki edina more rešiti narodnostno (n. pr. Ambrož), pa tudi družabno vprašanje (n. pr. Smrekar). Da bi bil za organizacijo taborov dal pobudo Levstik (str. 1009), je dvomljivo. Prvi tabor na Češkem se je vršil 10. maja 1868 na gori Říp. Od 11. junija do 7. julija 1868 je objavljial J. Vošnjak v Slov. narodu poročila pod naslovom »Učimo se od Čeho-Slovanov«. 25. junija je Prelog stopil v Slov. gospodarju pred javnost s konkretnim predlogom glede taborov po češkem vzoru. 30. julija vabijo prielški rodoljubi na ljutomerski tabor ter navajajo kot primer in vzor nemške in češke tabore. Levstik bi torej moral pokazati na češke tabore med 10. majem in 25. junijem 1868. Po takratnih političnih listih, po Pirjevečevih Levstikovih pismih in po Levstikovi bibliografiji v Levstikovem zborniku pa ni mogoče ugotoviti mesta, kjer bi bil Levstik to storil. Zato je pač bolj upravičeno Ulešičevo mišljenje (ČZN 1938, 178), da je J. Vošnjak, ki je bil pomladi l. 1868. na študijskem potovanju po Češkem, prinesel zamisel taborov s seboj in jo sporočil Prelogu, ki jo je kot podrobni organizator izvedel brez Levstikove pobude. Prvi slovenski deželni odborik na Štajerskem ni bil Rohič l. 1897. (str. 1108), temveč Hermann l. 1870. Oportunizem hrvatsko-

srspe koalicije ni bil edina zapreka za ustanovitev jugoslovanskega Narodnega sveta poleti 1918 (str. 1119), temveč so bile tudi načelne razlike v gledanju na najniško deklaracijo. 3. oktober kot dan, ko je bilo sklenjeno premirje na soški fronti (str. 1123), je lapsus, ki je v nasprotju s podpisom premirja 4. novembra (str. 1128); soške fronte dejansko od 24. oktobra 1917, to je od kobaridskega predora, ni bilo več; premirje v Villa Giusti je bilo sklenjeno 3. novembra ob 15. uri, sovražnosti pa so Italijani ustavili čez 24 ur (prim. Ratzenhofer, *Der Waffenstillstand von Villa Giusti und die Gefangennahme Hunderttausender*. Ponatis iz *Militärwissenschaftliche Mitteilungen* 1931, 37 sl.), torej 4. novembra. Medtem ko je to bolj kuriozna podrobnost, pa je važna orientacijska slika naše zabođne meje 1914—1920 (str. 1130), ki ni podana v redu. Meja, katero je zahtevala Italija od Avstro-Ogrske l. 1915., je proti Italiji sicer točna z izjemo Bovea, ki ga je Italija po členu 2. svojih zahtev, predloženih po vojvodi Avarni baronu Burianu, terjala za se; manjka pa označitev, da bi Trst po italijanskem predlogu postal samostojen (*La villo de Trieste avec son territoire qui sera étendu au nord jusqu' à comprendre Nabresina en la rendant ainsi limitrophe de la nouvelle frontiére italienne et en comprenant au sud les districts judiciaires actuels de Capodistria et Pirano, sera constituée en un Etat autonome et indépendant, du point de vue politique, international, militaire, législatif, financier et administratif... Diplomatiscbe Aktenstücke betreffend die Beziehungen Österreich-Ungarns zu Italien in der Zeit vom 20. Juli 1914 bis 23. Mai 1915*. Wien 1915, 132). Trst bi torej moral postati samostojen, od Avstrije in Slovencev ločen ter bi kot tak moral biti vrisan v zahtevah Italije, kar pa ni. Netočna je tudi mejna črta londonskega pakta, po katerem naj bi tekla bodoča italijanska meja od idrijskih planin... v jugoistočni smeri proti Snežniku, tako da ostanejo vsa savska kotlina in njene odbočke izven italijanskega teritorija... (Dokumenti o jadranskem vprašanju [Angleška bela knjiga]. Ljubljana 1920, 27, opomba čl. 4.); na karti pa poteka meja londonskega pakta od idrijskih hribov proti jugu na Nanos in Vremščico, od koder zaokrene skoro na vzhod na Snežnik. Podobno je s tako zvano Wilsonovo linijo, ki temelji na manifestu z dne 24. aprila 1919, katerega citiram po Šišiču (Jadransko pitanje, Zagreb 1920, 31): ... Na sjeveru in sjeveroistoku postavljene su joj (se. Italiji) potpuno prirodne granice, kao i na cijelom prostranstvu Alpa, od sjeverozapada do jugoistoka i do krajnje točke istarskog polnotoka, obuhvatajući cijelu veliku padinu, na kojoj se nalaze Trst i Pula i ostale krasne zemlje, koje je sama priroda okrenula velikom poluotoku... Wilson je v svoji liniji izpremenil v londonskem paktu predlagano smer italijanske meje s planin nad Idrijo na Snežnik v smer s planin nad Idrijo na Učko goro po razvodju Save in Soče in nato približno po razvodju med Tržaškim in Kvarnerskim zalivom. Tako se dejanski načrt Wilsonove razmejitve med Italijo in Jugoslavijo sklada po črti od Porezna na Vremščico s črto londonskega pakta v karti. Korektura Wilsonove linije je podana samo v manjšem delu, kajti največja korektura Wilsonove linije je vmesna reška državnica, katere karta ne upošteva, podobno kakor ne Trsta l. 1915. Da bi se bila na Koroškem morala ob Novem letu 1919 Lavrič in Malgaj skoro popolnoma umakniti iz dežele (str. 1133), velja samo za Lavriča v Rožu, medtem ko jo držal Malgaj Podjuno z Velikovcem kot mostiščem do pomladi l. 1919., ko je izguba teh krajev vodila v maju do Smiljanjeve ofenzive. Maistra ni povišalo v generala Narodno veče (str. 1137), temveč Narodni svet v Mariboru in prav tako niso imeli štajerski Slovenci ob prevratu opore v dobro urejeni vojaški sili (str. 1137), ker je ta štela l. novembra 1918 manj ko sto mož, temveč v narodnopolitično organizirani javnosti vse dežele ter v odločnosti in stvarnosti odgovornosti se zavedajočega vodstva.

V podajanju dogodkov in razvoja tvori podlago Malovi Zgodovini slovenskega naroda hivša vojvodina Kranjska, pri čemer pa moramo pohvalno poudariti, da se je pisatelj potrudil, da z zgodovino osrednje slovenske pokrajine poveže tudi obrobne zemlje. Preveč ob strani je ostalo edino Prekmurje, ki kliče nujno po samostojni zgodovinski obdelavi.

Kot celota je Grudnova in Malova Zgodovina slovenskega naroda izraz stanja slovenske historiografije, primer dela, ki bo služilo i znanstveniku i povpročnemu interesentu. obenem pa tudi dokaz našega narodnokulturnega hotenja in uveljavljanja. Franjo Baš.

LAH IVAN, DRUGA KNJIGA SPOMINOV. Založil odbor za postavitev nagrobnega spomenika dr. Ivanu Lahu. Ljubljana 1940. 8°. 190 str.

Naša dokaj skromna vojna memoarna literatura se je z drugim zvezkom Lahovih Spominov pomnožila za delo, v katerem se nam spretno, čeprav mnogokje preveč gostobesedno pripoveduje, kako je preživel svetovno vojno 1914—1918 pristaš revolucionarne narodno-radikalne mladine predvojnih let: najprej kot konfirirance v Ljubljani in kot interniranec v raznih taboriščih (Lipnica, Hainburg, Sitzendorf, Mittergrabern), nato kot vojak na Dunaju ter na ruski in romunski fronti, končno kot ranjenec in rekonvalescent v Pragi, kjer je tudi dočakal osvoboditve. V knjigi so razne podrobnosti, ki imajo vrednost kot dokument časa in razmer (postopanje z interniranci, rekviriranje, prehrana, začetki domače uprave), predvsem pa je delo dokument po svojem celotnem mišljenju: kot izraz in izpoved generacije, ki jo politično označujeta prelom z Avstrijo in odločna slovanska usmerjenost. Kako je ideja narodne in državne osamosvojitve v teku vojnih dogodkov in vzporedno z njimi doživljala razne peripetije, je prikazano predvsem z vidika narodnega čustvovanja. Brez konkretnije politične, socialne ali gospodarske podkrepitve, vendar je v enem oziru — kot dokumentu dobe — knjigi to celo v prid: več dokumentarne vrednosti ima nepotvoreno podajanje resničnih razmer in razpoloženj, ko bi ga imelo anahronistično politično filozofiranje, iz poznejšega razvoja projicirano nazaj, kakor se v memoarnih delih to rado dogaja.

Škoda je, da pisatelju ni bilo usojeno, da bi bil napisal svoje spomine tudi še za prvo dobo po osvoboditvi; zanimali bi nas posebno spomini na Maribor, kjer je Lah nekaj časa bil kulturni referent na magistratu in je kot tak pomagal snovati Študijsko knjižnico.

J. Glas er.

SPOMINSKI ZBORNİK SLOVENIJE ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije. Uredili dr. Jože Lavrič (gospodarstvo in socialna politika), dr. Josip Mal (upravno-politični del) in dr. Fr. Stelè (kultura in prosveta); vodja redakcije dr. Jože Lavrič; drugi souredniki: Hrvoj Maister, Janko Hlafner in Drago Potočnik. Izdala založba »Jubilej« v Ljubljani 1939. 40. 703 str. Tisk in klišejji Jugoslovanske tiskarne, grafikoni in karte: klišarna St. Deu.

Priružoča publikacija je nastala na pobudo uradnega predstavnika Slovenije, bana dr. M. Natlačen, in z njegovo gmotno podporo. Po uvodni besedi dr. A. Korošca je njen namen, da okrepi vero v naš narodni obstoj in narodno zdravje, ban dr. Natlačen pa želi, naj nas vodi k samospoznanju. V zborniku so hoteli zastopniki javne uprave dati odgovor o svojem delu in o splošnem stanju jugoslovanske Slovenije; izven banovine se ozira knjiga samo na naše izseljence.

Na zunaj ima Spominski zbornik Slovenije veliko podobnost z jubilejno knjigo Slovenci v desetletju 1918—1928, ki jo je deset let poprej izdala Leonova družba. Obe knjigi razpravljata o isti snovi in imata kar osem istih vidnejših sotrudnikov. Pri tem pa se vsebina ne ponavlja, ampak dosti srečno izpopolnjuje. Naš zbornik je snov smiselno razporedil v tri velika zaglavja: I. Upravno-politični razvoj, II. Kultura, III. Gospodarstvo in socialna politika. Zaglavja so smotrno razčlenjena in bolj vsestransko obdelana ko pri njegovem predhodniku. Članki se v veliki meri opirajo na težko dostopno uradno gradivo, ki je tu deloma že predelano, deloma razvrščeno med besedilom v obliki ponazoril, deloma pa v posebnih anonimnih sestavkih. Prvim trem delom zbornika se manj prilaga IV. del z naslovom: Oris nekaterih važnejših kulturnih in gospodarskih ustanov in podjetij. Obsega 134 strani drobnega tiska, črpa snov iz zasebnih virov in interesov in ni v ničemer popoln; niti na zunaj ne more skriti svojega pridobitnega namena. Čeprav ima tudi ta del nekatere teže dosegljive podatke, vendarle celotni sestav zbornika bolj kazi ko izpopolnjuje.

Prvi oddelek zbornika začenja v zgoščeni in prečiščeni obliki podana zemljepisna in geopolitična opredelitev Slovenije (V. Bohinec: Kje smo in kaj smo). V naslednjih dveh člankih obravnava S. Kranjec prihod Slovencev v Jugoslavijo in 20 let življenja v narodni državi. Snov sama je omogočila dozorelost samo prvemu prispevku, ki vsebuje kritičen pre-

tres vse najnovejše literature o državnopravnih načrtih med Slovenci in nudi lepo sintezo teh vprašanj; v drugem se je avtor vse bolj omejil na dolžnost vestnega kronista. Drugi članki prvega zaglavja se bavijo z vprašanji državne uprave, pokrajinske sanouprave, poročajo o pravosodnih in cerkvenih razmerah ter opisujejo stanovsko upravo v zadnji dobi.

Na šelu II. dela stoji tehten sestavek J. Turka o kulturi na splošno. Sledeči anonimni opisi šolstva in ljudske prosvete nas opozarjajo na posebno nujno kulturno delo, ki čaka obmejne kraje, kjer je največ — analfabetov. Poglavlje »Kulturna aktivnost« začenja obsežen članek C. Kranjca: Naše tiskarstvo v letih 1918—1938; avtor je spretno načel problematiko našega tiska in založništva, žal pa ni dobil od vseh strani enakomernega in enako vrednega gradiva in zato ni vsem tiskarnam enako pravičen. Ta članek dobro dopolnjuje statistični pregled slovenskih publikacij v tem razdobju (M. Pivec-Stelč). Ob omeni napredka, ki smo ga Slovenci pokazali v znanosti (Fr. Lukman), opazimo, da vprašanja poljudnega znanstva še nismo prav zgrabili; skrajni čas je, da načrtno nadaljujemo tovrstno osamosvojitve pred vplivom tujine in — da izdajamo redno bibliografijo znanstvenih del. Tako znanost kakor likovna umetnost in glasba so v zborniku dobro predstavljeni, čo v teh pregledih ne iščemo izčrpnosti in končnega vrednotenja; isto velja tudi za leposlovje, o katerem je napisal Fr. Koblar misli trajne vrednosti s smiselnim razporedom snovi in tenkočutnim označevanjem. Na kratko so dalje v zborniku označene naše kulturne ustanove: akademija znanosti in umetnosti, univerza, gledališče, muzeji, arhivi in spomeniško varstvo; poročevalci predvsem opozarjajo na opravljeno delo, mestoma pa tudi na nujne nove naloge (prim. zlasti boleče arhivsko vprašanje). Na splošno je slika slovenske kulturnosti dobro pogojeva in dokaj popolna.

Ne moremo pa reči tega brez pridržkov o III. delu zbornika: opis gospodarskih in socialnih razmer ni tako strnjen in enakomeren, motijo posebno različne metode avtorjev. Sicer so tu — kolikor morem kot nestrokovnjak o tem soditi — kar lepi pregledi našega kmetijstva, gozdarstva in lova (A. Šivic), rudarstva (L. Zupančič), industrije (A. Golia), prometa (Č. Nagodč), elektrifikacije (Fr. Ruch), denarništva in finanče (D. Potočnik, V. Murko), zdravstva in higijene (I. Pirc, V. Meršol, J. Dolžan), delavstva (F. Uratnik) in izseljenstva (Al. Kuhar), drugi članki pa so ostali zaradi pomanjkljivega dokumentiranja nekam prazni (prim. vprašanje nacionalizacije in sekvestracije tujih podjetij) ali pa prenatrpani sarih podatkov (prim. opis zasebne dobrotelnosti). Pri člankih I. Pirea bi bilo želeti, da bi potrebe obmejnih pokrajin temeljiteje označil, saj bi bil s tem tudi celoti pravičen. Prav tako bi mogel F. Uratnik z večjim poudarkom omeniti sezonsko delavstvo. Zemljepisec ho vendar tega oddelka v zborniku vesel zaradi številnih ponazoril, posebej pa še statističnega dodatka, ki hkrati nedoslednosti posameznih prispevkov lepo izravnavava. Z narodnovzgojne plati smo zadovoljni zlasti s člankom Al. Kuharja, ki izzveni v »resen opomin« in »opozorilo ob dvanajsti uri v zgodovini slovenskega naroda«.

Kar zadeva zemljevide, slikovne priloge, tisk in drugo opremo, je Spominski zbornik dostojno in celo hvalevredno oskrbljen. Tiskovnih pogršk je tu in tam sicer še nekaj ostalo, vendar smislu niso mnogo v kvar. Številke niso povsod v popolnem skladu med seboj (prim. gostoto prebivalcev, gozdno površino in zaposlenost v različnih člankih), a zopet ne v bistvenih potezah.

Dr. Stelč v zaključni besedi k zborniku naglašava, da pričujoča knjiga daje obračun, kaj smo dali Sloveni državni skupnosti, in da hoče povedati, »kakšna je bila dota, ki smo jo prinesli v novo državo, pa tudi, kako smo pomnožili v skupnem gospodarstvu svoje talente ali zakaj mogoče niso nosili sadov« (797). Priznati smemo, da Spominski zbornik temu namenu dobro ustreza.

Maks Miklavčič.

JERAJ J., SLOVENCİ IN JUGOSLAVIJA. Ljudska državljanska vzgoja. Maribor 1940. M. 8°. 77 str.

Po zamisli je pričujoče delo sorodno programatičnim narodnopolitičnim brošuram, ki so izpovedovale sodolna načela v časih narodnih bojev; se pa od teh bistveno razlikuje: medtem ko se obrača n. pr. J. Vošnjak (Slovenci, kaj čemo?) ali A. Ušeničnik (Um die

Jugoslavija) do povprečnega političnega izobraženca, je Jeraj napisal svojo ljudsko državljansko vzgojo za politični prvi razred kot državljanskovzgojni abecednik. Kot sredstva za dosego državljanskega čustvovanja se poslužuje v veliki meri zgodovine, ki zavzema dobro polovico knjige. Podana je v tradicionalnem šolskem načinu in duhu, pri čemer pa baš opis slovenskih prizadevanj za Jugoslavijo manjka.

Franjo Baš.

STATISTIČNI PREGLED ŠOLSTVA IN PROSVETE v dravski banovini za šolsko leto 1936/37, 1937/38, 1938/39. Sestavil prosvetni oddelek kraljevske banske uprave. V Ljubljani 1937, 1938, 1939. 4°. VIII + 86, VI + 98, VI + 98 str.

Kolikor se je šolska statistika v prejšnjih časih objavljala, je obsegala predvsem stalež učnega osebja; objave so temeljile na službenih podatkih, izdaje so bile službene, polslužbene ali zasebne, zlasti v oskrbi strokovnih društev. Pod Avstrijo je »Zaveza jugoslovanskih učiteljskih društev« skrbela za vsakoletni »Ročni zapisnik«, ki je poleg koledarja in zapisnika obsegal imenik ljudskih šol in njih osebja na vsem tedanjem slovenskem ozemlju (torej tudi na Koroškem, v Trstu, na Goriškem, v Istri, pa brez Prekmurja); po vojski se izdaja omejuje na dravsko banovino in po večini na upravne podatke in pripomočke. Univerzalen je »Stalež šolstva in učiteljstva ter prosvetnih in kulturnih ustanov v dravski banovini«, ki ga je l. 1934. izdal prosvetni oddelek banske uprave; v bistvu je stalež osebja vseh šol, navaja pa tudi nekaj podatkov o krajih in šolah samih. — Z letom 1936/37 pa je banska uprava pričela brez osebnega seznama izdajati tabelarne statistične pregledne vsega šolstva, od ljudskega do visokega, strokovnega itd., z vidika zunanje in notranje uprave ter s socialnega stališča (pokle staršev, učni prostori, stanovanje učiteljev) in končno vseh prosvetnih ustanov; osebje se navaja le po številu. Zbranega je v teh »pregledih« mnogo gradiva, ki je bilo doslej zakopano v arhivih šolskih uradov; vsaj številčno bo zgodovinar po tu zbranih podatkih mogel ugotoviti za to dobo stanje naše prosvete. Porabnost »pregleda« bi olajšal abecedni imenik krajev, ki jih je n. pr. pri ljudskih šolah treba iskati pod posameznimi okraji.

Tabele v »pregledu« nudijo dosti prilike za primerjanje. V obmejnem »okraju Dravograd« je število šol narastlo od 29 (s 3 podružnicami) na 33; l. 1934. je bilo za 108 razredov 94 učnih sob, l. 1939. pa 103 sobe za 123 razredov (l. 1913. je bilo le okoli 70 razredov). Navaja se, da 4 šole nimajo lastnega poslopja (Javorje, Koprivna, Selenberg, Sv. Trije kralji); Sv. Trije kralji bodo odslej odpadli, ker je Cirilmetodova družba tam zgradila šolo. — Zanesljivost statistike se večja. Za Ljubljano je v I. pregledu izkazanih 5 znanstvenih knjižnic, v II. pregledu 9, l. 1939. pa 17; v Mariboru, levi breg, je 1937 izkazana le 1 znanstvena knjižnica, 1938 in 1939 pa 6. Jasno je, da so te knjižnice vsaj po večini obstajale že prej, samo da jih statistika ni dosegla. — Lokalno poučna je primerjava delovanja obeh gledališč v Ljubljani in mariborskega: v Ljubljani je (menda za zadnjo sezono) izkazanih 431 predstav, v Mariboru 182; igralo oziroma pelo se je v Ljubljani 64 komadov, v Mariboru 25; osebja je v Ljubljani 210, v Mariboru 63, prostorov v gledališču je v Ljubljani 1376, v Mariboru 588; plačanih vstopnic v Ljubljani 152.647, v Mariboru 57.557. — Da bi v prostornini vseh muzejev v Sloveniji (330.135 m³) obvladal sam Narodni muzej v Ljubljani 300.894 m³, je pač pomota. Čeprav se ista navedba ponavlja v vseh treh letnikih; verjetno je treba eno decimtalno mesto odbiti.

Redno objavo teh »statističnih pregledov« z zadovoljstvom pozdravljamo.

Dr. Jos. Tomišek.

PIVEC-STELE MELITTA, KAZALO K ZGODOVINSKIM PUBLIKACIJAM MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO (Index des publications historique de la Société du musée de Slovénie) 1891—1939. Ljubljana 1939. 4°. 61 str.

To »Kazalo« je izdalo »Muzejsko društvo za Slovenijo« za svojo stoletnico, pri čemer se misli tudi na predhodna mu društva z drugim, ožjim imenom (Historischer Verein für Krain, Musealverein für Krain itd.), ki so z raznimi imeni (Mitteilungen, Izvestja, Carniola,

Glasnik ...) izdajala svoje strokovne publikacije in skupno izpolnila stoletje. Naše »Kazalo« zgodovinskih spisov pa ne obsega vse publicistične dobe teh društev; kajti za prvo polovico je l. 1898. izdal dr. Oskar Gratzky v Ljubljani »Repertorium zur 50jährigen Gesechiehts-schreibung Krains 1848—1898«, kjer je izžrpal dotedanje časopise predmetnih društev, pisane v nemščini, a izpustil slovenska »Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko«, ki so pričela izhajati 1891. »Kazalo« izpopolnjuje Gratzkyjevo delo glede »Izvestij« od 1891 in ga v vsem obsegu nadaljuje od 1898 dalje. Tako je delo za stoletno dobo zaokroženo, izza Gratzkyja pa v toliko nepopolno, da se »Kazalo« ne nanaša tudi na prirodoznanske spise v društvenih publikacijah, ampak velja le zgodovinskim.

Zasnova obeh preglednikov je različna. Gratzkyjev repertorij našteva najprej vse spise v abecednem redu pisateljev, glavni del pa obsega prav tako v abecednem redu, ne oziraje se na naslov posameznih spisov, njih vsebinski posnetek po ohranjenih predmetih; tako je zanj skupno zbirano njih nahajališče. Drugače »Kazalo« dr. Pivca-Stoletovc. To kazalo očitno hoče biti — in je — znanstveno; gradivo je popolno, citirano z vso točnostjo in razvrščeno po specialnih skupinah ter v njih razvojno, t. j. kronološko. Vse postavke so zaporodno numerirane, kar je praktično in na minimum skrajša na koncu dodejano skupno avtorsko kazalo, ki je potrebno, ker so pri kategorijah avtorji raztreseni. Za značnice bližijo vseskozi imena avtorjev, nikjer vsebina. To načelo je izvedeno tako dosledno, da so celo ocenjene knjige navedene po imenih ocenjevalcev, medtem ko je abecedni pregled avtorjev vključen v avtorsko kazalo na koncu sistematičnega dela, pregled ocenjenih časopisov pa se nahaja v dodatku. Dodan je tudi seznam oseb, navedenih v biografijah, pogrešamo pa seznama krajev, ki li iskanje gradiva za lokalno zgodovino zelo olajšal, in seznama slik.

Praktičnemu namenu — iskanju določenega gradiva — bi mogoče boljše ustrezalo kazalo, urejeno abecedno po podrobnih stvarnih značnicah, dasi tudi to lahko odpove. Sicer pa je absolutna dognanost in ohenem ustrežnost vsem zahtevam seveda že po stvari sami nedosegljiva, pri katerem koli načelu ureditve. Gospa avtorica našega »Kazala« se je odločila za načelo sistematične ureditve in je to načelo tudi dosledno izvedla ter opravila svoje — sicer nelvalčno, a nujno potrebno — delo z vzorno skrbnostjo in zanesljivostjo.

Dr. Jos. Tomišek.

JUG STANKO, BIBLIOGRAFIJA SLOVENSKE ZGODOVINE ZA L. 1938 IN 1939. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XXI, 74—128. Ljubljana 1940.

S to bibliografijo, ki je pobudo zanjo dalo prvo zborovanje slovenskih zgodovinarjev v Ljubljani 16. dec. 1939, se po večkratnih in daljših presledkih začenja zopet tekoče registriranje naše zgodovinske literature. Upamo, da se bo ta za smotrno delo neobhodno potrebna inventarizacija in letna bilanca vršila odslej redno, sproti in brez vrzeli ter postala pripomoček, ki ga slovensko zgodovinopisje ne bo več moglo, pa tudi ne hotelo pogrešati. Prav zato pa je tudi želeli, da li li ta pripomoček čim popolnejši in čim uporabnejši. S tega vidika naj mi bo dovoljenih nekaj pripomb.

Predvsem: kaj naj taka bibliografija beleži? Avtorjevo načelo, »da je boljše več kot premalo« (74), je v principu pač pravilno, vendar li ne smelo voditi v kopičenje brez-pomembnega balasta. Bibliografija ni sama sebi namen, ampak ima čisto praktično nalogo, da posreduje in vodi k virom. Če naj nam pri tem res služi, nas v nobenem oziru ne sme puščati na cedilu, ampak mora biti brezpogojno zanesljiva; zanesljiva ne smno v tem, da so njene navedbe formalno pravilne, ampak tudi v tem, da nas ne navaja h gradivu, ki je stvarno brez pomena in li ukvarjanje z njim liho samo tratenje časa in dela. Zato bibliografova naloga ni samo, da zbira, ampak tudi, da izbira. Prav posebno in na vsak način je izbira potrebna pri gradivu, ki se nahaja v časopisju. Jug beleži to gradivo v zelo velikem obsegu in beleži ga obenem zelo na široko, z vseni podnaslovi vred; tako glede prvega kakor glede drugega je po mojem mnenju šel predaleč. Zgodovinski prispevki v

dnevnem časopisju so le redko izvorni, podani iz prve roke — večinoma gre samo za poljudne posnetke po strokovnih razpravah ali knjigah, prilagojene časnikarskemu slogu: podane eklektično, pri tem pogosto enostransko in površno, če le mogoče s poudarkom senzacionalnosti, ki dobi svoj izraz zlasti v čisto pretiranih podnaslovih, pri tem pa brez dokumentacije in navadno celo brez navedbe vira, po katerem je članek povzet. Tako so n. pr. članki o prevratu v Mariboru, ki jih na široko navaja bibliografija na straneh 85 in 86, po večini samo slabi ekscerpti iz Maistrovih avtentičnih poročil v nekdanjem Mariborskem koledarju; kar je pisal Bt. o imenih Maribor in Ljutomer v Jutru (99 a), je zgolj posnetek po Ilesičevih razpravah v našem Časopisu; prav tako je po Časopisu posnet članek o Slomšku in Tomšiču (78 a) — izviren je v njem edino podnaslov (»Tomšič je bil soustanovitelj kat. tiskovnega društva in Cirilove tiskarne«!), ki pa kaže samo, kako popolnoma neznana je piscu obravnavana snov in kako površno je prepisoval. Itd. Čisto brez vrednosti morda tudi taki članki niso, a njihov edini pomen je v tem, da znanstvene izsledke popularizirajo; za znanstvenika samega in za nadaljnje znanstveno delo so absolutno brez cene. Zanj so nepotrebna navlaka, zato je tudi nepotrebno, da bi jih bibliografija beležila.

S tem pa seveda nočem reči, da naj bibliografija časopisja sploh ne upošteva. Obratno: ravno za gradivo, ki je zakopano v časopisju in s tem navadno zapisano pozabi, nam je bibliografija posebno potrebna. Ali nudi naj iz tega gradiva samo kritičen izbor. Upošteva naj samo članke, ki niso zgolj izvlečki in posnetki, ampak so v njih vsaj deloma tudi novi in lastni izsledki. Presoja o tem bibliografu, ki bo leto za letom v celoti zasledoval naše zgodovinske, ne bo težka; na splošno (vendar ne vedno) bodo prihajali v poštev predvsem pač podpisani članki, manj anonimni.

Drugo, glede česar se mi zdi omejitev prav tako potrebna, je način, kako se gradivo beleži. Razni časnikarsko prikrojeni podnaslovi so deloma sploh odveč (n. pr. pri Mišičevem članku o glažutah na str. 112 a: »Gespensterhafte Ruinen als letzte Ueberreste«), deloma pa bi se dali nadomestiti z mnogo krajšimi in pregantnejšimi vsebinskimi oznacami; ponekod bi se pri tem postopku dalo tudi več člankov strniti, n. pr. razna sorodna Smodičeva poročila o Ptujju na str. 105 a ali prva dva Sušnikova članka o Jesenicah na str. 89 a itd. Kjer so časopisni članki izšli pozneje v samostojnem ponatisu (n. pr. Reismanovi na str. 84 a), bi zadostovalo, da se izčrpno navedo samo ta, na prvo objavo pa se na kratko opozori v oklepaju. Enako bi se bilo treba izogniti ponavljanju tudi v takih primerih, kakor je n. pr. knjiga Pax et bonum: navedena je najprej kot celota, nato pa se kot samostojne bibliografske edinice navajajo še posamezni članki iz nje, vsak za sebe zopet opremljen s celim naslovom knjige (106 b, 107 a, 117 a); tako je z navedbami napolnjen cel stolpec — zadostovalo pa bi, da bi se tam, kjer je zabeležena knjiga kot celota, dodal (v manjšem tisku) pregled vsebine, kar bi zahtevalo par vrstic. Čemu se eno in isto delo, ki je slučajno izhajalo v snopičih, zabeležuje ločeno po teli, kakor 15. in 16. snopič Malove Zgodovine slovenskega naroda (79 b), mi je neumljivo.

Na nejasnem nas pušča bibliografija glede obsega in opredelitve snovi, ki se nanjo ozira. Nedoledno je, upoštevati umetnostno zgodovino (v samostojnem poglavju) in (v poglavju o kulturni zgodovini) glasbo in gledališče, popolnoma — torej očitveno načeloma — pa izločiti slovstveno zgodovino. Če se je zgodilo to zato, ker imajo slavisti lastno glasilo in se torej skrb za njihovo bibliografijo prepušča temu, bi morala izostati tudi umetnostna zgodovina, ker nujno spada v strokovni Zbornik, ki jo je tudi res že prinašal. Čim se odločimo za delitev dela, bi bilo treba to tudi dosledno izvesti. Mnogo bolj priporočljivo in tudi bolj v smislu namena, ki so ga zgodovinarji s svojim sklepom glede bibliografije imeli, pa bi bilo, če bi se gradivo ne drobilo, ampak se objavljalo skupno, na enem mestu, v okviru enotne bibliografije. S tem bi bilo ustrezno vsem, ki bibliografijo uporabljajo, ker je bolj priročno, iskati podatke na enem mestu ko na treh ali štirih, predstavljalo pa bi to tudi prihranek na delu, kar bi se z zamudnim pregledovanjem časopisja ne bilo treba ukvarjati za vsako panogo posebej. Razen tega pa je prav pri nas slovstvena zgodovina tako

važna in tako pomembna sestavina kulturne zgodovine in posega v toliki meri v našo zgodovino sploh, da je hrez nje količkej popolna bibliografija našega zgodovinarstva skoraj nemogoča. Z vključitvijo slovstvene zgodovine bi tudi same po sebi odpadle razne nedoslednosti in anomalije, kakor je n. pr. dejstvo, da bibliografija pač beleži (indirektno) poročilo o Kidričevi Zgodovini slovenskega slovstva in o njegovem Prešernu (119 a), ne navaja pa teh del samih, oziroma da ne navaja Zgodovine in Prešerna, pač pa istega avtorja Zoisovo korespondenco ali Marje Boršnik-Škerlakove Aškerca. Že ta primer, da je v bibliografiji izostalo tako temeljno zgodovinsko delo, kakor je Kidričeva Zgodovina slovenskega slovstva, kaže, da v principih, po katerih je sestavljena, nekaj ni v redu. V oči hode to tem bolj, ker je na drugi strani, kakor že omenjeno, bil bibliograf » prostorom do potratnosti radodaren mnogokje za gradivo, ki zabeležbe sploh ni vredno. Če bi se vse, kar je hrezpomembno, izločilo in tako prečiščeno gradivo objavilo racionalno, bi s tem prihranjeni prostor več ko zalostoval, da pride pod skupno streho naše zgodovinske bibliografije tudi slovstvena zgodovina.

Poleg teh splošnih in načelnih pripomni naj končno še dopolnim oziroma popravim nekatere podrobnosti. Od šifer in psevdonimov, ki jih avtor ni razrešil, je A. R. (78 b) pač Adolf Rihnikar, J. O. (122 a) nedvomno Janko Orožen, Styriaeus (117 a) in Job (110 b) pa [Fran]jo B[laš]. Ocene so ostale deloma nezabeležene; pogrešam poročilo o Kidričevem Zoisu (77 h) v Sodobnosti, številna poročila o Aškercu Marje Boršnik-Škerlakove (78 a). Ozvaldovo poročilo o Spominski knjigi 1888—1938 (118 a) v Obzorjih, zlasti pa obsežno polemiko, ki se je razvnela okoli Koprivčevi knjigi Kmetje včeraj in danes (100 a). Pri Jančičevi Naši zgodovini v slikah (125 a in b) je pomotoma izostal poročevalec v ČZN J. Kontler; za nemško »Maria in der Wüste« se slovensko ime ne glasi Sv. Marija v Puščavi (112 b), ampak Marija Devica v Puščavi; Travnerjev članek na str. 93 b se ne nanaša na »Kriegsgericht«, ampak na »Kreisgericht« v Mariboru.

V tehničnem oziru bi služilo preglednosti in bilo tudi stvarno utemeljeno, če bi ocene bile zabeležene z manjšim tiskom, bibliografsko samostojna dela pa s polkrepkimi naslovi. Dobrodošlo bi bilo tudi, če bi založba vsako leto dala napraviti primerno število ponatisov in s tem omogočila interesentom (n. pr. knjižnicam), da naknadno združijo več letnikov v skupno priročno pomagalo.

Janko Glaser.

SLEBINGER JANKO in MARENTIČ JANEZ, BIBLIOGRAFIJA SLOVENSKE KMETIJSKE LITERATURE V LETIH 1919—1938. V Ljubljani 1939. V. 8°. XII + 207 str. (Izdanja Kmetijske zbornice dravske hanovine. 2.)

V praznini, ki je nastala v naši bibliografiji po vojni, so edine razveseljive oaze nekatere specialne bibliografije, kakor je bila n. pr. bibliografija našega periodičnega tiska, izdana 1937 o priliki razstave slovenskega novinarstva v Ljubljani. V vrsto takih podrobnih, strokovnih pregledov spada tudi v naslovu navedena bibliografija naše novejšje kmetijske literature, ki jo je za dvajsetletnico naše državne samostojnosti izdala Kmetijska zbornica v Ljubljani, pravilno se zavedajoč, da uspešno in smotrno nadaljnje delo prečlvsam zahteva evidenco tega, kar je že bilo izvršeno doslej.

Sestavila sta knjigo skrbno in veščje naš vodišni bibliograf dr. Janko Šlebinger in ing. agr. Janez Marentič. Obsežna snov — zabeleženih je preko 10.000 člankov — je razdeljena po vsebinskih vidikih v 4 glavne dele z dodatkom in številne pododdelke, v okviru teh pa je še nadalje diferencirana s pomočjo stvarnih značnic in razdeljena v podrobne snovne skupine. Na ta način je sestavljalecma z enostavnimi tiskarskimi sredstvi (polkrepek in razprt tisk, strnjeni odstavki, žive glave) uspelo, da sta podala snov kljub ohsežnosti in mnogovrstnosti urejeno in pregledno, tako da v tem oziru delo lahko služi za vzor; z izčrpnim stvarnim kazalom, dodanim na koncu, sta avtorja uporabo knjige še olajšala.

Kot vodnik skozi kmetijsko zgodovinsko literaturo ho delo dobro služilo tudi zgodov-

vinarju. Razen knjig in člankov splošnejšega značaja (str. 4—7) ter raznih jubilejnih spisov in izvostij (9—10, 16) bo našel nekaj zgodovinskega gradiva tudi za nekatere posamezne panoge: predvsem za hmeljarstvo in pivovarstvo (64—5, 68), vinogradništvo (70), sadjarstvo (90, 109), čebolarstvo (162—3) in lov (178), manj za živinorejo (127, 147), gozdarstvo (173) in ribištvo (180); zgodovinskega značaja so seveda tudi biografski podatki o slovenskih kmetijskih strokovnjakih in pisateljih, zbrani v dodatku (185—98). Na splošno pa nam bibliografija kaže, da je naša gospodarska zgodovina obdelana razmeroma slabo in da so jo zlasti poklicni zgodovinarji gojili doslej le malo, vsckako manj, ko bi odgovarjalo njenemu pomenu.

Janko Glascer.

WESTER JOS., SPLOŠNO KAZALO ZA 40 LETNIKOV PLANINSKEGA VESTNIKA. I (1895)—XL (1940). Planinski vestnik 1940, št. 11—12. Ljubljana 1940. V. 8°. 103 str.

Četrto desetletje PV je uredništvo zaključilo s kazalom za vse dosedanje letnike. Obsežno snov jo avtor Jos. Wester, eden naših prvih planinskih pisateljev, razdelil v tri delc: v vsebinsko in avtorsko kazalo ter v kazalo ponazoril, slik in zemljevidov; ti trijo temeljni deli so zopet razčlenjeni v poglavja po snovi, oziroma po strokah tor po posameznih pokrajinah, kjer spada severovzhodna Slovenija pod Štajersko gorovje in hribovje z oddelki a) Karavanke, vzhodni del, b) Pobjorje in Kozjak in c) Ostalo Štajersko (str. 26—27). S to razdelitvijo jo Wester podal pregledno in praktično dobro uporabno sliko o objavah v dosedanjih 40 letnikih PV, ki bo dobrodošla tudi zgodovinarju, ko bo zasledoval razvoj planinstva na Slovenskem. Žal bo pri tem ugotovil izredno zaostalost severovzhodne Slovonije, ki je mnogo manj obravnavana ko severozahodna ali osrednja, kar je v zvezi s pojmovanjem planinstva in osredotočenjem turizma na visoka in srednja gorovja v polpretekli dobi, medtem ko so goriški in hriboviti naši predeli postali predmet zanimanja šele v zadnjih letih z modernim sportskim pojmovanjem turizma. Turizem je sestavni del sodobnega kulturnega življenja in naloga domačih prijateljev našega severovzhoda je, da sledijo Fr. Orožnu, J. Koprivniku, Br. Rotterju ali J. C. Oblaku in s sodolovanjem pri PV postavijo v planinskem slovstvu zaostale prodele v isto vrsto z naprednejšimi.

Franjo Baš.

BERKOPEČ OTON, ČEŠKÁ A SLOVENSKÁ LITERATURA, DIVADLO, JAZYKOZPYT A NÁRODOPIŠ V JUGOSLAVII. Bibliografie od r. 1800 do 1935. Knjby a časopisy. Praha 1940. Nákladem Slovenského ústavu. V. 8°. IX + 419 str. (Prameny k dějinám vzájomných styků slovanských. VI.)

Čeprav so mejni datum, do katerega sega knjiga (1935), ne sklada z zgodovinsko zarovo v razvoju jugoslovansko-českoslovaških medsebojnih odnosov (1938), ima Berkopčova bibliografija nosporno značaj nekakega obračuna proko dobe, ki se je 1938 zaključila, saj bi tudi tista tri leta, ki v knjigi niso upoštevana, prav tako kakor neupoštevana dola in časopisi končne slike prav gotovo ne izpremenila. Na 5 straneh predgovora nam avtor, ki ima pač edini pregled čez vso snov, podaja nekaj potez k tej sliki, ki se bo dala na podlagi zbranoga gradiva (in le to je bil namen knjige) gotovo še izpopolniti. Nobenega dvoma ni, da nudi to gradivo po svoji konkretnosti mnogo jasnejši vpogled v problematiko jugoslovansko-českoslovaških stikov, ko smo ga imeli doslej. Med najzanimivejšimi ngotovitvami, ki jih avtor navaja, je gotovo ta, da se nahajajo v prvih vrstah jugoslovansko-českoslovaških kulturnih srednikov mnogo malo znana ali sploh neznana imena. Polog posebej naštetih bi se dala iz našega ožjega okoliša omeniti še Miklavc Peter-Podravski in Ljudevit Pivko, katerih delo so nam prav v tej bibliografiji pokažo v vsej svoji obsežnosti.

Nepopolnost čeških pa tudi jugoslovanskih bibliotek in druge tožave pri sestavi take bibliografije so zadostno opravičilo za zgolj relativno popolnost dela, ki že samo po sebi dokazuje ogromno znanstveno akribijo. K dopolnitvam, ki jih je dal že B. Borko v Ljubljanskem Zvonu, bi dodal še to-le: Informator o dr. Josefu Karásku v Ljubljanskem Zvonu 1927, str. 128, ki se je podpisal s šifro D-r, ni Simon Dolar, ampak Anton Dolar; prav tako v

Njivi 1921, str. 181—2, o Karásku ni pisal Simon, ampak Anton Dolar, čeprav je po ne vem kaki pomoti podpisan Simon. Med pregledanimi časopisi in knjižnimi zbirkami pogrešam celjski Ilustrovani koledar, v katerem je bilo več člankov, ki bi jih bilo mogoče uvrstiti v bibliografijo.

Bibliografija je posebno dragocena, ker nam nudi edinstveno sliko vsega, kar se je doslej na tem področju že storilo, ter nam kaže obenem vrzeli, ki bi se dale ob načrtnem in sistematičnem delu zamašiti.

J. D.

STARE ŽALOSTNE. (Slovenske pripovedne narodne pesmi. Izbral in priredil Joža Glonar. Risbe je izvršil Miroslav Oražem.) V Ljubljani 1939 pri Akademski založbi. 16°. 248 (+ 8) str.

Med poznavalci naše narodne pesmi gro Glonarju, kar se vpogleda v gradivo tiče, pač prvo mesto. Že kot učence Murkov se je metodično in s stvarnih vidikov sezuanil z bistvom narodne poezije in z njenim znanstvenim proučevanjem, imel pa je pozneje priliko baviti se z vsem tem tudi praktično, ko je po Štrekljevi smrti nadaljeval in zaključil kritično izdajo slovenskih narodnih pesmi ter v obširnem predgovoru zadnjega zvezka tudi programatično načel vrsto problemov, ki se tega predmeta tičejo; kot uredniku te izdajo in pozneje kot bibliotekarju osrednaje slovensko knjižnice so mu prišli v roke več ali manj vsi važnejši zapisi naših narodnih pesmi in tako mu je bilo omogočeno, da zajema, če že ne neposredno iz vira, pa vsaj iz polnega.

Na tej osnovi so nastale tudi »Stare žalostne«. Zbirka ni samo izvleček iz Štreklja (čeprav se nauj kot na temeljno izdajo slovenskih narodnih pesmi opira seveda v prvi vrsti), ampak objavlja mnogo gradiva tudi neposredno iz raznih rokopisov, večinoma starih, ki so nastali pred približno sto leti in se sedaj hranijo v Univerzitetni biblioteki v Ljubljani. Z objavo tega doslej neznanega gradiva, ki vsebuje marsikaj motivno (pesmi o galjotih) in deloma tudi pesniško zanimivega in omembe vrednega (Mavrca, Mrtvaška kost), je knjižnica postala več ko samo izbor: postala je stvarno dopolnilo Štreklja, neobhodno potrebno vsakemu, kdor se pri nas za narodno pesem zanima.

Obsega 103 pesmi, med temi 30 variant. Razvrščena je snov v glavnem kronološko in grupirana v šest skupin, ki pa vsebinsko niso posebej označene (in bi jim deloma enotnih označb tudi ne bilo lahko najti), ampak so samo diskretno nakazane z vinjetami na začetku vsake skupine. V prvih treh skupinah prevladujejo snovi, ki se jih očitno drži še duh srednjega veka, v četrtem se obravnavajo motivi izgubljenega devištva in nezakonskega materinstva ter dece siročadi, nato sledo raznovrstni motivi, med njimi socialni in v raznih izoblikah (deloma tudi izrastkih) ljubezenski, zaključuje pa se zbirka s tako zvanimi »slovesic«, torej več ali manj sodobnimi proizvodi.

Kakor jo pričakovati že po naslovu, so pesmi po večini tragičnega značaja. Glavno gibalno v njih je ljubezen, z najrazličnejšimi, iz nje nastajajočimi konflikti: prešuštvo in nezvestoba (str. 9, 10, 14, 25, 50, 176, 180, 181, 183, 185), ljubezen med gospodom in ljubico (27, 30, 131), med grofinjico in pobičem (38), rivaliteta med ženo in ljubico (30, 33, 131), ljubosumnost (53, 77, 79, 80, 226, 229, 231), maščevanje fanta (dekleta) (80, 104, 110, 111), izgubljeno devištvo (109, 161), detomor (116, 117, 119, 121, 122, 124, 125, 129), ljubezen med bratom in sestro (159), žena papeževa (176), samomor zaradi prepovedano ljubezni (188, 190, 192, 194), združitev po smrti (214, 217); vsaj posredno spadajo v to območje tudi še motivi, kakor so: Rošlin in Verjanko (23), Lepa Vida (48), tašča umori snaho (64), brat umori sestri ženina (70, 75), sestra umori sestro (45, 77, 79), mož razbojnik (eigan) (36, 92, 94, 96, 151, 154), Turkova (vragova) nevesta (100, 102), v deveto deželo omožena (80, 88, 94), kazen za izbirljivko (163), kazen za hudo ženo (172) in morda še kaj. Odnosa med starši in otroki se tičejo (razen že omenjenih o materinstvu): skrb umrlih staršev za preostalo deco (15, 25, 131), mati prekolne otroke (102, 136), mačeha (133, 134), oče ustrelji sina (232 — pač slučajen motiv in zgolj anekdotičnega značaja). Razmeroma manj številni so motivi, ki se nanašajo na sožitje izven krvnih vezi, na odnose do drugih soljudi in do sveta

splohi: junaštvo (5, 19), smrt v vojski (15, 17), pretepaštvo (54, 58, 61, 214), tlačanstvo (138, 140, 142, 144), kazen za razne pregrehe socialnega in verskega značaja (113, 114, 140, 142, 145, 196, 198, 202, 203, 204, 206, 209, 211), izpričana nedolžnost (165, 169), vera v milost trpljenja (41), vera v usojenost (174), smrt vsem namenjena (146, 148, 149, 150, 221, 224, 225, 236), smrt potrebna (155). Seveda v pesmih motivi niso vedno tako oddeljeni in ločeni drug od drugega — marsikje se prepletajo; kar je v eni pesmi glavno in vodilno, je drugod samo podrejen detajl in obratno. Zgodbe, ki nam jih ljudski pevci pripoveduje, da z njimi ilustrira navedene motive, so na splošno primitivne, po večini precej krvave, včasih že kar abstruzne. Gospod svoji ljubici na ljubo umori svoja dva sina in odreže svoji ženi prsi, brat ubije sestro, ker se mu noče vdati, ljubosumen fant zakolje ljubico, nezakonska mati na okruten način umori otroka itd. Temu primerne so tudi kazni: največkrat je krvnik, ki jemlje »glav'ce preč«, možje mečejo svoje nezveste žene skozi okno v morje ali prepad, celo ludoba pride in odnese grešnico »na dno pckla« (129). Več ko trideset pesmi se konča s smrtjo.

Mnogo je v pesmih podrobnosti, ki so zanimive kot zgodovinske in narodopisne reminiscence, kot usedlina časov in razmer, v katerih so pesmi nastale. Ohranjen je v njih spomin na Španijo, Turke, Pegama, kralja Matjaža, prav tako pa tudi na srednjeveške gradove in ječe, na galjote, med katerimi se omenja celo ženska (54), na »ribto«, »trančo«, roparje, rokovnjače. Narodopisec bodo poleg raznih vraž in čarovnij, kakor so koren-lečen in čaji, s katerimi dekleta zavdajajo ošabnim ali nezvestim fantom, še posebej zanimali n. pr. podatki o narodni noši (56, 58, 215). Našel pa bo zanimivosti tudi še marsikdo drug. Književni zgodovinar n. pr. se ho ob usodi zakrknjene grešnice, ki je zemlja noč »v sebi držati« (201), spomnil Prešerna, ob razbojniku, ki ujame pastirčka in ga »prijbije« v travljišče (197), pa zgodbe o zavrženem človeku v Cankarjevi Nini. Itd.

Zgovoren dokument pa so pesmi tudi po svojem celotnem značaju, kot izraz miselnosti in sploh duševnosti našega človeka. Vodilo bi predaleč, ko bi hoteli analizirati v tem oziru zbirko podrobno (tudi bi za sistematično analizo bilo treba vzeti kot osnovo celotno Štrekljevo izdajo) — vendar nam že gornji bežni pregled vsebine nakazuje obenem tudi idejni svet naše narodne pesmi vsaj v glavnih in najznačilnejših potezah. Kot na morda najbistvenejše opozarjam, kako močno (čeprav samo podzavedno in ne naravnost) se v značaju naše narodne pesmi zreali naša usoda: usoda majhnega in k tlom pritiskanega človeka in naroda, ki je stoletja bil nesvoboden in nesamostojen in mu zato ni bilo možno, da živi polno in neokrnjeno ter enakomerno in skladno razvije vse od prirode mu dane moči in sposobnosti. Šele s tega vidika nam to in ono, kar na prvi pogled preseneča in se zdi morda celo protislovno, postane umljivo. Tako recimo dejstvo, da naša narodna epika kljub osebnim pogumnosti našega človeka (ki se kaže mestoma tudi v pesmih, n. pr. o Boltetu) skorajda ne pozna junaštva, čeprav bi v starih pripovednih pesmih pričakovali to kot enega glavnih motivov; in še kolikor ga pozna, so njegovi nositelji tujei: Lambergar, mladi Marko — kakor je tujee tudi naš narodni junak kralj Matjaž (ki pa v naši zbirki nastopa samo kot Don Juan). Dolgotrajna politična nesamostojnost, ki nam velikih junaških dejanj za lastno usodo sploh ni dopuščala, je v teku stoletij junaštvo kot izraz kolektivne volje in borbenosti za skupnost v zavesti našega človeka očitno skoraj povsem zabrisala. Značilno je v tem oziru, da n. pr. kmečki upori, ta izjemni pojav našega aktivizma, v narodni pesmi sploh niso našli glasnika. Sega pa to še mnogo globlje in dalje: čeprav gre za epske pesmi, torej za področje dejanj, se kaže v njih človek (vsaj naš človek) bolj od pasivne ko od aktivne strani. Tisti, ki nastopa aktivno in se svobodno afirmira, je »gospod«; človek ljudstva ostaja skoraj brez izjeme v vlogi podrejenosti. Tudi njegova etična zavest, ki je na splošno sicer živa in globoka in ki kot taka predstavlja nedvomno pozitivno vrednoto v pesmih, se javlja predvsem kot izraz pasivnosti: kot pripravljenost za prenašanje trpljenja, kot prepričanje, da nas za greh čaka kazen. Skoraj popolnoma pa manjka gibal iz nasprotne sfere duševnosti, kakor so recimo odločnost, zaupanje v sebe, ponos.

Morda je slika, kakor nam jo dajejo »Stare žalostne«, nekoliko enostranska, ker je

urednik izbiral predvsem to, kar je v narodni pesmi mračnega, mestoma tudi boleznega, ni pa upošteval njenih svetlejših strani. A hodi že temu kakor koli — nedvomno je eno: knjižica sili k razmišljanju in zasluži v tem oziru vso pozornost, čeprav misli, ki jih zbuja, niso povsod razveseljive.

Drugo vprašanje pa je, ali izdaja v pričujoči redakeiji tudi odgovarja namenu, ki ga ima pač v prvi vrsti. Izšla je v zbirki naših klasikov, kot nadaljevanje Prešerna in Gregorčiča, v enaki opremi in visoki nakladi (5000) — torej nedvomno z namenom, da nam poda iz naše narodne pesni izbor najboljšega in nam glede nje postano nekak vadecemum. Žal takega klasičnega in končno veljavnega izbora po mojem mnenju »Stare žalostne« ne predstavljajo. Preveč je bil urednik samo folklorist in premalo je upošteval eno: da narodna pesem ni samo narodna, ampak je tudi — pesem. Urednikova težnja, da bodi gradivo čim pristnejše in za narodno poezijo čim značilnejše, je sama po sebi sicer pravilna, vendar bi pri izdaji, kakor je naša, ne smela biti edina; v enaki meri in vzporedno s tem bi si bil urednik moral prizadevati, da hodi gradivo tudi pesniško čim bolj zadovoljivo. V tem oziru se mi zdi, da je njegova vneema za variante, ki jih je našel v starih, še neobjavljenih rokopisih, marsikje šla dalje, ko se da to spraviti v sklad z namenom izdaje. Ne vem n. pr., ali je bilo res potrebno in primerno, pri vrsti pesmi zavreči obdelave naših prvih zapisovalcev in prepesnjevalcev ter te splošno znane obdelave, sprejete tako rekoč že v kánon naše poezije, izpodrivati z neznanimi, večinoma pesniško manj vrednimi, mestoma tudi vsebinsko pomanjkljivejšimi zapisi, kakor sta n. pr. obe varianti Sončice in Zarje (77 in 79), namesto katerih bi Valjavčev zapis (Štrekelj, št. 72) sam podajal motiv mnogo bolj jasno in bolj izčrpno, ali Poljska kraljica (46) z očitno deformiranim osrednjim delom (srečanje obeh kraljic), ki že itak temno in zagonetno pesem dela še zagonetnejšo, ali okrnjena Grofovska hči (38), ki je nedvomno slabša ko Grofov pače (Štrekelj, št. 116), ali neokusna verzija Sirote Jerice (133) itd. Povrhu pa je marsikje še vprašanje, ali so sprejeti teksti sploh kaj pristnejši od tistih, ki jih je urednik zavrgel. Koliko smemo na splošno zaupati zapisom narodnih pesmi, nas dovolj zgovorno opozarja pohliška »postranska pišalka« (126) v Kastelčevem zapisu iz l. 1838. Nehote pa nas potrjuje v tej skepsi celo urednik sam, ko je dve ali tri pesmi, predvsem Mlado Zoro I. — kontaminiral: ker je zapis, ki ga je (v težnji po pristnosti) vzel za osnovo, nepopoln, je bil prisiljen, dopolniti ga po (sicer zavrnemem) zapisu Žaklja-Ledinskega! Ali bi bila pesem manj pristna, če li jo bil prevzel v celoti po Ledinskem? Tako se nam še večjke vsiljujejo dvomi, zlasti, ko vidimo, da so urednikov princip dosledno sploh ni dal izvesti. Mirno stoji v zbirki n. pr. del Prešernovih prepesnitev (Smrt kralja Matjaža II., Nesrečni lovec...) — z začudenjem pa se vprašujemo, kje je ostala njegova Lepa Vida, kje njegov Rošlin in Verjauko. Res da ju je Prešernu močno predelal — ali nič manj ni predelal pesmi, ki jih je urednik sprejel. In nič manj ni predelana n. pr. Lakomna krčmarica, kakor je beremo na str. 211. Če je v zbirki bilo prostora za to Hicin-gerjevo predelavo (in to celo poleg treh podobnih inačice istega motiva!), bi smeli pač pričakovati, da se ista pravica ne bo kratila — Prešernu.

Nekatero pesmi so objavljene, kakor že omenjeno, v več podobnih inačicah. V ljudski, bolj za uživanje ko za študij namenjeni izdaji se mi zdi to ne samo odveč, ampak celo zgrešeno. Čemu nam n. pr. motiv Fekonje (umor dekleta zaradi ljubosumnosti) kar v treh variantah? Ali že uvedena Lakomna krčmarica celo v štirih? Koristnejše bi bilo in mnogo več bi zbirka lahko nudila bralcu, če bi namesto takih variant stali v njej rajši še drugi, novi motivi. Saj jih je lepa vrsta, ki bi v zbirki naše narodne epike nikakor ne smeli manjkati. Nr. pr.: Mrtvec pride po ljubico (Štrekelj, št. 61), Godec pred peklom (z zanimivim motivom »potnik star, sam večni Bog« in z »igreem« — Štrekelj, št. 64 b), Grešnik bolan se obhaja (Štrekelj, št. 303), Otrokova duša so pokori (Štrekelj, št. 371), razni legendarni motivi, kakor Jezus zibau (Štrekelj, št. 430), Skrb za dete brez matere (Štrekelj, št. 482), Jezus in svet noseča riba (Štrekelj, št. 492), Marija in brodnik (Štrekelj, št. 523), mistična Sveti raj pometajoča deklica (Štrekelj, št. 886), nekateri živalski motivi itd. Med »žalostne« sicer del teh pesmi res ne spada, a če so izostale zaradi tega, bi bilo

pač pravilnejše, da bi se bil prilagodil naslov vsebini, ne pa obratno. Kajti za samostojen zvezek je »nežalostni« premalo, med lirске jih večji del ni mogoče uvrstiti — ali vaj torej ostanejo splob neupoštevane? In vendar so med njimi stvari, v katerih je več starinskega ko v marsičem, kar je Glonar sprejel, in ki bi zbirko nedvomno obogatilo, tako v pesniškem kakor tudi v motivnem oziru. Tako bi n. pr. Marija in brodnik kot motiv kaznovane trdosrčnosti spadala v izbor naše narodne epike pač mnogo bolj ko razne variante Lakomne krčmarice. Prav tako, da navedem še en primer, Otrokova duša se pokori, mogoče naša najintimnejša in najgloblja pesem o materi in otroku, ki jo pogrešam še posebno nerad, ker bi ji poleg številno zastopanega motiva matere-detomoriške šlo mesto ne samo zaradi njene etične in estetske vrednosti, ampak tudi kot dobrodošlemu in celo potrebnemu dopolnilu.

Še pravilnejše pa bi bilo morda, ko bi se bil vsebinski okvir tako razširil, da bi se bile upoštevale splob vse vrste narodnih pesmi, poleg epskih tudi lirске. Samo na ta način bi bilo mogoče, napolniti knjižico res s kvalitetnim gradivom, se izogniti motečemu ponavljanju ter sestaviti zbirko, ki bi bila zares autologija in ki bi jo upravičeno lahko postavili v vrsto naše klasične poezije. In tudi kot zrcalo našega narodnega značaja bi knjižica šele v taki širši in vse panoge obsegajoči zasnovi dobila pravo veljavo.

Še nečesa pogrešam, brez česar bi ljudska izdaja pač ne smela biti: vsaj najnujnejšega komentarja. So v pesmih izrazi in situacije, ki jih nepoučen bralec prav gotovo ne bo razumel. Zato bi stvarna pojasnila bila vsaj tako dobrodošla in potrebna, kakor so dodane bibliografske navedbe — za večino bralcev pa najbrž še mnogo bolj. Najmanj, kar bi bil moral v tem oziru urednik storiti, je bilo, da opozori vsaj na eventualno literaturo. A še to je storil le zelo pomanjkljivo in nedosledno: pač navaja Žigona in Pirjevca, niti z besedo pa ne omenja n. pr. Grafenauerjevih študij, čeprav bi hih lahko pojasnil z njimi nekatera mesta, ki so pojasnila posebno potrebna.

Hvalevredno je, da se je lotil izdaje znanstvenik-veščak, ali prav zaradi tega je bil tem bolj dolžen, da svoje znanje dá bralcu tudi v resnici in v čim večjem obsegu na razpolago. Da tega ni storil v večji meri, mi je ob sicer prikupni knjižici resnično žal.

Janko Glaser.

NAŠA PESEM V PODRAVJU. 18 ljudskih napevov s slovenskega severa, predvsem s Pohorja in njegove okolice. Za moški zbor priredil Vasilij Mirk. Izdaja in tisk Mariborske tiskarne. (Maribor 1939.) V. 8°. (2)+21 str.

V nasprotju z večino izdaj naših narodnih pesmi hoče biti pričujoča izdaja zbirka ljudskih napevov. Ali se pojma »ljudski« in »narodni« ne krijeta? Podoba je, da je pojem »ljudski« podrejen pojmu »narodni«: ima značaj krajevnosti, predvsem v snovnem oziru, neredko pa v zvezi s tem tudi glede na poreklo, kot produkt krajevnih ljudskih pevcev. Kot takega srečujemo v naši zbirki pohorskega pevec Jurija Vodovnika; pa tudi drugače so pesmi po večini z območja Poltorja, medtem ko je ostalo Podravje zaotopano samo z eno prleško in eno prekmursko. Imajo pa vse pesmi svojski značaj: vsebinsko jim je osnovni ton vedrost, zadovoljnost in šegavost, jezikovno pa očitujejo — z izjemo omenjenih dveh — govoricu južnega Pohorja z zanimivimi lokalizmi.

Muzikalno pesmi ne kažejo niti posebne enotnosti niti kakih izrazitih posebnosti. Napevi imajo enodelno in dvodelno pesemsko obliko in so večinoma zgrajeni iz dvotaktnih motivov, nekateri celo iz enega samega motiva. V dvodelnih primerih ni toliko izrazit melodični kot ritmični kontrast, ki je posebno jak pri Vodovnikovih »Veseli kmetič« in »O sedanjem času«. Ti dve pesmi imata poleg »Vesele vigredi« celo trodelno zasnovo, kar upravičuje domnevo, da je tudi slednja pesem morebiti Vodovnikovega izvora. Domnevo potrjuje tudi močen odklon melodije v subdominantno območje, ki je v taki meri v ljudskih pesmih redek. Melodično so napevi dokaj raznoliki, tako glede ambitusa kakor ritmičnega ustroja. Saj ne preseže melodija v dveh napevih niti kvarte oziroma kvinte, medtem ko doseže v drugih celo undecimo in tredecimo, kar nekoliko spominja na alpsko melodično

dikejjo. V ritmičnem oziru pa najdemo poleg dvo- in tridobnih tudi peterodolni taktovski način ter meno takta v eni in isti pesmi. Tonalno se giblje večji del napevov v toniki in dominantni, le redki se razen že omenjenih rablo naslonijo še na spodnjo dominantno. V dveh pesnih imamo pravo transpozicijo v dominantno, kar pa izvira najbrž od avtorja, ker je le malo verjetno, da bi se ljudstvo kedaj dvignilo do takšnega, že umetnega ohlikovanja, zlasti ker transpozicija niti ni potrebna.

Pesmi niso le preprosto harmonizirane, temveč imajo po večini značaj koncertne priredbe. Napevi so deloma v 1. deloma v 2. tenorju, mestoma prehajajo iz enega v drugi glas. V nekaterih pesmih potuje; skozi dva ali celo skozi vse glasove, kar nujno privede do neke vrste variacij, zvezanih z modulacijami, ki jih pa avtor ni izvedel dovolj naravno, tako da napravijo veasih vtis prisiljenosti, kar je posebno občutno v Vodovnikovi »Ugovški kmetje«. Spremljajoči glasovi skušajo ohraniti čim večjo samostojnost, bodisi da imajo lastno besedilo ali onomatopoeično posnemajo zvonove ali kukavico, bodisi da dajo z različnimi medmeti — la, hoj, av, hm itd. — napevu čim bolj pester okvir. Na ta način dosežejo nekatere priredbe lepo stopnjo popolnosti in učinkovitosti. Motijo pa pri drugih nekatere trdote v melodičnem gibanju glasov, kakor pogosti nemelodični skoki, navzkrižja, vzporedja, v ritmičnem oziru pa nepotrebno spreminjanje takta.

Ima pa zbirka tako v muzikalnem kakor v folklorem oziru svoj pomen in bi bilo le želeti, da bi so ji pridružilo še več tovrstnih izdaj. Prof. Gregor Zafošnik.

DANCKERT WERNER, DAS EUROPÄISCHE VOLKSLIED. Mit 364 Notenbeispielen und 19 tabellarischen Übersichten. Berlin 1939. 8°. VIII + 450 str.

Literaturi o narodni pesmi se je na nemškem knjižnem trgu pridružila lani pomembna nova knjiga, ki bi ji lahko dali značaj kompendija. Pisatelj namreč razpravlja v njej o narodni pesmi skoraj vseh evropskih narodov ter jo skuša prikazati kot neko stilno enoto, ki je plod zapadnoevropske kulture; hkrati pa hoče dognati, katere tvorne sile so vplivale na njen razvoj v smislu plemenske oziroma narodnostne diferenciacije. Toda medtem ko obravnavajo druga tovrstna dela narodno pesem po njeni tekstni strani, je naslovna knjiga poskus, prikazati jo z glasbenega vidika. Za nas jo zanimiva, ker govori poleg drugih slovanskih tudi o južnoslovanski in posebej še o slovenski narodni pesmi.

Govoreč o nastanku narodne pesmi pravi avtor v uvodnem razglabljanju, da ustvarja pri kulturnih narodih višja, kulturno najpomembnejša plast vzorčne oblike, ki jih spodnja, manj kulturna plast naroda sprejema kot nekako seme, iz katerega vzkljuje nove, vzorčnim podobne oblike. Novejša dognanja, ki so plod realistične znanstvene metode in zlasti nauka o recepciji, dokazujejo, da narod svoje pesmi ne iznajde sam, kakor so mislili to romantiki, temveč sprejema vzorčne oblike od umetne glasbe. Ljudski pesnik in ljudski pevec ne ustvarjata novih oblik, temveč si izposojene, privzete oblike uvede in nehote prikrojita in jim dasta novo vsebino, sledit svojemu plemenskemu oziroma narodnostnemu čutilu in okusu, ki porajata značilnosti in svojskosti v narodni pesmi. Narodna pesem je torej odsev sodobne ali pretekle umetne glasbe.

Po tem načelnem uvodu, ki vsebuje v podrobnem razglabljanju nekaj precej smelih trditev v prilog velikim narodom, razpravlja avtor o narodni pesmi posameznih narodov, skušajoč prikazati njen stilni razvoj in sile, ki so na razvoj vplivale, ter dognati morebitne značilnosti in svojskosti, ki so dotičnemu narodu lastne. To ugotavlja na podlagi primerjalnih tabel z napevi in s pomočjo analize tonalne, melodične in ritmične strukture teh napevov. Kot merodajni činitelj za določitev, v katero vplivno muzikalno področje spada kak napev, mu služijo: tonalno-estvični melodijski ustroj, navkrebrska oz. navzdolna in terčno-vertikalna oz. tetrakordalno-linearna melodijska tendenca, melodijski obseg ter izo- oz. poliritmija.

O narodni pesmi Slovanov piše avtor na 59 straneh (Germanom posveča 181 strani!). Najobširneje razpravlja o vzhodnoslovanski pesmi, zlasti o bilini in dumi, precej pa kratko pa o zapadnoslovanski, kateri prisoja veliko odvisnost od zapadnoevropske, zlasti nemške

glasbene kulture. Več izvirnosti, značilnosti in svojskosti pripisuje narodni pesni južnih Slovanov. Pri Srbih in Hrvatih se močno čutijo tokovi peterih kulturnih krogov: domačega ali dinarskega, bizantinskega, italomanskega, srednjeevropskega in mohamedansko-turškega, pri Bolgarih pa so poleg staroslovanskega zaznatni še bizantinski, turško-tatarski, turško-arabski in starofinski vplivi, medtem ko je srednjeevropski vpliv šibek in redek. Dovolj objektivno so nakazane nato značilnosti obeh narodnih pesmi, pri čemer se še posebej omenjajo srbski junaški ep in guslarji.

Slovencem je odmeril avtor izmed vseh narodov, ki jih obdeluje samostojno, najmanj prostora (str. 413—5). Imenuje jih po Gilbertu z ozirom na njihovo kulturno zgodovino in politični položaj »brezzgodovinsko pleme hlapčujočih naseljencev«, vendar jim ne odreka umetniške tvornosti in delavnosti pri zbiranju narodnega blaga, kar da potrjujejo zbirke narodnih pesmi, ki jih točno našteva. Podobno kot pri Vendih (Lužiški Srbib) se je radi kulturnogeografskega položaja tudi slovenska pesem pod vplivom cerkvene glasbe, italijanske pesmi v Istri in zlasti nemško-alpske pesmi tekom stoletij znatno preobličila. Večina napevov je povzeta po nemških vzorcih, le v nekaterih neznatnih potezah se je ohranil samosvoj slovenski značaj, predvsem v duhovnih, nabožnih pesmih, med katerimi se zlasti Marijina pesem odlikuje po preprostosti in nežnem občutju. Na mesto stare »kranjske« narodne pesmi so stopile štirivrstne »vize«, ki današnje skoraj izključno predstavljajo narodno pesem, ki jim pa manjka izrazita narodna svojskost. Kot primer slov. narodne pesmi navaja napev in besedilo »Jes pa pojdem na Gorenjsko«, ki ga primerja z nekim avstrijskim napevom. Napeva se v glavnem res ujemata.

To je približno vse, kar iz knjige izvemo o naši pesmi. Sodba je torej precej negativna. Vendar neupravičeno. Kajti avtor se je postavil na stališče, da je alpski pesemski tip predvsem nemški, kar pa je vsaj problematično. Tudi Slovenci pojemo — kakor alpski prelivaleci — narodne pesmi več, zlasti triglasno, česar avtor žal ne omenja, priznava pa sam, da sta pri Nemcih harmonični čut in smisel za večglasno petje tem bolj razvita, čim dalje gremo proti jugu. Ali ni morda ta pojav v zvezi s slovenskim krvnim poreklom alpskih naseljencev? Vsekako še to vprašanje ni rešeno, zato ni upravičeno govoriti o preveliki odvisnosti naše narodne pesmi od nemške. Da ima naša pesem zapadnoevropsko muzikalno obeležje, da se v tem loči od ostale južnoslovanske, je razumljivo, ker smo rasti pod vplivom zapadne kulture. Res pa je tudi, da imamo kljub temu značilne, svojske, specifično slovenske narodne pesmi, ki se ločijo od drugih evropskih, tudi nemških, ne toliko oblikovno, temveč vsebinsko, po svojem izrazu, milini in ljubkosti. Seveda se te posebnosti ne razodevajo v kaki »Jes pa pojdem na Gorenjsko«, ki jo je avtor predstavil kot tipično slovensko pesem. Zato moramo reči, da podoba naše slovenske pesmi v naslovnem delu ni podana dovolj objektivno.

V splošnem pa je knjiga hogat, zanimiv in poučen vir za spoznavanje narodne pesni, ki je bo vesel vsak glasbenik, pa tudi marsikdo drugi, saj nam more veliko pripomoči k razumevanju narodnih pesmi, ki nam jih danes od vseh strani posreduje radio.

Prof. Gregor Zafošnik.

GERAMB VIKTOR, STEIRISCHES TRACHTENBUCH. Graz 1935—1939. V. 8°. I, str. 345—502; II, 619 str.

Gerambovo veliko delo o nošah na Štajerskem (prim. ČZN XXIX, 1934, 83 sl.) je zaključeno.

Aristokratske, učenjaške in vojaške poteze v nošah reformacijske dobe so se v Srednji Evropi koncem XVI. stoletja umaknile novim realističnim. Baš na skrajnih obronkih Vzhodnih Alp pa se je ohranila grandezza na prehodih v Srednje Podonavje in tako so nastali otoki s svojstveno zaostalo nošo, kakršno vidimo n. pr. tudi na poznorenesančnih nagrobnikih na zunanjosti mariborske stolnice in mnogih cerkva v mariborski okolici. Konec XVII. stoletja in zlasti vse XVIII. stoletje razčlenjenost noš še posebno uveljavi z modo iz Francije, z vedno bolj obrtniško krojeno in izdelano obleko, predvsem pa z merkantilistično gospodarsko

politiko države, ki je z uvajanjem tekstilne industrije širila namesto dotedanjih izdelkov domače in meščanske obrti tovarniško blago. V primeri s prejšnjo enoličnostjo noše, katero jo diferenciral v glavnem samo stan, nastajajo od XVIII. stoletja dalje različno izoblikovane noše, kakršne smo v začetku XVII. stoletja prvič ugotovili v krajevno zaostali grandezzi. Na Slovenskem Štajerskem se k temu splošnemu, srednjeevropsko vplivanemu razvoju noš pridružijo še elementi Srednjega Podonavja in Balkana, ki se uveljavljajo s svojimi ornamentalnimi poudarki na platnu in usnju, na kar nas opozarja s pečo in škornji v Prlekiji že prvi rokopisni opis štajerske noše C. A. Frytaga iz l. 1753.

Na tej diferenciaciji je postala po koncu XVIII. stoletja empirska noša s svojo težnjo po stvarnosti in prirodnosti izhodišče za vse vrste današnjih noš in prav tako začetek nivelizacije obleke na podlagi meščanskega kroja.

V tem razvoju noš na Slovenskem Štajerskem je bil v splošnem najbolj vplivan po modi s prometom in tokom kulture povezani severozahod z Mislinjsko in zahodno Dravska dolino, najmanj pa vzhod na črti Radgona—Brežice. Dotlej na platnu in siroveni suknu utemeljena slovenještajerska noša s prevladujočim stremljenjem po beli barvi se je od konca XVIII. stoletja dalje začela posluževati vse več industrijskih izdelkov in z njimi zlasti v praznični noši vedno več zelenc barve po ausseeški noši, ki je z nadvojvodo Ivanom postala štajerska deželna noša. Tako se jo polagoma oddelila modnim vplivom najbolj podvržena Dravska dolina od konservativnejše Prlekije ali prometna Savinjska dolina od izven prometa lažje Šaleške. Posledica tega je bila vedno večja diferenciacija noš, ki jo poznamo iz bogatega gradiva, nabranega iz raznih krajev v času, ko je štajerska dežela nameravala uniformirati proti Napoleonu zbrano črno vojsko v narodni noši. Radi splošnega kulturnega toka, katerega je silno pospešila železnica, se domači od srede XIX. stoletja dalje vse bolj konfekcijska praznična obleka in običajni postanejo n. pr. kratki suknički in dolge blače, rute izpodrinejo pečo, sukno kozuhovino, široke krajsce pri klobuku ozki itd., tako da so se do današnjega časa ohranili predempirski elementi noše samo še na prleškem vzhodu v poletni beli delovni obleki, v modrem predpasniku Podravja ter v coklah hribovitih krajev. Domači ročni izdelki pa so bili omejeni na dekorativne platnene izdelke na polištvi in v notranjosti hiše.

Za to kulturnozgodovinsko sliko štajerskih noš zavzame Geramb do njih tudi načelno stališče. Noša je sestavni del običajev in izraz narodne skupnosti, obenem pa glede na posamezne kose tudi izraz dejanskih potreb. Pokrajinsko so posamezne noše utemeljene v zemljepisnih lastnostih zemlje in se morejo kot pokrajinske svojevrstnosti zasledovati nazaj najmanj do antike ter niso šele posledica novodobnih vplivov. Enako stara je delitev obleke v delovno in praznično, raznolikost noše po stanovih, za razne letne čase in starostne dobe, kar je našlo odinev tudi v narodnih pesmih. Gojitev narodne noše po vrhnjih plasteh družbe sega prav tako nazaj v antiko, v srednjem veku pa jo najdemo n. pr. v ustoličenju koroškega vojvode v kmetiski noši. Z gojitvijo in uporabo narodne noše so hotele vrhnje plasti družbe od nekdanj poudarjati skupnost in enotnost vsega ljudstva v eni politični ali kulturni edini. V novejšem času so temu stremljenju posebno pomagali rousseaujevstvo, fiziokratizem in narodnostna ideja. Najnovejša doba pa je zlasti s tujskim prometom narodno nošo ponižala na nivo modnega objekta podobno, kakor so jo razne organizacije z uporabo v manifestacijske namene ponižale na nivo uniforme. S tem je bil narodni noši odvzet smoter, katerega so ji dali romantiki, ki so hoteli z njo osvoboditi človeka od tovarne, delavnice in od delavnika sploh ter ga dubovno in razpoložensko sprostiti v prirodi in ga z njo čim bolj strniti. Naši muzeji s svojimi narodopisnimi oddelki stoje tu pred aktualno nalogo, dirigirati narodno nošo obenem z vsemi drugimi elementi tako zvane narodne kulture na tisto mesto, katero ji v javnem življenju kot kulturnozgodovinskemu spomeniku gre.

V svojih izvajanjih uporablja Geramb kulturnozgodovinsko metodo: iz zgodovinskih virov ugotavlja noše v posameznih dobah, v posameznih pokrajinah in krajih. Za časovno in pokrajinsko opredelitvijo noš in njenih delov razpravlja o posameznih kosih obleke ter

jih opiše po sestavinah in glede njihove smotrnosti. Vse to pa dopolnjuje zlasti za dobo po I. 1780. z bogatimi kartografskimi ponazorili in reprodukcijami gradiva, tako da je knjiga enako pomembna za narodopisca kakor za kulturnega zgodovinarja. Po svoji metodi bo Gerambovo delo ostalo za dolgo dobo temelj, s katerega bo moral izhajati vsak naš študij narodne noše; to je, izhajati prvenstveno iz arhivalnega gradiva in antropogeografskih lastnosti zemlje ter iz smotrnosti posameznih kosov obleke in obleke kot celote. Edino to so trdni temelji za proučevanje noše, medtem ko je vse drugo, kakor stil, kompozicija itd., sekundarnega pomena in je narodopiscu samo v pomoč tam, kjer mu zgodovinski viri niso na razpolago. Gerambovo delo daje narodopisju preizkušeno delovno metodo ter ga osvobaja romantičnih predpostavk in prvenstveno stilnoanalitičnih izvajanj, kakor jih je v naše narodopisje uvedel n. pr. St. Vurnik.

Navzlic bogatemu gradivu, ki ga je Geramb uporabil, za Slovensko Štajersko z njegovim delom snov vedata še ni izčrpana. Po izidu knjige odkrito protestantsko pokopališče na Betnavi je podalo gradivo, ki dopolnjuje poglavje o plemiški noši na prehodu iz XVI. v XVII. stoletje; čaka nas tudi še naloga, da izrabimo gradivo z naših poznorenesančnih nagrobnikov, nadalje votivne slike z naših romarskih božjih poti, kakor so n. pr. Ruše ali Sladka gora, slike v grohnicah, n. pr. pri Sv. Petru pod Mariborom iz konca XVIII. stoletja, ali spominske slike, n. pr. z gradu Braneka iz konca XVII. stoletja. Gotovo najlepša taka zbirka noš našega meščanstva in plemstva pa izvira iz lorentanske kapele v Mariboru iz konca XVII. ter začetka XVIII. stoletja. Splavarske slike n. pr. pri Sv. Boštjanu pri Dravogradu hode enako pomembne za izpopolnitev krajevnih historičnih noš kakor akvareli pohorskih kmetov (n. pr. pri Urbanu na Lehnu ali pri Grubelniku na Recenjaku) iz srede XIX. stoletja za ugotovitev, kako je prodirala sodobna meščanska obleka na pohorska polbočja, pri čemer je ostalo blago staro, sirovo sukno, kroj pa je bil prevzet po meščanski salonski ohleki. Navedeno in podobno gradivo bi moglo izpopolniti slike o narodnih nošah posebno za kraje, ki so ležali stran od prometa in jih upošteva Geramb v manjši meri, kakor n. pr. Ilalce in pokrajina za spodnjo Sotlo. Razen znanstveniku bi to še neizčrpano krajevno gradivo prišlo prav tudi raznim projektantom narodnih noš, ki bi edino na ta način mogli pravilno rekonstruirati krajevne narodne noše, namesto da uvajajo v severovzhodno Slovenijo pretežno meščanske elemente noš z Gorenjškega.

Zanimivo je v Gerambovem delu o štajerskih nošah, da postavlja med njih temelji na pomembno mesto narodnost, s katero je slovenski del bivše avstrijske kronovine samosvoje izoblikoval lastno nošo v okviru splošnega srednjeevropskega kulturnega razvoja, obenem pa v primeri z nemškimi delom dežele mnogo močneje participiral na etnično sorodnem, oziroma istem Srednjem Podonavju in Balkanu. Podrobneje o narodnosti kot temelju za narodno nošo avtor sicer ne razpravlja, izgleda pa, da izhaja pri tem iz dejanskih razlik, katere zasleduje v nošah nemškega in slovanskega dela Štajerskega od priselitve Slovanov dalje in katere postanejo očitne zlasti v najnovejših dohali, dokler jih ne prekrije moderna nivelizacija kulture. V primeri z danes pogostim drugačnim gledanjem na narodopisno kulturo bo to Gerambovo načelo stališče zahtevalo tudi od naših proučevalcev noše posameznih krajev, da zavzamejo do njega stališče po še neobjavljenem gradivu ter pri tem usmerijo vzporejanje z vzhodom, kar se pri nas v zadnjih letih dosledno opušča.

Ni naloga tega poročila, da hi prikazali Gerambovo delo in zavzeli do njega stališče v podrobnosti. Omenimo samo, da je knjiga plod dvajsetletnega študija in da je avtor metodično, kritično in smotrno uporabil in izrabil ogromno gradivo ter pripravil kulturno-zgodovinsko sliko noš štajerske kronovine od najstarejših predzgodovinskih časov do današnjih dni. S tem je ustvaril delo, ki po svoji pomembnosti sega izven okvira zemlje, kateri je namenjeno, in ki ga bo mogel trajno uporabljati kot temelj hodočim narodopisnim študijam tudi slovenski in jugoslovanski narodopisec, in to tako za proučevanje noš severovzhodne Slovenije kakor za študij noš sploh. Gerambova knjiga ni samo priručnik štajerskih noš, temveč uvod v noše sploh, pri čemer ji služijo štajerske noše za podlago.

Fr a n j o B a š .

Zapiski.

PREHOD IZ BRONASTE V ŽELEZNO DOBO obravnava Walter Schmid v predavanju, ki ga je imel 25. maja 1940 v graškem prirodoslovnem društvu in je izšlo kot ponatis iz publikacije »Das Joanneum« (Der Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit, dargestellt an steirischen Funden. Graz 1940. V. 8°. Str. 7—12 + 4 pril.). V njem je senior naših arheologov povezal predzgodovinske kulture z R. Sernanderjevimi gibanji klime, po katerih je naša bronasta doba istočasna s subhorealnim, železna s subatlantskim podnebjem, začetek hallstattske pa s postglacialnim klimatskim poslabšanjem. Da karakterizira tako utemeljeno prehodno kulturo iz bronaste v hallstattsko dobo, uporablja avtor zlasti za keramiko primere iz mariborskega in ruškega planega grohišča, medtem ko podaja v ponazorilo kovinskih izdelkov predvsem najdbe s Štajerskega na severu od Kohanskega in Mure.

Franjo Baš.

DESETINA, doslej z zgodovinskega vidika še malo raziskana, je predmet razpravi, ki jo je pod naslovom »Das Zehntwesen in Steiermark und Kärnten von den Anfängen bis ins 15. Jahrhundert« objavil Ferdinand Tremel v 33. letniku graško Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark (Graz 1939, 5—51). V njej razpravlja o pojmu, nastanku, razvoju in vrstah desetine (posebej o slovenski desetini, ki je bila prvotno manjša), o predmetih, ki so bili desetini podvrženi, o poliranju, upravljanju in uporabljanju desetine ter sploh o vaem, kar je z desetino v zvezi. Ozira se v glavnem sicer na nemški del Štajerske in Koroške, vendar se nekateri podatki nanašajo tudi na naše kraje. Od pridelkov, od katerih se je pobirala desetina le tu in tam, se navajajo v članku n. pr. iz okolice Ptuja proso, z Dravskega polja in s Pohorja lan, vinska desetina, ki je bila zelo razširjena, pa je bila v veljavi tudi še v krajih, kjer danes vinske trte ne goje več, n. pr. na Koroškem v okolici Grebinja in v Labodski dolini; kot primer, da se je pridobila pravica do desetine s krčenjem gozdov, se navaja tudi šentpavelska posest v Puščavi. Zabeležujemo ta drobiž mimogrede, predvsem pa opozarjamo na razpravo kot celoto, ker veljajo njene ugotovitve več ali manj pač tudi za naše ozemlje.

J. Mravljak.

WOLF HUGO IN SLOVENCI Za osemdesetletnico, odkar se je v Slovenjem Gradcu rodil znameniti nemški skladatelj Hugo Wolf, je v Jutru 30. maja 1940 [B. Bork] o načel vprašanje, ali »pričuje kaj o Wolfovem, četudi zgolj zasebnem odnosu do Slovencev«. Nekaj misli je podal k temu v Jutru 5. jun. 1940 dr. G. Krek, ki je že oh petdesetletnici skladateljevega rojstva pisal o tem vprašanju (v Novih akordih 1910, 18—20) in med drugim opozoril na sicer rahlo, vendar zanimivo reminiscenco iz slovenske narodne pesmi v neki mladostni Wolfovi skladbi.

Še zanimivejša in pomembnejša pa je brez dvoma ugotovitev, da se je v Wolfovih žilah pretakala po materi tudi slovenska kri. Razvidno je to iz rodovnika, ki ga je sestavil dr. Walter Rauschenherger (Albumtafel des Komponisten Hugo Wolf, Leipzig 1940, 4°, 7 str. + 2 prilogi) in v katerem je dognal, da je oče Wolfove matere bil posestnik in kovač Jakob Nußbaumer v Nahorjetu na Koroškem, njen ded, Jakobov oče Gašpar, pa se je v Nahorjet priselil iz Mojstrane in se je prvotno pisal Orehovnik; v Nahorjetu si je nadel nemško ime, »wahrscheinlich zum Zweck besseren Fortkommens« (6). S to primetjo slovenske krvi razlaga genealog predvsem Wolfovo čustvenost, njegovo strastnost in ekscentričnost (!) in prihaja do sledečega zaključka: »Man muß annehmen, daß zu der großen musikalischen Begabung des Vaters und allgemein künstlerischen Anlagen der Familie Wolf... die größere Leidenschaftlichkeit der Mutter hinzutreten ist, und daß aus diesen vereinten Anlagen das Genie Hugo Wolfs entstanden ist« (4).

Pripomniti je, da piše Rauschenherger slovensko ime Nußbaumerjevih prednikov dosledno Orehovnik, kar je seveda napačno in je treba popraviti v Orehovnik, kar sledi že iz smisla in odgovarja tudi vpisu v matrikali (dopis župnijskega urada na Dovju 2. jun. 1940).

Enako je treba popraviti domnevo, da bi žensko krstno ime Marina, ki nalctimo nanj med predniki Wolfove matere, bilo italijansko (3); oblika Marina za Marijo je bila še v 18. stoletju med Slovenci zelo razširjena in ni upravičeno, sklepati iz nje na italijansko poreklo.

J. Glaser.

O ČUTARI je objavil László Nagy zanimiv članek »A csutora« (z nemškimi posnetkom) v somboteljski reviji Dnnántúli szemle 1940, 14—31. Avtor podaja zgodovino čutarc, ki je znana že iz predzgodovine, ki pa je dobila svojo osnovno izobliko v klasičnem Sredozemlju. Od tod so jo razširili Jugoslovani v Srednje Podonavje, kjer je postala v XVIII.—XIX. stoletju sestavni del madžarske narodopisne kulture. Način in vrste izdelovanja čutar podaja Nagy po izdelovalnicah v Veszprému ter na Balkanu.

Nagyjevi izsledki bodo merodajni tudi za naše kraje, vsaj v Prlekiji, kjer je po naših ugotovitvah lesena čutara uvožno blago s sejmov na črti Radgona—Varaždin, kjer pa so se doma izdelovale (Sv. Anton v Sl. g., Turjanci, Lemberg) glinaste čutare v obliki kolačev, ki so se nadedli na podlaket, medtem ko se je lesena čutara nosila na platnenem, včasih tudi usnjatem jermenu. Čutaro so v teh krajih nadomestile do konca XIX. stoletja lesene in glinaste bariglice v raznih oblikah od sodčka do vedra.

Domač izdelek pa je bila čutara najbrž na Pohorju, za kar govore z začetnicami lastnikov opremljeni primerki iz prejšnjega stoletja, ki jih najdemo še danes v rabi n. pr. v Rušah, in čutare, izdelanc v Framu. Obliko domačih lesenih in glinastih čutar je koncem XIX. stoletja uporabila za svoje kameninaste izdelke tudi tovarna v Libojah, ki pa jih je prenehala izdelovati že pred svetovno vojno.

Franjo Baš.

MRAVLJINJAKI NA POHORJU. Kot dopolnilo k beležki o mravljinjaki v lanskem Časopisu (1939, 140) smo po posredovanju g. ing. S. Sotoška v Mariboru, ki mu bodi za to izrečena najlepša zahvala, prejeli o nabiranju mravljinjih jajčec podroben opis, sestavljen po strokovnih navedbah večletnega mravljinjaka pri St. Kungoti na južnem Pohorju, torej nedvomno avtentičen. Po poklicu je dotični mravljinjak gozdni tesar, v letih krize, ko je bilo malo zaslužka, pa je začel poleg tega nabirati tudi gobe in mravljinja jajčeca.

Začne se nabiranje okoli Petrovega, t. j. konec junija, in traja do konca avgusta. Potrebna je zanj ca. 75 cm dolga lesena žlica in dve rešeti, ki sta položeni drngo na drugo v razdalji 30 cm. Gornje rešeto mora biti fižolovo, spodnje pšenično, labko pa je tudi nekoliko gostejše. Mravljišče se odpre tam, kjer posije nanj jutranje sonce, ker se na tej strani nahaja največ jajčec. Z žlico se jajčeca zdvlejejo v gornje rešeto in presejejo, tako da se večji del igličevja odstrani in ostanejo na spodnjem rešetu jajčeca že za silo očiščena. Tako dobljena jajčeca, med katerimi pa je še veliko mravelj, se stresejo v vrečo in vreča nato v košu prenese na določeno mesto, k tako zvani čistilnici. Čistilnica se napravi v gozdu, kjer je na razpolago voda. Kraj se temeljito očisti ruše in zemlja dobro stolče, da je površina popolnoma gladka. Okoli prostora, ki mora meriti ca. 5 m², se napelje voda, da se mravlje ne morejo razlesti. Tik ob vodi se tako napravljeni otoček pokrije s smrekovimi ali jelovimi vejicami. Jajčeca se z mravljami in še ne popolnoma odstranjenim smetjem vred nasujejo v sredino otočka, od koder mravlje takoj začno prenašati jajčeca pod vejice. Igle in druge smeti mora mravljinjak sproti odstranjevati, drugače bi mu mravlje tudi to znosile pod vejice, da zavarujejo svojo zalego. Tako očiščena jajčeca pridejo v sušilnico. Ta se napravi na ta način, da se na ravnem prostoru zabijejo v zemljo 4 koli, visoki 1'5 m, ob te pa se pritrdijo deske, tako da nastane nekaj prizmatičen prostor. Sredi tega prostora se močno zakuri in nalaga tako dolgo, da se nabere dovolj žerjavice. Nato se čez kole napnc iz vreč sešita rjuba, na rjuho pa se nasipljejo jajčeca z mravljami. Zaradi vročine zlezejo mravlje na vrh in se takoj oprimejo vreče, ki jo mravljinjak v ta namen pogrne preko rjuhe; z vreče jih nato strese v gozd. To se ponavlja, dokler niso jajčeca popolnoma čista. Treba jih je nato še snšiti, in sicer tako dolgo, da začno pri mešanju močno šumeti. Ko se ohladijo, morajo imeti enotno barvo in biti prožna: če jih vzamemo v pest in stisnemo, se morajo zravntati zopet v prejšnji položaj.

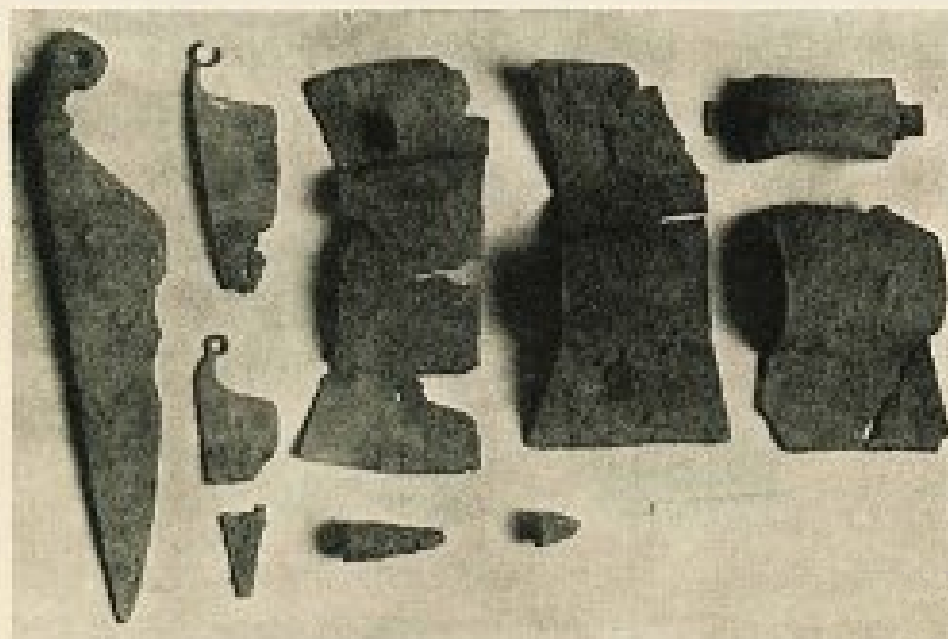
J. Glaser.

1—3. Meči s Formina.

4. Verige za obešanje meča na opasač s Formina.

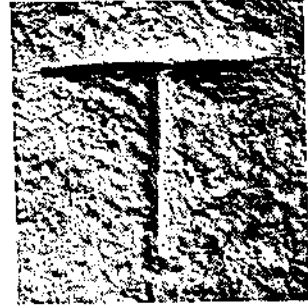
5. Nož, britvi, vzhokline na ščitih, ročaj s ščita in okova za sulice s Formina.

Pril. sl. 3.

Pril. sl. 4.

Pril. sl. 5.

Pril. sl. 6.

Pril. sl. 7.

Pril. sl. 8.

Pril. sl. 9.

Pril. sl. 10.

Kamuoseška znamenja v mariborski stolnici.

Pril. sl. 11.

Pril. sl. 15.

Pril. sl. 12.

Pril. sl. 13.

Pril. sl. 14.

Konzola iz severne (11), mojstrovi začetnici iz srednje lalje (12) in sklepniki (13—15) v prezbiteriju mariborske stolnice.

Pril. sl. 16.

Pril. sl. 17.

Pril. sl. 18.

Pril. sl. 19.

Sklepuiki z evangelisti v prezlitteriju mariborske stolnice.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

Od 1. maja do 31. decembra 1940.

- Akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana: Pravni spomeniki slovenskega naroda. 1. Dolenc M., »Gorske hukve« v izvorniku, prevodih in priredbah. 1940.
- Jugoslavenska akademija, Zagreb: Ljetopis Jugoslavenske akademije. 51, 52. 1939—1940. — Rad. 260, 264—266, 269. 1938—1940.
- Deutsche Akademie, München: Fochler-Hauke G., Die Wissenschaft im Lebenskampf des deutschen Volkes. — Deutsche Kultur im Lehen der Völker. XV, 1—2. 1940.
- Deutsch-Ausländischer Buchtausch, Berlin: Bauer H., Schicksalswende Europas. Berlin 1940. — Danckert W., Das europäische Volkslied. Berlin 1939. — Dokumente zur Vorgeschichte des Krieges. Berlin 1939. — Polnische Dokumente zur Vorgeschichte des Krieges. I. Berlin 1940. — Forschungen zur Kirchen- und Geistesgeschichte. 11. Bd. Stuttgart 1937. — Historisch-diplomatische Forschungen. 3. Santifaller L., Beiträge zur Geschichte des Lateinischen Patriarchats von Konstantinopel (1204—1261). Weimar 1938. — Hamann R., Deutsche und französische Kunst im Mittelalter. I. Marburg 1923. — Hoffmann W., Donauraum. Leipzig 1939. — Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen Österreich. 61. Wien-Leipzig 1940. — Regesta pontificum romanorum. Germania pontificia. Vol. III. Provincia maguntinensis. Pars III. Berolini 1935. — Deutsche Reichstagsakten. Jüngere Reihe. VII. Bd. Stuttgart 1935. — Reinerth H. u. Thiele E. O., Tracht und Schmuck im nordischen Raum. 1.—2. Leipzig 1938—1939. — Schriften des Reichsinstitut für ältere deutsche Geschichtskunde. 2. Berges W., Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters. Leipzig 1938. — Schürer O., Prag, München-Brünn 1935. — Historische Studien. 335. Waas A., Herrschaft und Staat im deutschen Frühmittelalter. Berlin 1938. — Urkunden zur letzten Phase der deutsch-polnischen Krise. Berlin 1939. — Volkslehre und Nationalitätenrecht in Geschichte und Gegenwart. II. Reihe, 3. Bd. Raupach H., Der tschechische Frühnationalismus. Essen 1939.
- Znanstveno društvo za humanistične vede, Ljubljana: Razprave. 18. Logar C., Analiza zavesti. 1940.
- Družba sv. Mohorja, Celje: Mohorjeva knjižnica. 114. Stelè F., Slovenske Marije. 1940. — Znanstvena knjižnica. 12. Pirjevec A., Knjižnice in knjižničarsko delo. 1940.
- Gosudarstvennyj ermitaž, Leningrad: Gurvič N. A., Tician. 1940. — Obščij putevoditelj. 1.—II. 1940. — Rubens i ego škola. 1940. — Soohščennja. I. 1940.
- Römisch-germanische Kommission, Frankfurt a. M.: 28. Bericht der Röm.-germ. Kommission 1938. Berlin 1940. — Germania. 24, 1—4. Berlin 1940.
- Slovenska matica, Ljubljana: Gorše M., Dr. Valentin Zarnik. 1940. — Kranjec M., Povest o dobrih ljudeh. 1940. — Pahor J., Matija Gorjan. 1940.
- Slovanský ústav, Praha: Byzantinoslavica. VI. 1935—1936. — Práce Slov. ústavu. VIII. Viskovataja J., Ruské motivy v tvorbě Julia Zeyera. 1932. XI. Wiskowatj K., Poglosy historji polskiej w epice jugosłowiańskiej. 1933. XII. Ljackij E., Slovo o polku Igorevč. 1934. — Rukověti Slov. ústavu. III. Ljackij E., Historický přehled ruské literatury. I. 1937. IV. Jakovenko B., Dějiny ruské filosofie. 1939.
- Adler. II, 4—12. Wien 1940.
- Blätter für Heimatkunde. XVIII, 1—3. Graz 1940.
- Buntak F., Osječki gradski muzej. Osijek 1940.
- Čas. XXXIV, 8—10. Lj. 1940.
- Časopis českých knihovníků, XIX, 2. Praha 1940.
- Časopis Matice Moravské. 63—64, 1—2. Brno 1940.
- Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. LIII, 2. Olomouc 1940.
- Dejanje. III, 5—10. Lj. 1940.

Dom in svet. LII, 5—10. Lj. 1940.
 Etnologija. I, 2—3. Skoplje 1940.
 Jugoslovenski filolog. XIV—XVI. Beograd 1935—1937.
 Forschungen und Fortschritte. XVI, 1—6, 15—36. Berlin 1940.
 Gajret. XXI, 5—14. Sarajevo 1940.
 Glasnik Istoriskog društva u N. Sadu. XIII, 1—4. Novi Sad 1940.
 Glasnik Skopskog naučnog društva. XXI. Skoplje 1940.
 Glasnik Zemaljskog muzeja kralj. Jugoslavije. LI. Sarajevo 1940.
 Slovenski jezik. III, 1—2. Lj. 1940.
 Ljubljanski škofijski list. LXXVII, 6—12. Lj. 1940.
 Letopis Matice Srpske. 353, 5—6; 354, 1—6. Novi Sad 1940.
 Matica rada. IV, 3—8. Beograd 1940.
 Mentor. XXVII, 9—10; XXVIII, 1—4. Lj. 1940.
 Misel in delo. VI, 5—12. Lj. 1940.
 Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde. 80. Salzburg 1940.
 Napredak. XV, 5—12. Sarajevo 1940.
 Orientalia christiana periodica. VI, 1—4. Roma 1940.
 Orožen J., Zgodovina Celjskega Sokola. Celje 1940.
 Pavičević M. M., Crnogorci u pričama i anegdotama. 25. Zagreb 1940.
 Popotnik. LXI, 7—10; LXII, 1—4. Lj. 1940.
 Slovenski pravnik. LIV, 9—12. Lj. 1940.
 Umetnički pregled. III, 4—10. Beograd 1940.
 Mladi Prekmurec. IV, 5—8. Murska Sobota 1940.
 Razori. VIII, 9—10; IX, 1—4. Lj. 1940.
 Nova revija. XIX, 2—6. Makarska 1940.
 Sbornik Matice Slovenskej. XVI—XVII, 1—6. Turč. Sv. Martin 1938—1939.
 Sbornik Národního musea v Praze. I, 1—2. Praha 1938.
 Scienza e tecnica. IV, 4—5. Roma 1940.
 Slavia. XVII, 3. Praha 1939.
 Sodobnost. VIII, 6—12. Lj. 1940.
 Stimmen aus dem Südcsten. III, 7—12. München 1940.
 Dunántúli szemle. VII, 5—6. Sombathely 1940.
 Upplands fornminnesförenings tidskrift. XLVI, 2. Uppsala 1939.
 Slovenski učitelj. XLI, 5—12. Lj. 1940.
 Urhanc A., Slovenska hratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz l. 1452. Lj. 1940.
 Bogoslovni vestnik. XX, 1—3. Lj. 1940.
 Geografski vestnik. XVI. Lj. 1940.
 Gozdarski vestnik. III, 5—10. Maribor 1940.
 Planinski vestnik. XI, 5—12. Lj. 1940.
 Ribiško-lovski vestnik. VII, 3—6. Lj. 1940.
 Zdravniški vestnik. XII, 5—12. Lj. 1940.
 Franjevački vijesnik. XLVII, 6—12. Beograd 1940.
 Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. LI. Split 1940.
 Zapisi. XXIV, 1—6. Cetinje 1940.
 Brački zbornik. 1. Split 1940.
 Wiener Zeitschrift für Volkskunde. XLV, 3—6. Wien 1940.
 Zprávy Českého zemského archivu. VIII. Praha 1939.
 Ljubljanski zvon. LX, 5—12. Lj. 1940.
 Žena in dom. XI, 5—12. Lj. 1940.

Dotiskano in izdano 8. februarja 1941.